

137102

Istoria Literaturei Române.

In usul tinerimei studiöse

BCU Cluj / Central University Library Cluj

100

Dr. Lehmann
187/985.

9

Istoria Literaturei Române.

In usul tinerimei studiöse

BCU Cluj / Central University Library Cluj
de

Joan Lăzăriciū,
profesor.

Sibiiū.

Tipariul și editura lui W. Krafft.

1884.

BCU Cluj-Napoca

Prefațiune.

Necesitatea unui manual din istoria literaturii e de mult simțită în literatura școlastică română. Cu câte greutatea aș se lupte în lipsa de manuale, ceice se ocupă cu acest studiu, o știu numai dinșii și o demostrează și rezultatele modeste la școlari.

Cursurile manuscrise, compuse de unii profesori mai zeloși, sunt adese-ori numai nisce extracte scurte, cu decopierea cărora se răpesc înse fără folos mult timp dela propunerea liberă, cu voce vie.

Din aceste considerante speriez, că mi se justifică cutezanța, cu care am dat publicității opșorul presente.

Șic cutezanță, pentru că-mi sum consciu de inferioritatea capacității mele, față de o problemă atât de grea, care pretinde pregătiri mai mari, capacitate mai eminentă și isvóre mai bogate, de cât sunt acele, de cari dispuiu eu.

La compunerea cărții acesteia m'am folosit atât de manuscripte și excerpte culese din diferite locuri, cât și de opuri tipărite. Trec preste alte cursuri manuscripte și cu adêncă recunoștință amintesc în prima linie manuscriptul de „Istoria literaturii române“ compus cu multă erudițiune și aședat pe un plan cu mult mai larg, de meritatul profesor universitar, Dl Dr. Silași, care mi-a conces a-mi face excerpte din vastul seú studiu, ce pe atunci se termina cu anul 1780. Mare folos am

tras și din „Principiile de limbă“ și din „Analectele“ emeritatului director și preposit Dl. Cipariu; din „Catechismul rakoțian“ retipărit de Dl Baritiu, și de alți autori memorați în text. Biografiile sunt mare parte scoase din „Conspectul asupra literaturii și a scriitorilor ei“ de Dl Vas. Gr. Pop, și din Lepturarele lui Pumnul etc.

Scopul, de a compune un manual pentru școle, nu mi-a conștientizat a lărgi opul prea tare, din care cauză am înregistrat numai activitatea scriitorilor din secolul prezente, fără de a specifica pe scurt barem opurile mai însemnate ale literaturii noi. Unele notițe critice asupra produselor literare din era nouă încă ar fi mărit valoarea opusorului prezente, ci de astă dată am trebuit se renunț la ea din mai multe cauze, pôte-că în defavórea cărții.

Ci domnii colegi, cari se vor fi aflând într'o pușeciune mai plăcută, de cât mine, având în apropiere bibliotecă române, vor duce în órele de prelegere opuri mai însemnate, vor ceti și analiza cu elevii unele partii dintr'insele și le vor apretia atât în privința formală, cât și materială; scopul fiind, de a deștepta în elevi nășuința și iubirea spre cetirea produselor literare române, de a se instrua de principiile morale și de a gusta plăcerile nobile, ce le oferesce literatura științifică și estetică!

Intru cât mi-a succes a da mână de ajutor tinerimei studióse române prin edarea opului prezente, viitoriul va demustra.

Deva, în octobree, 1883.

Autorul.

Introduțiune.

1. **Definițiunea.** Sub literatură (dela literă) înțelegem suma produselor scrise ale spiritului omenesc. In înțeles mai larg se țin de literatură și acele produse spirituale, cari nu s'au scris, ci se propagă și se păstrează prin tradițiune (literatură populară).

Referind însă produsele literare la un popor, sau la o națiune specială, intru cât acele s'au produs și s'au păstrat prin respectiva națiune: căpătăm noțiunea de literatură națională. Așa dar literaturii naționale române îi aparțin mai întâiū toate produsele literare scrise in limba română, apoi in câtva și cele scrise in limbi străine, inse despre Români, și in fine, tradițiunile legendele, colindele, proverbiile ș. a. păstrate așa-đicând in gura poporului, nu prin scrisore, ci prin graiu viu.

Êr in sensul cel mai strict se țin de literatura națională numai produsele poetice, oratorice, apoi in câtva și cele istorice, pentrucă numai acestea pörtă marca individualității și originalității naționale; precând produsele științifice, matematice și filosofice, fiind mai universale și mai abstracte, sunt comune întregei omenimi.

Noțiunea de literatură se pöte lua și in sens special vorbind d. e. despre literatură filosofică, istorică, poetică;

sau in fine despre literatura cutărui autor, d. e. a lui Alexandri, a lui Eliade, Asachi, B. P. Hajdău . . .

2. Istoria literaturii și folosul ei. Istoria literaturii ne prezintă produsele literare in ordine sistematică, după succesiunea timpului, in care s'au născut acelea; ea ne arată procesul de dezvoltare și direcțiunea activității spirituale la o națiune, ne descopere împrejurările și cauzele, ce au înaintat, sau au înapoiat cultura poporului; scurt ne prezintă gradul de cultura intelectuală și morală al unei națiuni in diferite epoce, sau perioade de timp. Deci istoria literaturii constituie o parte din istoria culturală generală a unui popor.

Dacă e de mare folos cunoșcerea istoriei pragmatice, sau politice, a unui popor, care ne prezintă trecutul vieții esteriore al aceluia; apoi tot așa de util trebuie să fie a cunoște și viața interioară a unei familii naționale, adică a pătrunde cauzele dezvoltării ei spirituale și gradul ei de cultură. Fazele de dezvoltare ale limbii materne, dela cea mai fragedă a ei tineretă până la etatea ei matură modernă, sunt barometrul dezvoltării spiritului național; ér bogăția spirituală a națiunii se manifestază in produsele literare naționale.

Eroii naționali nu trebuie căutați numai pe câmpul de bataie, ci și pe terenul literar. Deșteptarea unei națiuni din letargie și luminarea ei prin instrucțiune folositoare, merită atâta recunoștință, câtă și victoriile reportate pe câmpul lui Marte. Despre laureatul nostru poet Alexandri se dice, că el prin oda sa către ginta latină au contribuit la cunoșcerea națiunii române, cât și armata română prin victoria ei dela Plevna.

3. Impărțirea istoriei literare române. In istoria literaturii nu e așa de ușor a face o împărțire precisă de perioade, ca in cea politică, pentru-că procesul de dezvoltare in limbă și literatură nu-și face tranzițiunile sale cu atâta repejune și la vederea tuturor, ca in istoria politică. Din astă cauză împărțirea perioadelor din istoria literaturii nici nu are atâta stabilitate și e mai varie, căci depinde dela opininile deosebiților autori.

Noi impartim istoria literaturii române in următoarele 5 perioade.

1. Dela formarea limbei române prin coloniile lui Traian, până la scóterea ei din beserică și administrațiune (105—1054). 448

2. Dela introducerea literelor și a limbei slave in administrațiunea și beserica română până la scóterea acelei limbe din dominațiunea ei prin decisiune competentă (1054—1642). 528

3. Dela reintroducerea limbei române in oficiu și in beserică până la prima gramatică română. (1642—1780). 132

4. Dela prima gramatică până la introducerea literelor străbune in jurnalistică și in oficiu. (1780—1860).

5. Inflorirea literaturii române. (1860—x).

Periodul I. (105—1054.)

Dela formarea limbei române prin coloniile lui Traian până la scoterea ei din beserică și administrațiune.

I. Originea Românilor.

Românii din orientul Europei sunt strănepoți de ai Românilor vechi. Românii de astăzi locuiesc în regatul „România“, în ținuturile și provinciile Ungariei, învecinate cu România, precum în Ardeal și în comitatele unguresi limitrofe cu Ardealul; apoi în Bucovina austriacă și în Basarabia rusescă.

Afară de această grupă latină din stânga Dunării mai aflăm Români și în peninsula balcanică cu deosebire în provinciile Macedonia, Tesalia, în Bulgaria și în regatul Serbiei; Clapoi în peninsula Istria. Cestia se cheamă în cărți Istro-Români, ceialalti, cu deosebire cei de dincolo de Balcani, se numesc Meso-Români, sau Macedo-Români sau și Țințari.

În ținuturile din stânga Dunării, locuite adî de Români, locuiau înainte de anul 105 d. Cr. Daci sau Geți, poporă tracice, ce se consolidară sub regi independenți. Ultimul rege dacic a fost belicosul Decebal, caruia îi succese a învinge și pe imperatul român Domitian (81—96 d. Cr.) și a-i impune tribut. Această dejosire rusinosă o suferi cu greu Roma, pe atunci dómna lumii. Marele împărat Traian (98—117) frânse sumeția lui Decebal, învingându-l la a. 101, și constringându-l să cêră pace. Inse regele dacic, în depărtarea Romanilor, folosiră pacea spre a se prepara de nou de resbel. Traian primind scire despre pregătirile Dacilor, la a. 104 s'a rentors și după-ce reportă victoria

depre „pratul lui Traian“, de lângă Turda (de ađi), in mai multe lupte nimici de tot óstea lui Decebal, incát după cáderea Sarmisegethusei, a capitalei țerii, Decebal se sinucise și țera lui furá stráformatá in provincía románá imperialá și sub nume de „Dacia augusta“ se guverná militaresce de propretori.

Románul unde euceriá, acolo se și așeđa cu locuința. Eutropiu ne spune, că fiind Dacia, in urma resbelelor indelungate, deșertată de bărbați, Traian spre a o impopora, aduse o mulțime nenumerată de coloni din tot imperiul roman spre a cultiva agrii și orașele.

Cumcă țera lui Decebal furá de tot stórsá de popor, ușor se póte ințelegé, considerând multele resbele, ce le purtase cu Romanii incá inainte de Decebal, și considerând că belicosul Decebal fu silit de a inarma in contra lui Traian, ómeni cărunți și băieți tineri, ba chiar și femei; considerând mai departe că după mórtea lui Decebal se imprastiá poporul, ce mai remasese ne atins de securile legionarilor Románi, parte prin țeri straine, parte cađénd in captivitatea Romanilor; aceștia apoi érá impraștia pe poporul dac sau prin minele (băile) de metal, sau îl inrolau la óste și-l straplántará pre alte locuri ale vastului imperiú român.

Din contra in provincía nouá se aduse colonii romane, nu numai sub Traian, ci și sub următorii imperați romani, incát in scurt timp „Dacia augustá“ deveni una din cele mai impoporate și mai infloritóre provincii románe. Stránepoții acestor colonii románe sunt Románii de ađi din stânga Dunarii.

Románii din peninsula balcanică astáđi nu mai sunt lățiți preste tótá peninsula cum erau odinorá, ci

ei forméză grupe mai mari, ori mai mici printre Slavi, Greci și Turci.

Incât pentru originea Macedo-Românilor, ei sunt strănepoții coloniilor aședate de Români, parte încă de la prima cucerire a peninsulei balcanice, parte dela coloniile aureliane.

Primele cuceriri ale Românilor pe litoralul iliric al Adriei s'a tēplat pe la anul 219 a. Cr. sub consulul Emiliū Paul; cu tôte acestea provinciă romană se facū Iliricul prin pretoriul Anițiu numai după frângerea revoluțiunei a treia, condusă de Gențiu pe la anul 168 a. Cr. Intre anii 35—29 a. Cr. mai cuprinse August și Mesia sau Bulgaria și Serbia de ađi; ér' Tracia tótă abia fu cucerită sub imperatul Claudiū pe la anii 41—54 d. Cr.

Impēratul Aurelian scōse pe la a. 275 legiunile romane cu cari emigrară și dintre provinciāli din Dacia traiană, temēnduse de incursiunile popórálor barbare, ce amenințau acéstă provinciă romană, și le trecură preste Dunăre in Mesia, ce fusese devastată de Goți, unde colonisând pe emigrații traianidi, numi provinciă după numele seu, Dacia aureliană, care nume inse puțin timp s'a ținut.

După strămutarea reședinței impērătesci dela Roma la Constantinopole, prin Constantin impēratul, elementul roman se intăria mereu in peninsula balcanică și forma o massă compactă intre sine și intre cealaltă romanime din apropiere și din departare, care massă de popor purta numele politic de „stat roman.“

Imperiul roman oriental suferi și el mult prin invasiunile popórálor migrătore se debilitară și elementul

román fù coplișit de Greci și de Slavi [Bulgari (680), Serbi (644), Croați (642)], in cari se desnationalisară, încât astadi forméză numai nesce insule între celealalte elemente străine. Macedo-Românii de astadi se numesc și Cușo-Vlachi, sau Țințari. Numele din urmă se dîce că la căpătat pentru acea, că ei nu pronuncie „ce“, ci țe. Ei dîc d. e: Țe fați? in loc de: Ce făci? Ținți in loc de cinci.

II. Prospect istoric-cultural asupra periodului I.

Coloniile aședate de Traian și de următorii imperați in Dacia se inmulțiră și infloriră curênd, pentru că căpătase drept italic de municipalitate. Intre coloniile mai insemnate și cunoscute se amintesc: 1. Colonia Zernensis in Bănatul Ungariei; 2. Colonia Ulpia Trajana, mai inainte Sarmiszegetusa, la Gradiște aprôpe de Hațeg; 3. Colonia Apulensis, la Alba-Julie; 4. Colonia Napocensis (la Cluj) împreună cu vicus Patavicensium; 5. Patavissa, sau Patruissa fundată de Sever. Afară de aceste mai erau multe mai mărunte. In geografia lui Ptolemeu și in table peutingeriane se mai numesc vr'o 70 de orașe municipale. Spre singuranța provinciei erau dispuse mai multe legiuni, cohorte și călărime auxiliară, in castre bine intarite.

Documente și monumente cu inscripțiuni aflate pe teritoriul vechei Dacie, ne arată o sistemă completă de funcționari din tôte categoriile, precum militari, politici, administrativ, montanisti. Mai departe documentéză ruinele monumentale despre temple grandioșe, amfiteatre, scalde, apeducte, drumuri de tără și despre trei punți

peste Dunăre, pre cari se întreținea comunicațiunea cu Roma.

Colonistii noi ai Daciei se ocupau mai mult cu agricultura și cu servițiul militar. Meseriile erau considerate ca ocupațiuni mai inferioare. Meseriașii nu se numerau între civii liberi; cu toate acestea aflăm și urme de meserii, precum de țiglă și cărămidă, de vase de lut, de glajă (sticlă), de instrumente metalice, de locuințe solide, de obiecte de lux, cari toate poartă caracter român.

Comerțul încă a trebuit se aibă însemnătate, de órece monumentele ne spun despre „patroni ai navigătorilor” și despre „patroni ai neguțătorilor”. Anticii Romani cultivară și minerile (băile) de metale și de minerale. Unele sunt și astăzi în lucrare. Ce ar însemna collegium aurariorum, pre langa care și numirile de aurileguli, de exactori, de cvestori? ba se crede că dór și monetarie sã fie avut. Scaldele minerale și termele încă n'au lipsit străbunilor nostri, precum Calanul (Ad aquas), Gioagiul (Hydata), Mehadia etc. Inscricțiunile cu schola, scribe, librarius, tabularius ne demostrează, că nici cultura intelectuală n'au fost neglesă.

Starea acésta înfloritóre ținu în Dacia numai până a incursiunile Goților, cari siliră pe Aurelian împératul sã și retragă legiunile, cu cari trecură și din provinciile în Mesia; ér Dacia deveni pradă incursiunilor gotice (275—375), după cari veniră Hunii (375—454), apoi Gepidii (454—527), Longobarzii (527—568), Avarii (568—797), și în fine Ungurii la 889, cari la 905 cuprinséră și Ardealul dela principele român Gelu. Ungurii remaseră aci și sã consolidară împreună cu locuitorii avitici în statul de ađi numit Ungaria.

Éra Romanii din peninsula balcanică au trăit ca atari, sub imperiul român oriental, care încă au fost supus la multe devastațiuni din partea popórálor migrátóre, pânăce pela 600 d. Cr. începură unii funcționari a introduce in agendele lor oficióse, limba grécă, in locul celei latine. Impératul Foca ordină la 602, ca in tóte afacerile se se intrebuinteze limba grécă. Grecii primiră de ici inainte numele de Romei — Romani; — ér' adeverații Români de viță latină deveniră necunoscuți de cătră străini, cari schimbându-le' numele genuin de Români, începură mai târziu a-i numi pre Români: Vlahi, valachi, ba încă și cu numele de schiti, cumani, daci etc.

BCU III. Cuvinte slave, valach. "ary Cluj

Numirea de „Valach“ se ivesce mai ântâiu la scriitorii germâni și slavi și insemnéză tot-dé-una „Latin“ in genere. Cea mai veche urmă se află intr'o Cronică anglo-saxonică dela anul 640, unde locuitorii latinisați ai Galiei se numesc „Galwalas“, ce va se dică Galo-Români. Cronistul rus Nestor din seclul al XI. in dóue locuri numesce Vlachi pre locuitorii cei romanisati ai Galiei; ér' intr'alt loc dá numele de Vlachi la cuceritórele legiuni a le lui Traian. Katancsich urmăresce urđirea numelui până in Iliria și demustră, că Latinii erau cunoscuți Slavilor inainte de seclul XII, sub nume de Vlassi, Lassi, Lați, prin adaugerea slavului V = Vlați = Vlași = Vlachi.

Terminul „valach“ se deduce din rădăcina v-l-h. In limba gotică insemnéză val a' stăpâni, a domni.

Scandinavii numesc pe Italian și Frances Valr, ér' Italia și Francia Valland. Modernul cuvânt Wälsch in limba germână, s'a format din germâna medie Valhesc = italic, ér' acesta din Val-hes, care e acum Val-land. Slavii primind termenul V-l-h dela Germâni, și ei l'au aplicat la Italiani, Francesi, Români. Din V-l-h au format Slavii Voloch și de ici Volot, care in limba veche slavă însemnăză gigante. Ecă ce semnificațiune are cuvântul valach-latin! Ungurii dela Slavi au primit numirea Voloh, pre care o prefacură in Oláh pentru Români, și in Olasz pentru Italiani.

Mai târziu sub numele Valach, Vlach, Blach, Bloch, Oláh, se înțelege numai Românul oriental.

Ci fatalitatea timpului apăsând pe Latini sau Romani, sub dominațiune straină și numele de Român precum și cel de valach devenise urgisit și batjocurit.

Așa Sasonii insemnă cu cuvântul Wall, Wealh, Waliscus, pe rob și străin. Nu e demult, de când in Moldova, pe timpul fanarioților, a se numi Român era dejositor, mai bine era a dice: sânt Moldovean.

Numele de valach a dat ansă și la esplicări eronate, așa d. e. că Valach se derivă dela Flaccus un duce roman; că Vlach ar insemna pe slovenesce cioban, sau popor nomad, cea-ce nu se adeveresce și in fine, că Vlachi = Voloch se derivă dela riul Volga și prin urmare Vlachie sau Românie ar fi Slavi de viță bulgărescă.

Ci Românie nu și-au pierdut nici-odată consciința de sine, ei tot-de-una s'au numit pre sine Români; ceace încă e un argument destul de tare despre originea lor dela Roma.

IV. Propagarea creștinismului între Români.

De și era pe timpul lui Traian religiunea statului roman cea păgână, totuși creștinismul se lățise deja de pre timpul lui Nero nu numai în Orient, ci și în însuși Roma, unde predicau apostolii Petru și Paul. Tacit ne spune, că Nero după arderea Romei, spre a abate dela sine prepusul, a pus vina pe creștini, că ar fi dat foc urbei și-i pedepsiră cu cele mai alese pedepse. Persecuțiunile creștinilor se repetiră și sub Domițian (52—96). Cât de tare se lățiră creștinismul în imperiul roman, dovedește și epistola lui Plinius jun., scrisă lui Traian, în care se dice, că nu numai cetățile, ci și satele le-au umplut creștinii, intru atâta, cât capistele păgânilor au ramas deșerte și părăsite. Tertulian și Origine ne spune, că religiunea creștină se sêmănase în Dacia încă din seclul II.

E constatat despre Romanii vechi, că ei în privința religiunilor străine deveniră cam indulgenți, căci lăsară pe străini să-și rădicesc temple în onórea zeilor lor, deci și religiunea nouă alui Crist s'a latit tare între Romani, încât mai târziu ei înșiși deveniră propagătorii creștinătății între păgâni, și anume mai întâiu între Goți.

Sub Constantin cel Mare dechiarându-se religiunea creștină de domnitóre în întregul imperiū, a trebuit ca creștinismul să fie fost deja mai de demult consolidat în stat, ceace se constatéză prin împrejurarea, că în Mesia și în Panonia se inființară deja din seclul II. trei metropolii, în Sardica, în Singidun și în Sirmiu, cari aveau și episcopi sufragani. Afară de acestea exista și în Gotia, de-a stânga Dunării, o metropolie. Marele Constantin conchiemă la Nicea în Asia mică primul conciliu ecumenic, la anul 325, la care conciliū se

presentase 318 episcopi creștini, între cari și Teofil, metropolitul Gotiei, împreună cu preotul seu Ulfila, care mai târziu urmând principalului seu în demnitatea de metropolit, traduse biblia în limba gotică și prin această faptă lăsa literaturii germane un monument de mare valoare pentru istoria limbii și pentru sine își câștigă nume nemuritor în literatura germană.

Din Mesia mai mulți episcopi, între cari și Protogene, metropolitul din Sardica, au luat parte la conciliul din Nicea.

Despre Constantin ne mai spune istoria și aceea, că el a trecut Dunarea la 319 și a sfârșit prin victoriile sale popoarele barbare, scitice și sarmate, și la 330 construi o punte peste Dunare, din jos de puntea lui Traian. Altcum e constatat din inscripțiuni, monete vechi și alte monumente aflate în Transilvania, că împărații romani orientali până pe timpul lui Anastasiu I. în secolul VI. n'au fost renunțat nici-odată la posesiunea Daciei traiane. Întrebăm acum, că creștinismul ce pași a făcut la Romanii din Dacia traiană și că Goții prin cine s'au creștinat?

Migrațiunea popoarelor aducea în provinciile romane elemente noi păgâne, cari împedecau și întârziiau progresul creștinismului, așa veni pe la a. 680, Bulgarii sub Asparuc și cuprinsă Mesia dela Romani. Deci aproape doi seclii avură se se lupte Romanii creștini în contra păgânismului bulgar, până ce grasând o pestilență în Bulgaria și la anul 845, pre când se află în Bulgaria doi frați calugari Çiril și Metod, cari predicau evanghelia lui Cristos, principele bulgar Bogor provocă pe Metod, care scia zugrăvi frumos, ca se depingă pe un perete icone cât se poate mai grozave.

Monacul a zugravit „Judecata cea din urma,“ care inse a făcut asupra lui Bogor o impresiune așa de mare, încât el numai de cât ceru botezul și primind numele de Mihail, dechiără religiunea creștină de domnitore in Bulgaria.

Ci luptele pentru primat și pentru supremație se incepuse intre patriarhii din Roma și Constantinopol și duseră in fine la anul 1054 sub pontificele Romei Leo IX. și sub Cerular, patriarhul din Constantinopol, la totală desbinare intre beserica romană occidentală și cea grécă orientală. Bulgaria la inceput cădura sub supremația Romei, dar mai târziu conciliul ecumenic VIII. (a. 879?) fără voia Bulgarilor și a Românilor luă de sub patriarhia Romei și dete sub cea din Constantinopol. Tot la Constantinopol se vede, că s'au plecat și provinciile locuite de Românii din stânga Dunării.

Y. Formarea limbei române.

Cumcă străbunii nostri, colonistii lui Traian, in usul comun al graiului de toate ȃilele nu se folosiau de limba literară, sau clasică, ci de cea vulgară, e fapt constatat. Despre adevărul acesta ne putem convinge nu numai din datele istorice remase din acele timpuri, ci chiar și prin analogie, privind de presente poporăle cu limbă cultă și cu literatură veche, precum pre francesi, italieni, anglesi, germâni, cari toți au o limbă cultă a cărților, și una vulgară, separată in mai multe dialecte. Asemenea scire ne-a lăsat Cicero, că regulele de a vorbi latinesce le predă invetătura; ér Quintilian ȃice, că alta e a vorbi latinesce și ér alta a vorbi gramaticesce. Poetul Tiȃiniu ride pe poetii Romani,

că știu mai bine vorbi în limba Oscilor și a Volscilor, de cât latinesce.

Esistând așadar pe timpul lui Traian deja separațiunea între limba latină clasică și între cea vulgară, suntem convinși, că și colonistii traianiți usitau în cele oficiose și scripturistice limba clasică, ér în usul de tóte zilele pe cea vulgară.

Ci se cercetăm puțin originea acestei bifurcațiuni de limbă. Cumcă tóte limbele sunt supuse unui proces organic de dezvoltare și de tocire, e un adevăr cunoscut de limbistică. Anume despre limba latină ne spune Polybiu, că limba din tractatul încheiat între Romani și Cartaginieni, pe timpul primilor Consuli J. Brut și M. Horațiu, încă și cei mai pricepători abia o puteau înțelege; Quintilian asemenea dice că pe timpul său și a lui Horațiu poeziile Salilor abia se mai puteau înțelege de însuși preoții Salilor. Asemenea documinte mai sunt, limba despre mormintele Scipionilor, de pe columna rostrată etc., apoi archaismii sēmnați la Fest. Nonniu, Marcel și la comentatori și gramatici.

Paul Diaconul dice: „a vorbi latinesce, dela Lațiu se dice, care vorbire atâta s'a schimbat, cât abia câte o parte din ea ne-a rămas în cunoștință.“ Isidor deosebesce 4 graduri în cursul dezvoltării limbei latine, anume limba priscă, care se vorbea de cei mai vechi locuitori ai Italiei, pe timpul lui Jan și Saturn; limba latină, care era în us sub Latini, sub regii Tusciei și ceialalți din Lațiu, în care limbă erau scrise cele 12 table de legi; limba romană, care se primi după depunerea regilor. în care au scris poezii Neviu, Plaut, Enniu și Virgil și dintre oratori, Grachus, Cato și Cicero; limba mixtă, care a pătruns în țeră deodată cu

lățirea imperiului și cu moravurile și ómenii prizonieri, corumpând integritatea vorbirii prin solecismi și barbarismi.

Inainte de fundarea Romei n'au putut fi vorba de o singură limbă in Italia, ci mai mult numai de dialecte vechi italice, sau póte că tocma și de limbi separate. Urme aflăm despre esistența de limbă latină, sabină, oscică, umbrică, etruscică. Pe atunci nu se póte se fie fost mare deosebire între limba scrisă, literară și între cea vorbită vulgară.

Dupa fundarea Romei și după stabilirea dominațiunei ei in Italia, dialectele, pan' aci mult-puțin diferite, au trebuit să se contopescă in cel roman; insă după natura organizațiunei statului, in patricii și plebei, și dialectul roman s'a bifurcat in urban și vulgar.

Limba urbană deveni cu timpul literară, clasică, de órece asta se folosi in corespondințele oficióse, in senat, tribunal, in literatură; precând cea vulgară, mai trivială fiind, remase in gura plebei, pe strade, pe câmp, la sate și in doinele populare. Afară de aceea se mai usita inadins și in așa-numitele „atelane," adecă in petreceri și comedii populare.

După estinderea dominațiunei romane și asupra Greciei, se strămută cultura grecă și la Roma, unde imitandu-se cultura grecă, in artă și sciință, limba latină literară inaintă răpede in dăsvoltarea formelor, precum și in usul vorbelor mai alese și in fraseologie; ér' vulgara remase de parte inderept, incât pe timpul lui Cicero nu mai înțelegea vulgul limba literară.

Cu tóte acestea maióritatea poporului se folosia de limba vulgară, căci și constituțiunea sterse in fine distincțiunea între patrici și plebei.

Limba vulgară încă progresa, ci progresul des-

voltărei ei a decurs cu mult mai incet, mai domol, ca cea al limbei literare. Multe vorbe și forme se pas-trară în limba vulgară, de cari literații nu se mai folosiau.

Pe timpul acesta incepu limba romană vulgară a cuceri terenul și în provinciile esterne, afară de Italia. Strabo ne raportează, că sub imperatul August în Spania se propagase limba latină așa de tare, încât Beticii și Turdetanii, precum și o parte din Gali își uitase limba lor și primiră pre cea latină, care de sigur nu a fost cea literară, ci cea vulgară, comunicată cu graiu viu. Ci din asta lățire a limbei romane (latine) s'ă formară cu timpul limbile neo-latine de ađi, cari la început erau numai dialecte ale limbei latine vulgare.

Romanii antichi aveau în privința colonisărei o praxă admirabilă, care ușura foarte mult lățirea limbei romane prin cele mai depărtate ținuturi. Romanii în luptele lor cu vecinii aveau datina, că după victoriile ce le raportau, nu derimau decât arare-ori cetățile inimicilor, ci luau numai pre locuitori și-i aședau în Roma; ér cetățile deșertate de locuitori le umpleau cu colonii din Roma, prin care manipulațiune străinii se naturalisau, ér locurile cucerite prin elementul român de nou se asigurau dominațiunei romane, precând străinii în oceanul popóruului din Roma și Italia deveniră nepericuloși.

Așa făcù și Traian cu colonisarea Daciei sale. Dar prin imigrațiunea popórálor barbare se făcù politicei romane de contopirea elementelor străine mare alterațiune, căci limba latină-romană primi în sine ingrediențe și forme străine. Scriitorii crestini incepu mai tardii a amesteca și limba clasică cu dialecte poporale, avënd ei de scop mai mult influința asupra

poporului, decât cultivarea limbei și a stilului clasic elegant. Deci se foloseau acei scriitori adeseori de expresiuni și construcțiuni populare-vulgare, încât pe timpul acesta se vorbea și se scria o limbă latină africană, una galicană și una archaistică, adecă dialectele limbei latine rustice facură progrese considerabile.

Cu căderea imperiului roman occidentul desfăcându-se legatura politică între deosebitele state și provincie romane, incetă și necesitatea legăturii spirituale, și consolidându-se acele provincie în state autonome deosebite și dialectele populare din singuraticile țări capătă individualitate independentă. De pre timpurile aceste se încep și monumentele de limbele neo-latine, precum este jurământul regelui Ludovic II., Piul depus la anul 842 în Strassburg, în limba romană. Ță-l:

Pro Deo amur et pro
Christian poblo et nostro
commun salvament, d'ist
di en avant, in quant Deus
savir et podir me dunat, si
salvarei eo cist meon fradre
Karlo, et in adjudha et in
cadhuna cosa, si cum om
per dreit son fradra salvar
dist, in o quid il mi altres
faret, et ab Ludher nul
plaid nunquam prindrai,
qui meon vol, cist meon
fradre Karlo in damno sit.

Pentru amorea lui Ddeu
și pentru poporul creștin
și a noastră salutare comună,
de astăzi înainte, cât Ddeu
va ști și va pute să-mi dea,
decă voi eu apăra io pe fra-
tele meu Carol și-i voi eu fi
lui spre ajutor și în fiecă
causa, așa cum trebuie se
apere un om pe drept pe
fratele său, în cauza, care
el asemenea o va face, și
cu Lothar se nu fac nici-
odată vre-un accord, care
din voia mea, ar fi spre
dauna acestui frate al meu,
Carol.

Asemenea este juramântul poporului francic depus cu acea ocasiune, tot in limba romană; apoi poeme din seclul X. in limba provensală. De altă parte sunt cuvintele lui Constantin Porfirogenit, despre cari mai la vale. Sub limbile neo-latine, sau romanice, ințelegem astăzi: francesă, provensala, valona, spaniola, portugesă, italiana și româna.

VI. Părerii despre limba română.

Răzimat pe filologii floroșani am arătat procesul formării și al dezvoltării limbilor neo-latine, sau romanice, și prin urmare și al celei române, dela antica limbă vulgară, sau rustică romano-latină. Ci fiind că limba este caracteristica fundamentală a naționalității unui popor, păreriile unor învățați străini despre originea și starea presentă a limbei române n'au fost totdeauna pentru latinitatea ei.

Esaminând acele păreri de-a rendul le cuprindem in două puncte opuse:

1. Limba română nu e latină.
2. Limba română e latină.

I. Contrarii latinității limbei române, cari altcum de presente s'au imputinat foarte, cu multă ostenelă au cules toate vorbele străine, câte se vorbesc in deosebitele unghiuri ale ținuturilor locuite de Români, și au ajuns la rezultatul acela, că se află in limba românescă $\frac{4}{5}$, adică mai mult decât jumătate din tesaurul limbistic, cuvinte străine, dintre cari singur slavicele dau $\frac{2}{5}$ părți din intregul tesaur, precând elementele latine ar fi numai $\frac{1}{5}$ (Cihac); apoi mai adaugă lângă slavice și

teristic al unei limbi nu e numai vocabulariul, ci tot de așa mare însemnată e și forma limbei, adică fonetica, flexiunea, derivațiunea și sintaxa vorbelor, cari în butul dominațiunei limbei slave și grece, s'a păstrat în cea mai perfectă puritate latină; ba așa e de bogată româna în coloritul vocale; în flexiuni și derivațiuni, ca și limba cea mai poetică, sora ei italiana, și încă în unele privințe gramaticali o și întrec cu originalitatea; d. e. filoromânul Diez țice, că de ôrece supinele lipsesc în limbile romanice, această urmă în limba română înse nu s'a pierdut, n'a scăzut, nu s'a micșorat, ci există și e dovadă mai mare pentru latinitatea românei, decât chiar și valul lui Traian.

II. Cu mult mai mulți apărători are părerea, că limba română de azi s'a dezvoltat din latina vulgară, adusă p'aici cu coloniștii lui Traian.

Cestiunea originii limbei române stă în legătură cu cestiunea originii limbilor așa-numite romanice, sau neo-latine, despre cari mai mulți erudiți, francesi, italieni, germâni etc. țic, că mai întâiu s'a format limba română a trubadurilor în evul mez, pașind străvechia română în locul latinei clasice, éra din acesta s'a dezvoltat celelalte neo-latine. Ei țic, că neo-latinele, și între ele și româna, sunt numai o continuare de râmuri firești a latinei rústice. Românul traianid, ca și cel aurelianid își numesce limba sa „română“; asemenea Italianul din Campania și Provensalul din Franca își numesce limba sa „română“ Dante numesce italiana, „limbă latină poporală,“ demonstrând prin acesta, că e numai un dialect poporal al latinei clasice. Denina țice următoarele cuvinte însemnate: „De acea cu drept se țice, că limbile noastre sunt născute nu din limba latină

propriaminte, ci din latinitatea de jos Și precând se dice, că limbile moderne latine sunt născute din latinitatea inferiără, nu trebuie se înțelegem singur numai latinitatea inferiără, adecă limbagiul vulgar din seclul al XV. ori XVI., ci și acela al poporului inferior de pe timpul lui Cicero și Cesar.“

Am ȃis deja, că limba e un ce organic, ce se desvöltă in contin, une ori mai repede, alte ori mai incet, conform procesului cultural al națiunei respective. Dintre limbele neo-latine, cea francesă a făcut mai mare progres de desvoltare și de straformare, de aceea s'a și tocit in forme mai tare, ca sororile ei, și prin urmare s'a și depărtat mai mult de mama latină.

Romanésca insă, care n'au trait sub impregiurări așa de favorabile, a rămas mai inderept in procesul de desvoltare, și prin urmare stă mai aprópe de mama latină, incât eruditul Diez e apłecat a-i acorda locul prim după cea latină, intre sororile ei romanice.

Studiul limbisticeii comparative a pătruns in ȃilele nóstre așa de afund in esenția limbelor indo-europene, incât au stabilit legile stramutării sunetelor și cu ajutoriul acestor legi derivă cu siguritate tesaurul acestor limbi dela originea comună a sanscritei din sudul Asiei.

In urma acestor rezultate nice nu se mai află astadı bărbat serios, care ar denega latinitatea limbei române. (?)

VII. Urme de limbă română in periodul migrațiunei popórálor.

In tótă istoria epocă mai tristă, ca epoca migrațiunilor de popórá nu se află; tristă nu numai pentru

Românii din orientul Europei, ci pentru întreaga cultură europenă depe acele timpuri. Se nu ne prindă mirare, dacă de sub acele timpuri prea triste nu aflăm destule urme despre limba și esistența poporului român, căci cunoscut este, că Românii au fost cei de ântâiu, preste cari trecură órdele barbare nimicind tótă cultura și lăsând deșert in urma lor; că Românii trebuia se suferă prima furie a invasiunilor avare! Și acéstă epocă intunecată pentru întreaga istoriă a durat mai bine de 400 de ani! Óre sub atari impregiurări mai póte fi vorba de cultură, de monumente literari și istorice? Popórále din Vestul Europei in proporțiune n'au suferit atâta, și totuși abia vr'o câteva fragmente de documente au mai putut păstra pentru posteritate. Étă vr'o câteva urme risipite și despre limba română, și prin urmare și despre esistența poporului român din Orient.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1. In vieța S. Teodosie la Pagi se face cea mai de ântâiu mențiune despre Meso-Români, unde se dice, că pe la a. 400 reușind episcopul Niceta a creștina pe ferocii Beși, le a ridicat in ținutul Mesiei, unde locuiau dinsii, câteva templuri, dintre cari intr'unul serviau oficiul divin Grecii in limba grécă, in celalt Românii in limba română, in cel de al treilea Beșii in limba beșică.

2. Prisc Retorul ne spune, că fiind el in legațiune la curtea regelui Hunilor, Atila, care petrecea pe atunci in ținutul Tisei (Partiscului), se vorbea la curte limba gotică, hunică și a usonică. Otrocotsius și alți scriitori ne spun, că ei sub limbă a usonică înțeleg pe cea română, sau valachică. Óre dela cine se fi invêțat Hunii limba română?!

3. In eposul popular germân Nibelungenlied se face amintire (in Aventura XXII. v. 1339 și 1343) despre poporul român, despre țera sa (Vlachenlant) și despre ducele seu, numindu-l der herzoge R'amune (de sigur imiteză Român); atât domnul, cât și poporul român se presântă, ca unul dintre cele mai insemnate popóră de ale lui Atila.

4. Teofane Bizantinul in Cronografia sa ne păstrează urme de limbă română; el dîce că la anul (6079) ⁷⁹ 571 ducii Românilor Comențiol și Martin ascunđindu-se cū ostasii lor in padurile Emului și eșind in điva următore des de diminetă in contra Avarilor, o intemplare fatală nimici tóte speranțele Românilor. Calaria unui ostean lăpedit sarcina depre spinare, o vedu alt ostean, care strigă proprietariului călăriei: tórna, tórna, fratre! Vorbele acestea fiind in limba parintescă ($\tau\eta\pi\alpha\tau\rho\acute{\omega}\alpha\ \phi\omega\nu\eta$), le audiră ceilalti ostasi, cari temenduse de impresurarea Avarilor, o tuliră la fugă strigând cu toții: tórna, tórna!

Acetă intemplare e descrisă și la Teoflact Simocata, ci acesta dîce, că au strigat: „retórna,” și că vorbele ar fi in limba ținutului ($\epsilon\pi\iota\chi\omega\rho\acute{\iota}\omega\ \gamma\lambda\omicron\sigma\sigma\eta$).

Tot asta intemplare ni-o istorisesc și Anastasiu Bibliotecariul, dar o pune la anul 579 și traducând pe Teofane pune in loc de fratre: frater.

Cumcă cuvintele citate sunt române, e afară de tótă indoieia. Tórna in loc de intórna se dîcea și zecl. XVI., vedi Palia lui Tordasi.

Cuvéntul fratre, in loc de frate se esplică așa, că pe timpul acela se dîcea fratre, ér' mai târđiu s'a elidat r din silaba a doua = frate, precum dîcem și și ađi feréstră și feréstă, nóstră și nóstă, pre și pe.

Retórna și frater, sunt latinisări facute de copiiști.

5. Constantin Porfirogenitul (912—959) ne spune, că „serbli“ in limba Românilor se chiamă slugi, șerbitori (grecesce δούλος), „șerbula“ e încălțămintea lor, ér „șerbuliani“ sunt ceice pórtă încălțăminte așa de jos.

Din cuvântul „serbli“ se constatéză, că aici sub numirea de Romani nu se pot înțelege Grecii, cari altmintrea luase numele de Romani, ci trebuie se se înțelegă Macedo-Românii, căci „li“ in vorba serbli e articolul macedo-român postpus, ce până 'n diua de aci s'a pastrat in limba Macedo-română. Mai incolo se constată, că pe la inceputul seclului X. dialectul macedo-român era deja deschilinit de al nostru.

In secul XI. a scris bizantinul Kekaomenos, o carte sub titlul „Strateghicon,“ in care se face amintire despre Valachii, cari locuiau inainte de venirea Serbilor lângă Dunare și Sava.

VIII. Poesiea poporală, datine și credințe.

Originea și esistența unui popor o documentéză, afară de istoria pólitică și de limbă, încă și credința și datinile vechi, ce se află in poesia poporală și in viața practică a strănepoților din acel popor.

Poporul român din Orientul Europei posede in poesia poporală o comóră nesecată de credință și de obiceiuri, pastrate fidel prin tradițiune dela stamoși până la strănepoți.

„Românul e născut poet“ dice laureatul nostru poet Alexandri, și intru adevér tesaurul național, numit poesie poporală, nu e stationar, ci el cresce mereu și

in ilele nóstre, căci vna poetică e inc grósă i produce espresiunile cugetării, ale simirei ale credinei, cu un cuvnt, ale intregii viei intelectuale i morale românesci.

Multe din poeziile populare s'au cules i fixat in colecțiuni făcute de barbai erudii, i români i străini, dar inc mai este mult de făcut. Unele dintre poeziile nóstre populare s'au tradus i intr'alte limbi europene, precum in limba magiară de Carol îcs i de Gr. Moldovan; in limba germn de Kotzebue, Simiginovicz-Staufe, Schuller i Graf; in limba anglesă de Stanley; rusesce: de Alexandru Puschin; italiennesce: de Vegezzi-Ruscala; francesce: de Alexandri i alții. — r' dintre ai nostri afară de foile periodice au colectat poezii populare: Alexandri, Fl. Marian, A. Marienescu, Mir. Pompiliu, Baronzi, Pan, Gr. Tocilescu, Burada i alții. Ci unii dintre colectatori au scris i tractate mitologice i filosofice frte instructive despre musa populară română.

Importana literaturii tradiionale abia in timpul mai nou a inceput a fi considerată, i cu privire la Români ne provocăm la brbaii mai sus citai spre intrirea asertului nostru.

Ct pentru periodul nostru I. vom cita unele din produsele musei populare române i vom indica i elementele insmnate pentru cultura antică a Românilor, condui fiind pe acst cale de studiul meritatului profesor Dr. Silași, publicat in „Transilvania“ 1876—77 sub titlă: „Romnul in poezia sa.“

Aci intlnim mai ntiu colindele, cari se impart in religise i lumesci, r cele religise r se impart in mitice-biblice i in curat biblice. Intre co-

lindele, in cari se amestecă creștinismul cu păgânismul amintim :

1. Prada din raiu, care reproduce credința veche despre Promoteu, răpitorul focului din cer. Ci colinda e imbrăcată in vesmânt creștinesc, figurând Juda in loc de Prometeu și Elia profetul, in locul lui Jupiter, ca portător de fulger.

2. Junele și leul represintă pe Ercule cu leul nemeic.

3. Sânta Dumineca figuréază, in înțeles creștin, in locul Venerei = Venus.

4. Crăciun și Crăciunésa, in loc de Filemon și Baucis.

5. Andronic (in loc de Orfeu) care cântă din fluer de se aude pân la cer și pân' la iad; incât luna mândră ese in cale și sórele stă de ascultă etc.

6. Leaganul, unde se narează aventurile lui Zeu, când s'a prefacut in bour pentru Europa, fiica lui Agenon etc.

Aceste și alte colinde, in cari se amestecă elementul creștin cu cel păgân, in privința cuprinsului, nu pot se fie mai vechi nici mai noué, de cât din cele 4 secle de ântâiu ale erei creștine, când se lupta creștinismul cu păgânismul.

Colindele curat biblice nu au însemnătate pentru periodul nostru; cu atât mai mare însemnătate au colindele lumesci, cari sunt poeme epice sau imnuri, asemenea colindelor religioase, ce se cântau in onórea ȝeilor și se acompaniau cu instrumente musicale, de multe ori numai in familie. Faptele eroice se laudau sub paza și spriginirea ȝeității respective de casă. Asemenea sunt invocațiunile de: „hoi Leriule-Leriule“,

„hoi Lerui-Domne“, „hoi Leroi-da-Lerui-Domne“, „Malină-Malinióră“, „Petre-Petrelío“, „Lerficuță-cu-ochi-mândri“, „florile-dalbe“, „Domnului-Domne“, „Mirelui-bun“, „Miresei-bune“, „Junelui-junilor-buni!“

Unii dintre scriitorii noștri esplică refrenul invocator de „Lerui-Domne“ și „Oilerui-Domne“ ca o amintire jelnică a lui Aurelian împăratul, care a lăsat Dacia pradă barbarilor invasionari; ér alții ȃic, că ar însemna pe Larii, sau ȃei de casă ai anticilor Români. Ori cum va fi, atâta stă, că colindele acestea și altele datéză dela străbunii noștri, cari aveau datina de a umbla gratulând și colindând, la serbatórea calendelor, adecă a anului nou.

Trecând la povești, sau narațiuni mitice, legende mitice, basme și snoave, cum le mai ȃic alții, voiu atinge în trecăt, că trăesc eroii și zeitățile antice în credința poporului român, de și adeseori sub alte nume, așa d. e. fiiul nesdrăvan al împărătesei încă în fașie are minte și putere supranaturală, ca Ercule; Impăratul alb și roșiu ne presentă lupta ȃeilor din Olimp cu gigânții, principiul bun și rău; Dó mna florilor e Diana, care caută pe fiica sa, primavara. Labirintul se află descris în: O istorie de pe timpul Romanilor, în care mai mulți eroi omórá un balaur, ce se află într'o pesceră, casă suterană, cu multe unghiuri, din care pesceră îi scóte o épă, ce-și caută mánzul îngropat la gura pescerei. Juliana = Ileana, Cozânzeana = Trestiana este idealul frumșetii femeesci (ca Venus) ea sbórá cu calul ei prin aer, chiar ca Pegasul lui Apolo; ér Făt-frumos e idealul frumșetii bărbătesci. Fiiul respins are palarie și mantéua, cel face reseȃut, ca pe Perseu coiful și sandalele. Alt-

cum Perseu e reprezentat în Florian. Limba din poesia populară, fiind acesta abia în ȕilele noastre colectată, nu pörtă marca vechietății, deci nu pöte fi obiect al cercetărilor noastre.

Despre datinele și credințele poporului român se pöte ceti mai pe larg Gr. Tocilescu Fl. Marian și Mangiuca (calindar 1882) ș. a. Noi vom aminti numai, că Românul are datini, ce se baséză pe credințe vechi, și acele datini le observéză și acum, precum le-au apucat dela moși-strămoși, dela Romani.

Românul are datini așa-numite superstițioase la töte ȕilele mai insēmuate de peste an, apoi la nascere, nuntă, inmormântare . . . Écă vr-o câteva: Turca și Plugșorul sunt rēmășițe de Saturnalie, asemenea sunt Opaliile, dela Ops, în onörea muierii lui Saturn, ȕeul pamântului, care dă ródă. Pizereii sau colindeții tot rēmășițe de saturnalie sunt; ei își ung përul cu unt, ca se crécă cânepa fină. Perii de porc, arși pe vatră în presara anului nou, amintesc jertfele de purcei în onörea Larilor de casă. În septamăna nebunilor (carneval), vechile Lupercalie, aprind junii ciuhe, sau röte de paie, pe cari le dau de-a cósta și sar peste focuri. Calușerii 12, cu vătaful lor, simboliséză pe preoții saritori = sacerdotes salii. Paparunele amintesc la Papluvia, deita plöei, umblă cerend ploie prin sat; cam asemenea sunt Robigaliile (Robigo) se rögă se apere campii și grădinile de malura, tēciume și de alte stricăciuni.

Invocațiunea păstrată de Ovidiu (Fastes) e mai asemenea cu ale noastre. Eșirea la câmp, între hotară și jocul fetelor cu përul desfăcut, amintesc petrecerea Romanilor vechi, în onörea Anei Perenei, care din

jalusie contra Laviniei, s'a aruncat in râul Nimiciu. Câte datine se légă de S. George? Atunci pământul e deschis, flacări anunție tesaurii ascunși, strigoi călăresc pe vaci ș. a. La străbuni se serba serbatórea Lemurariilor in 9., 11., 13. Maiu, in care spiritéle rele eșiau din pamânt, din inferu și se alungau cu bob: „in sacras fabam jactabant noctu ac dicebant, se lemurem extra januam ejicere.“ La noi datul cu bobii. Mercurile și Vinerile se cred nefavorabile căsătoriilor, ci Joes (Juno) și Lunea (Luna, Diana) sunt favorabile. Marți și Vineri séra a nu tórce. La nascere apar la feréstră ursitorile (Parcele) și decid sórtea nou-născutului; pe unele locuri le ascéptă a 8-a și cu apă, faină, oleiu. Gógirea la nuntă e cântarea Imeneului.

Gaina négră daruită peste copėriș o dedeau și cei vechi lui Esculap; si vechii puneau bani in mâna sau gura mortului, ca să platéscă vămile (Charon). Despre datinile și credințele la inmormântări cetesce pe T. Burada!

Credința despre plânte, animale și alte fințe ni-o descrie mai pe larg Fl. Marian.

Periodul II. (1054—1642.)

Dela introducerea literelor și a limbei slave in beserica și administrațiunea română pân' la scóterea aceleia din dominațiunea ei prin decisiune competentă.

I. Introducerea limbei și a literelor slave in beserica și administrațiunea română.

Periodul acesta îl incepem cu desbinarea dintre beserica occidentală și orientală, fiind de părere, că o revoluțiune așa de mare pe terenul iutelectual și moral-religios n'a putut remâne fără rezultate afund tăietóre in viéta popórálor interesate. Anume Româniile fie fost cât de inferiori in privința culturală, in oceanul barbarilor și al păgânilor, nu s'ar fi lăpădat de voiea lor așa de ușor de limba și de literele lor străbune; căci e cunoscută afirmațiunea istoricului Bonfiniu, despre Români, când dice, că „ei (Româniile) impresurați de barbari se părea a se lupta mai mult pentru limbă, decât pentru viéta“ — ci constrinși de impregiurări, impresurați fiind de elemente slavice și greci, aprópe fiind și de foculariul ortodoxismului de Constantinopol, care cu timpul, opunându-se romanismului, se grecise, pe nesimțițe cu confesiunea orientală li se introduse și limba slava și greacă și literetul cirilic al ei in afacerile besericesci și lumesci, de unde pentru cultura națională a Românilor se incepe o érá de decădintă și de intunecime grósă.

Am amintit deja despre colonisarea Bulgarilor in Mesia și despre creștinarea lor prin influința Românilor aurelianiți, in secul IX. Ci meritul cel mai mare la increstinarea Bulgarilor se obicinuește a se ascrie

monarchilor Chiril și Metod, cari ca misionari au organizat apoi și serviciul divin in besericile crestine din Bulgaria și le au tradus și cărțile besericesci in limba lor națională. Spre acest scop Chiril au compus din litere grecesci și din vr'o câteva armenesci, sau egiptene coptice, un literet fonetic corespunzător limbei bulgare. Acest literet după inventător s'a numit chirilic, sau cirilic.

Pe atuncia Bulgarii și Români din Bulgaria se pare că traiau in bună armonie socială, căci și principii lor se perondau când dintre Bulgari, când dintre Români. Anume la anul 972 împăratul bizantin frânsă poterea bulgară, însă peste patru ani se resculară Bulgaria sub conducerea fraților, David, Moise, Aron și Samuilă, fiii unui comite român, și reinfinteză regatul bulgaro-român, care se susținură pân' la 1017, când érá cađu. Dar la 1187 trei stranepoți ai regelui Samuilă, Asan, Petru și Joanichie, érá se ridicară și le succese a elupta independința imperiului bulgaro-român, care érá mai trairă pân la 1392, când îl disolvă sultanul Baiazit II., care pe ruine fundă împărăția turcésă.

Ci Turcul nu conturbă confesiunile crestine din peninsula balcanică. Români din Bulgaria cu cei din stânga Dunarii intretineau legaturi de frație și de multe ori se ajutau un pe alții. Acestă colegialitate cu străinii Bulgari produse fructe rele pentru literatura română; căci Români din Bulgaria primira și ei literetul cirilic dimpreună cu limba bulgara-slavă in beserică, de unde cu incetul trecu și la Români din stânga Dunarii, ci timpul nu se pôte cu esactitate decide, de órece nu s'a templat deodată, ci pe nesimțite. Astă inundare

a bulgarismului fu ajutată și de certele de supremație, ce le portau pontificii din Roma cu patriarhii din Constantinopole pentru principatul besericesc in genere și pentru atragerea unor provincie, între cari și Bulgaria, în cercul de dependență al respectivilor. Acastă certă se începuse de la strămutarea reședinței imperatesci dela Roma la Constantinopol, și mai cu deosebire prin secul IX. apoi se terminase cu totala desbinare între beserica orientală — ortodoxă — și între cea occidentală — catolică. — Lumea creștină aderă parte la patriarhatul din Constantinopol, parte recunoscù ca cap veștut al besericei pe pontificele din Roma.

Provinciile locuite de Români din stânga, precum și cele din dreapta Dunării, mai aproape fiind de Constantinopol, cadură în dominațiunea Ortodoxismului care ca se nu piérdă pe Români, cari și trageau originea din Roma, a lucrat prin preuții și misionarii sei, ca se se introducă și la Români, ca la Slavi, literele cirilice și limba slava în biserică, școlă și administrațiune. Mai adaugă pe lângă acestea și interesele așa dicând private și familiari ale inrudirilor prin căsătorii între principii și boerii români și slavi, și vei înțelegi, cum Români pe acele timpuri fanatice s'au lăpădat de literele și de limba străbună mai antâiu în cele sânte, creșind, că limba slavă are mai mare sântenie, ca cea română; ba mai apoi o aflară mai aptă și pentru administrațiune și mai elegantă, mai înaltă pentru conversațiune. Dovadă despre descrisa inundare a slavei ne mai sunt și cântările besericesci, cari și serbii le numesc bulgăresci. Mai adaugă și acea împrejurare, că episcopii din stânga Dunării erau pe acele timpuri sufragani metropolitului bulgar, precum se adevărește din diploma dela 1425 a

impăratului Joan Paleolog, prin care metropolitului moldav din conciliu se dă drept de independență.

Écă biata limbă română scósă din beserică, din for, din casele onorațiilor, écă-o, că a remas ca cenușotca din poveste numai in vetrele poporului de jos, care inse o au pastrat, in butul tuturor fatalităților evului mez, mai bine de trei secle, pânăce spiritul timpului reformându-se, limba poporului érá se reactivă in posesiunea sa de drept, abia pe la jumătatea seclului al XVII.

Sub indelungata dominațiune a limbei slave preste cea română ușor se pôte înțelege câtă stricăciune a trebuit se suferé acésta cu deosebire in privința materială; cu tóte acestea nu și-a perdut fisionomia unei adeverate surori a limbelor romanice.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. Părerea lui Demetriu Cantemir despre introducerea limbei și a literelor slave in beserica și administrațiunea română.

Principele și istoricul moldovean, Cantemir, susține că Românii mai înainte de consiliul florentin dela a. 1439, ar fi scris in tóte afacerile besericesci, politice și literare in limba română și s'ar fi folosit de literele străbune. Ci la anul citat conchiemându-se prin pontificele roman Eugen IV., la cererea patriarhului Josif și a impăratului Joan Paleologul din Constantinopol, concil bisericesc la Florența, cu scop de a se impaca pe orientalii cu occidentalii și a recunósce principatul papei din Roma, pentru resplata de a căpéta ajutor de cruciați din țerile occidentale in contra Turcilor, cari se aședase in peninsula balcanică și amenințau și

Constantinopolul. La acest concil, se dice, că a luat parte și metropolitul Sucevei din Moldova, care și subscrise unirea cu beserica Romei. Ci Marcu, eppul Efesului, făcând opozițiune, n'au subscris unirea, ci rentorcându-se catra casă au indemnat pe clerul și poporul răsăritean, se nu recunoscă unirea, și precum se vede cu succes, căci tot efectul conciliului se nulifică.

Principele moldovean de pe acele timpuri, Alexandru-Cel-Bun, (?) mâniaș pe Dămian pentru subscrierea uniunei, la destituit și a cerut alt metropolit din Bulgaria, de unde a căpătat pe slavul Teoctist, care din ura fanatică cătră Roma, și ca Românii se nu-și mai aducă aminte de originea lor și se dorască unirea cu Roma papistașcă: au fanatisat poporul in contra cărților scrise românesce cu litere străbune ca să le ardă, prin care procedură vor comite fapte religioșe plăcute lui Ddeu. Diplomele mai insemnate se traduse in limba slavă și originalele române se ardiau. Atuncia ar' fi ars Românii tôte cărțile și documentele românesci, din care causă de pe timpurile acele nici de mai inainte nu se găesc cărți, sau scrisori românesci.

In vecina Romanie se pare, că încă a pătruns fanaticismul din Moldova și Bulgaria, de óre-ce episcopia catolică, așa numită dela Milcov, după conciliul florentin la a. 1442 se desființă.

Intemplarea despre arderea cărților este inse numai o fabula istorică. Critica istorică de astăzi o dechiară de falsă, pentru-că: 1. Alexandru-Cel-Bun, principele Moldaviei, murise pela 1436, așa dar inainte de conciliul florentin; 2. nice unul dintre istoricii contimpurani, precum Ureche, Miron Costin etc., nu mai aminteste in-

têmplarea asta, și-apoi nici Cantemir nu ne spune isvorul de unde a scos-o; 3. Crisove și alte urme istorice demustă, că deja mai înainte de conciliul numit' au esistat și esistă până 'n ziua de azi documente scrise cu litere cirile și in limba slavă. Anume se nimicesce opiniunea lui Cantemir și prin epistolele omagiale ale principilor moldoveni, scrise cătră regii Poloniei in seclul XIV—XV. Despre aceste epistole s'a aflat urme in diplomatiariul polonului Mat. Dogiel, pe acaruu urmă a plecat Hasdeu se le caute creșind, că vor fi românesci, ci aflându-le in Cracovia, s'a convins, că-s tôte slavóne.

III. Influența tipariului și a reformațiunei asupra limbei naționale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In periodul acesta doi factori insemnați in viața culturală a Europei occidentale s'au ivit pe scenă, unul este invențiunea tipariului, pela inceputul seclului al XV., altul reformațiunea religioară in sinul besericei catolice, ce s'a inceput in prima jumătate a seclului XVI.

Abstragând dela cruntele resbele religioare, ce au devastat occidentul european preste un seclu, reformatiunea și tipariul au dat culturai naționale un impuls spre inaintare.

Anume Joan Gutenberg și-a rădicat prin invențiunea tipariului un monument neperitor pentru cultura ome-nimei. Marele avent al culturai generale este in parte opera lui Gutenberg, căci prin tipar s'a ușurat comu-nicațiunea ideilor intr'un mod pân' aci necunoscut.

Aprópe paralel cu tipariul ni se presântă preparaarea hărtiei din trențe, prin cari invențiuni, tipar și

hartie, deodată a scăzut prețul cărților și s'a inlesnit lățirea științelor în cercuri tot mai mari.

Înainte de cunoșterea tiparului singurii propagatori de cărți erau monahii de prin clăustre și alți copiiști, cari deci de ani, ba de multe ori o viață întreagă sacrificau pentru copierea unei cărți, din care cauză cărțile erau foarte scumpe, și puțini oameni erau fericiți, a poseda câte o carte. Mai adaugă, că cetirea și scrierea erau pe atunci aproape numai proprietatea preotimei.

În provinciile locuite de Români abia după un secol și mai bine a pătruns arta tiparului și încă și atunci s'au tipărit mai întâiu cărți străine. Așa ne spune Hasdău, că în Moldova s'a tipărit mai întâiu evanghelia slavonă de către călugărul Macarie, pe la 1512, ci prima tipografie română s'a înființat în Moldova numai pe la a. 1640, sub principele Vasilie Lupul. Din această tipografie a ieșit la 1643 „Cartea românească de învățătură” și „legenda S. Paraschive, patrona Iașului,” ambe scrise de metropolitul Varlaam.

În Transilvania cartea tipărită mai întâiu este un „Catechism” care s'a tipărit la Brașov prin anevoința lui Hannes Benckner, pe cum spune Hasdău, pe la anul 1560, după care au urmat la Orăștie, Palia adevărată Vechia Scriptură, tipărită la a. 1582—83; apoi la Alba-Julia la 1648, noul testament și la Șebeș 1683, Sicriul de aur.

În România (Valachia) Mateiu Basarab aduse, pe la 1632, din Macedonia pe călugărul Meletie, care și stabili tipografia mai întâiu la Govora, unde se tipări la 1640, „Pravila cea mică,” de unde s'a strămutat, nu se știe când, la Tirgoviște, ci se află deja aci pe la

1652, unde se tipări codicele lui Mateiu, „Pravila cea mare.“ Alte tipografii se înființară curând una după alta, la Cămpulung 1642, în Deal 1644, la București 1678, la Sneagov 1697, la Rîmnic 1698 etc.

Ci se află urme sigure, că în România de mai înainte a trebuit se fie tipografii. Anume în registrele de contabilitate ale orașului Brașov stă scris: „la 11. iunie 1573 a venit un popă dela Alexandru-Vodă pentru tipografie și a fost ținut 4 zile pe spesele cetății.“ La 12 decembrie a aceluiași an, veni după aceea „diaconul Vlădicului, care el însuși era tipograf, pentru o presă.“ Din datele oficiale citate aci aflăm, că atât principele Romaniei, cât și metropolitul țării, aveau de gând sau de a înființa de nou o tipografie în România, sau de a inavuți vre una deja existentă. Pre atunci călugări mulți erau și tipografi, așa era și Coreși, apoi popa Ioane și Mihail din Scheii Brașovului.

Reformațiunea se începù prin călugărul augustin Dr. Martin Luther, profesor la universitatea din Wittenberga, care, ne mai putënd suferi abusurile ce se făceau pe atunci sub pretestul religiunii catolice, și anume cu cărțile de indulgență, au eșit la 31. octobrie 1517 cu 95 de tese, spre a căror desbateră au provocat pe teologii catolici la dispută. Ci disputele au dus la desbinare totală cu beserica Romei. Sectarii lui Luther se numiră luterani, mai târziu luară și numele de protestanți, dela protestele lor date în contra persecuțiunilor și în fine se mai numesc și augustani, de ôre-ce în a. 1555 la Augsburg s'a recunoscut simbolul lor de credință.

Abstrăgënd dela tôte disputele teologice și dela eresurile dogmatice ale lui Luther, cel mai mare merit

al lui pentru cultură este, că el a învățat pe națiunea sa și prin aceea pe alte poporă, ca se se róge lui Ddeu fiecare in limba sa; prin urmare se invețe carte in limba națională, se-și cultive limba și se inmulțescă productele literaturii sale! Altcum Luther prin traducerea bibliei in limba germână și-a castigat pentru literatura acesteia merite neperitoare.

Luteranismul pătrunse și in Transilvania și se propagă cu deosebire pintre Sași. Apostolul protestantismului din Brașov a fost Joan Honterus; discipulul lui Luther și Melanchton. Honterus învățând in Basel și arta tipografiei se rentórsă la Brașov, la a. 1533, și aduse cu sine cea de ântăiu tipografie, in care se tipări cărți scolastice și religiose. Colegii lui Honter, judele Joan Fuchs și Joan Benckner, rădicase la „Stupini“ lângă Brașov cea de ântăiu móră de hârtie de trețe (pe la 1539).

Cea de ântăiu carte românescă „Cele patru evangeli“ se tipărise la a. 1562 prin mijlocirea senatorului Benckner, „pentru-ca popii valachi, se le cetescă și înțelegă, căci este mai bine a vorbi cinci vorbe, pre cari se le înțelegă, decât de ce mii in limbă straină, pre care nu o pricepe.“

Incă la a. 1559 puse senatul din Brașov să se traducă Catechismul lui Luther in limba românescă. S'a tipărit ori nu? căci nu se mai gasesce nici-un esemplar. Ci sub numirea de „texturi mahacene“ se află, in „Cuvente din batruni“ reprodus text dintr'un catechism, despre care Hasdeu crede că e din Catechismul lui Luther, tip. 1560, prin stăruința lui Benckner.

Cronologia română, aflată în biserică S. Nicolae din Braşov, spune că în tipografia honteriană s'ar fi tipărit mulţime de cărţi românesci. Astăzi întrebăm, că unde mai sunt acele cărţi? Ci urmă se mai află în registrele de contabilitate a le senatului şi despre un calendar românesc, ce s'ar fi cumpărat cu 6 denari, spesele oraşului Braşov, spre a se dona solului (delegatului) Moldovean.

Şi acum se ne întorcem la confesiunea calvină, asemenea protestantă, urzitorul careia este Joan Calvin din Geneva, în Helveţia. Doctrinile lui se lăţiră mai ântâiu prin Helveţia, Franca, Germania, până ce pe la 1550 ajunse şi în Transilvania. Certele între luterani şi calviniani durară 14 ani şi se finiră cu desbinare definitivă, aşa, că naţiunea sasescă luă caracter de confesiune şi biserică naţională sasescă luterană; Teră Magiarii adoptară doctrinele lui Calvin şi luă caracter de confesiune calvină magiară = magyar vallás. Altcum calvinii se mai numesc şi reformaţi helveţiani.

Principele Transilvaniei Gabriel Bethlen înfiinţase la a. 1614 o scółă superióră la Alba-Julia, unde învăţară şi mulţi copii români; tot acel principe dede ordin să se traducă biblia românesce şi se se tipărescă în tipografia „Curtii“ cu literele cirile; înse murind dinsul la 1629 biblia a ramas netipărită până mai târziu.

Etă deci pe scurt influinţa tipariului şi a reformăţiunii pentru deşteptarea simţului de limbă naţională şi la Români. Precum ne-am convins, nu s'a născut acel progres din indemn launtric al Românilor, ci de din afară, cu scop de convărtire, ceace înse a succes numai în parte.

IV. Renascerea limbei și a literaturii besericesci naționale.

Sub rele auspicii pentru limba românească s'a început periodul prezente. Introducerea limbei slavice și a litereturii cirilice în afacerile besericesci și profane ale Românilor, acoperi cu negură grosă pe poporul român, în cât era p'aci se se cufunde în oceanul slavice și se-și uite de glorioasa sa origine. O eră de crasă ignoranță intelectuală țină pe acest popor desbinat într-o sine și dat pradă străinilor spre exploatare. Ci îl vedem cu încetul ridicându-se ca un fenice din cenușa sa; se ivesc provinciile românești pe scena istoriei, mai întâiu România, apoi Moldova. Transilvania era deja din secolul al X. cunoscută sub nume propriu. Căsta cade sub corona S. Ștefan, la Ungaria; ăr' România și Moldova se consolidează în state independente sub principii proprii.

În privință culturală se ivesce mai întâiu Moldova sub principele ei Alexandru-cel-Bun (1401—36), care prin fapte belice și prin reforme interne rădică vađa țerei și a sa proprie, încât împăratul bizanțin, Ioan Paleologul, îi tramise titlul de rege (*βασιλεύς*), coronă și manteuă regală, ăr' papa de la Roma amintesc țera cu numele de: „Regnum Moldaviae.“

Acest mare domnitor înființă în Suceva o școlă de drept după modelul celor din Constantinopol, în care profesori aduși din Constantinopol explicau „basilicalele“ veđi-bine nu în limba română. Credem însă că în praxă înainte tribunalului de sigur în limba română vor fi așperat cauzele.

Ca o urmare a acestei scôle juridice se consideră compunerea unei pravile care acum inse nu se mai găsesce.

Tot Alexandru au mai făcut o scólă pentru învățarea limbelor: grécă, latină și slavă, precum și clase de teologie, despre cari ne spune istoria, că însuși metropolitul Teoctist umbla intr'insele și interpreta dogmele besericesci.

Se nu ne mirăm de acea, că limba română nu se propunea in aceste scôle, căci pre atunci așa era spiritul timpului; limba maternă a se mai învăță și in scólă, nu era in modă nici in alte țeri. Abia reformațiunea schimbă in câțva praxa asta, ci de tot abia numai in secul presinte (XIX.) s'a schimbat vederile și praxa cu privire la limba maternă.

Al doilea principe, care a lăsat după sine urme de institute culturale a fost Despot-Voda (1558—1563), acărui domnie fuse inse scurtă. Fiind Despot străin de nascere și de relege, nu și-au putut câștiga simpatia țerei, nici domnia lui n'a fost liniscită.

Despot inființase in Cot n a r, (Moldova) un oraș mic, o academie, o inzestrase cu o bibliotecă bogată și aduse din Germania profesori luterani, pe poetul J. Sommer, caruia îi incredința rectoratul academei, apoi pe ginerele lui Melanchton, Gaspar Peutzer, pe profesorul de matematică din Cracovia, Joachim Riteca, pe Prudentius și pe Sasul Wolf, dintre cari pe cei doi din urmă îi făcuse consiliari intimi ai sei. „Tóte aceste ar fi fost bune,“ ȃice Cronicariul, „de s'ar fi făcut de bun sfirșit și nu din scopul de a schimba legea țerii.“

Cu căderea lui Despot-Vodă cade și academia.

Sommer trece după aceea ca profesor la colegiul din Cluj. Wolf numește academia lui Despot, gimnasiu.

Cumcă și în vecina Românie a trebuit să fie școli pe timpul acesta, amintim, în lipsa altor date mai sigure, următoarele: Petru principele României scrie pe la 1563 (12. aprilie) într'un crîsov: „Și eu micul care am scris și am învățat în scaunul orașului București;” apoi pe la 1581 (juniu 22) dă Mihnea-Vodă: „Și am scris eu Teurus cel mic, carele am învățat în scaunul orașului București.”

În Transilvania în secolul din cestiune (XVI.) se luptau confesiunile protestante până ce, cum amintirăm, Sașii primiră luteranismul și la a. 1557 se recepțu (recepta est) confesiunea lor prin legea țerei, iar cea calvină intră în lege la 1564 și după ea cea unitară la 1571.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sașii și Magiarii avură mai înainte cărți latinesci în biserici, acum introduse limba națională, germană și respective magiară. Românii înse numai constrinși de Sași și Magiari să se descepară spre introducerea limbii naționale în cele bisericesci.

V. Monumente literare românești din periodul al II.

Literatura română propriu zisă abia se începe în periodul acesta, și aicea înse abia către finele periodului, adică pe la jumătatea secolului al XVI. Monumente mai vechi, în limba română, nu știm să se fie aflat, de orice Cronică lui Huru-Clanău, dela 1495, se consideră de apocrifă; asemenea nu se poate lua în considerare hrisovul dat de Ilie Vodă lui Dima Uraniū la anul 1436, de orice limba îl demustă de traducere mai târzie.

În sesiunea Academiei Române din București, din 1883, se ivise încă un monument vechiu de limbă sub numele: „Codicele Voronețian“ Comisiunile istorice și literare vor decide și despre vechimea acestui monument, despre care se crede că ar data dinaintea de secolul al XV.

Ci luând de basă „Cuvente din bătruni“ de Hasdëu, considerăm de cel mai vechi document românesc următorul:

1. **Text biblic**, scris pe două foi de pergamenă, ce se păstrează în Biblioteca Națională din Belgradul Serbiei (Nr. 61). Textul cuprinde cap. XXVI. din Levitic, versurile 3—41.

Dl. Hasdëu a descoperit acest text biblic în locul citat la anul 1871, l'a decopiat și e de părere, că după scrisoare, ortografie și limbă trebuie să fie cel mai vechiu monument românesc, mai vechiu și decât Psaltirea diaconului Coreși (1575) și decât Pălia (1582), și a fost scris în Oltenia pe la a. 1560. Cum ajunsese în Serbia nu se știe. Etă un facsimile:

1. Гь¹⁾ вѣци хи ꙗвлѣндоу ꙗ токмѣлеле мѣле
2. ши вѣци фи сокотиндоу . ши цинндѣ . пѣрь
3. нчѣлеле мѣле . дакою воаѡ плоде ꙗ врѣме
4. дестонникъ ши памѣнтѣ^а ва да хасна са.
5. ши лѣмнеле кор фи родитошре . ши маѣти
6. шоуль ва ажѣнѣ . сторевра . ши сторевра
7. семьянатоура . ши вѣци авѣ пѣн ла сацноу .
8. ши вѣци лькоуи коу тѣрне ꙗ цара воетра.
9. дакою соу паче ꙗ цара воетръ . доурмикеѣ ши
10. нѣме ноу ва спамѣнта пре воі

1) Prima litera cu roș.

Dl. Hăsdău țice, că psalmii și alte fragmente din cărțile besericesci sunt numai traduceri, în cari construcțiunea română apare de tot influințată de strainismi, chiar și o mare parte din vorbe sunt pe dos întrebunțate. Adevărata limbă românească vorbită se pôte gasi numai în scrieri originale. În „Cuvente din bėtruni“ ne oferă autorul o colecțiune de scrieri originale. Dinsul țice: Sunt acte oficiale sau particulare, scrise în România, de cătră Români, după trebuințe locale sau momentane. Autorii lor, ómeni din popor, nu sciau multă carte. Ei scieau așa cum se vorbea în țilele lor în orașul sau chiar satul unde trăiau. Importanța filologică a acestor documente este întreită:

1. Dialectologică, arătând diferențele din loc în loc în același interval de timp.

2. Fonetică, întru cât scriitorii, lipsiți de ori-ce cultură ortografică, își dedeau silință de a transcrie întocmai pronunțiaținea cea poporană.

3. Sintetică, de óre-ce cugetarea și espresiunea aceluia ce scrie, nu erau împedecate prin nimic străin.

Spre a ne căștiga o idee mai chiară despre limba de atunci voiu transcrie aici încă vr'o câteva monumente:

2. Memorand despre facerea unui iaz de móră.

„Egumenul Evtemie, Bistrița (distr. Vâlcea) 1573, dec. 21. † adecă cu evtemie egumenul **wr** (dela) Bistriță, cum se știe c'am cheltuit pre iazul dela moară dela Băbėni în zilele lui Alexandro vodă, as^{pri} gata 3800, și 10 vaci grasē, și 10 oi și 12 rămători grasi, și 4 bivoli și 200 de oboroace de grău, și alte bucate multe mănțătore, deci l'am făcut cu multă trudă și ostenelă și am plătit tot cu stănjinel de au săpat printreg de în apa

Bistriței de unde se începe iazul până din josul meto-
hului; iară fără é'am plătit, am muncit multă și cu
oamenii mănăstirii, ca să fie sfântei mănăstiri de hrană,
iară cine se va amesteca într' acest iază, să fie proclat
de 318 **ЎЦИ** (parinți) și de tot săborul sfântei mă-
năstiri; să care egumeni nu vor căuta să ție acest iază,
să le fie părășă la judecată maica pr^ec^esta; și l'am
sfrășit **МЦУА** (luna) de^{cemvrie} 21 **ВЪ = АЪТ** (în anul)
7082 (1573).“

3. Dialectul de la Măhaciū (în Ardeal, fostul
scaun al Arieșului) O predică scrisă în acest dialect la
1619 (transcriere):

„Frați dragi ascultați sfnta ievangeliece se grăiaște
domnieluru vooastre de binesocotiți și looați amente
ce grăiaște domnezeū.

domnu **ІСХС** așa zise rugămu-ne . ievglie . întră
întru celariulu teu și închide ușa ta . tlăcovanie ce se
zice înțelelegere așa zice . se te inchizi într'ărema ta,
de toate cugetele lumiei deșarte . evglie . zice rooagă-te
tatălui din ceriu în furișu și tatăl tău va vedé în furișu
da-va ție aiave . acé zice . și domnezeu va îrema ta
fără de hicleișugu . și da-va ție în vedéré tuturoru .
evglie . rooagându-vă . să nu graiți rău ca alte limbi
pare-le amu că întru multe cuvente ale loru auziți voru
fi . nu vă asemănare-ți loru . așa zice nu cu irema să
cugeți alte . e cu limba se grăești gândindu într'aiure .
ca ceia fătarnicii . că nu vere dobândi . evglie . și
tatăl^u vostru ce v'ară treboi ainte încă cerșotul vostru .
și domnezeu i irema ta și înțelege toate cugetele tale .
și véde toate fătările tale . și plecatul tău . ainte încă
de cuvântul tău . evglie . zice . așa amu să vă rugați

voi . voi botezații ce seți în nomele tatălui și fiului și dhului sfnt^u . să înțelegeți ce graiți . și cire chemați . întru ajutoriul^u tău . | de nu cu irema se nu socotiți ca ceia înturecații . cee ce au înturecatu după căstă lume deșartă de nu voru se înțelégă biirele său“

In transcriere am pus in loc de: **z** totdeuna **ă**, in loc de **l** am pus **ă** și **u**, in loc de **w** am pus **oo**.

Dl. Hasdău dice, că această predică ne presintă o limbă mai veche decât cea din publicațiunile lui Coreși și din catechismul lui Chiril și Anastasiu dela 1560.

4. Tatul nostru a lui Luca Stroici, 1593, Moldova.

Acesta e cel mai vechiu monument scris cu litere străbune latine și într'o limbă purificată. Autorul lui este Luca Stroie Lupul, care s'a născut pe la 1533—34 dintr'o familie boerescă din Moldova. Dupa absolvirea sciințelor purtară sub șese principii din patria sa demnitatea de Mare-Logofet. Dinsul făcu cunoscință cu legistul polon Stanislau Sarnicki, care pe la 1597 edită „Corpul legilor polóne,“ ce se tipări in Cracovia. Legistul polon dorind a avé un specimen de limbă română pentru cartea sa, amicul său Stroici îi dete bucuros, ci se năsui a demustra prin cea in câtva și originea limbei române, din care cauză scrisé Orațiunea Domnului cu litere latine in modul următor:

„Parintele nostru ce esti in ceriu, swincaske-se numele teu: se vie inperecia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penea noastre scioase de noai astadei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum

ssi noi lesem detorniczilor nostri. Si nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inperecia ssi puterea ssi cinstia in veczij vecilor, Amen.“ >

DI. Hasdëu, care a descoperit acest „tatul nostru“ in Condica lui Sarnicki, numesce pe Stroici, parintele filologiei latino-române și al purismului limbei, pentru că a scris cu litere latine și a purificat orațiunea Domnului de vorbele, ce i se părea străine, cea-ce ai nostri confesionali nu cutéză a face nice ađi cu limba cărților besericesci.

Acest monument literar, scurt dar înțeles, privit din punct de vedere limbistic, ne presintă cuvente purificate, ca: parinte, secioase, detoriile, detorniczilor, mentuesce, vecilor, Amen...; ér din punct de vedere ortografic, autoriul au observat dóue sisteme de ortografie, cea italiană-francesă, cu care a scris vorbele: parîntele, nostru, ce esti, in ceriu, numele, teu, se vie, inperacia ta, se fie voia ta etc., și cea slava-polonă, care se vede in vorbele: swinkaske, komu, assa, ssi, detorniczilor, nostri, aducze, ke, veczij.

De ici se vede, că Stroici folosindu-se de literele străbune, a întâmpinat greutățile ortografice, ce până ađi sunt sub discuțiune între literații nostri, adecă vocalele â, î, apoi consonantele đ, ț, ș.

Prin purificare inse demustră autoriul, că ar dori se curățe limba română de barbarismi, ér prin introducerea literelor străbune vrea se arete lumii originea Românilor. De mult a simțit dinsul, cea-ce noi pe la a dóua jumătate a seclului XIX. am realizat numai in parte.

Trecem preste alte documente despre „limba din bătrâni“ de cari ne presintă Hasdëu in opul „Cuvente den bătruni,“ ca se tractăm despre cărțile besericesci tipărite inainte de 1642.

Ci de ici inainte ne restringem pre lângă datele istorico-literari ale opurilor următoare. Cine doresce a ceti texturile respectivelor opuri se face atent la: Analectele lui Cipariu, Lepturariul lui Pumnu tom. III. și IV., Cuvente din betrâni de Hasdëu, Carte de cetire de Lambrior, și la Adaosul din Curs de literatură de Manliu.

a) Cărțile și scriitorii besericesci inainte de 1642.

Am vădut deja, că reformațiunea besericescă au avut asupra deșteptării spiritului național de limbă al Românilor influință binefăcătoare, incât deja de pe la mijlocul seclului XVI. incöce incep a se ivi cărți și scrisori românesci, și incă nu puțin, pentru-că după urmele ce le aflăm, s'au tipărit mai multe, decât câte s'au păstrat pân' la noi.

Amintim aci și despre acea imprejurare, că cele de ântâiu cărți românesci din Ardeal s'au tipărit cu spese străine, precum vom vedé mai in jos.

I. Catechism tipărit la Brașov pe la 1560. Hasdëu poșede o colecțiune de scripture dela popa Grigorie din Măhaciü (fostul scaun al Arieșului, Ardeal), intre cari și fragmente cu întrebări și respunsuri despre credință. Despre aceste își dă parerea, că sunt din citatul catechism, care s'ar fi tipărit la Brașov prin stăruința Sasului Joan Benkner, compus, sau tradus fiind de Chiril și Anastasie. Limba din aceste fragmente o numesce Hasdëu „dialect măhăcean.“

2. Psaltirea diaconului Coreși, tradusă din limba slavo-serbescă și tipărită dimpreună cu textul serbesc la Brașov, 1575. Op foarte rar.

3. Tetraevangeliul, tipărit la Brașov, 1580, tradus din limba slavonă tot de diaconul Coreși. Opul cuprinde 240 foi fără pagine, sau 30 quaterniuni.

4. Tîlcul Evangeliilor tot de Coreși tradus după cum se pare, după vre-o carte calvină și tipărit de odată cu Tetraevangeliul tot acoloși cu aceleași litere; (in folio fără pagine, 31 de quaterniuni). Cuprinde esplicarea sau tîlcuirea pericópelor evanghelice, ici-colé cu rugăciuni și altele; incepe cu duminica Pascilor. In epilog ni se spune, că cartea asta s'a tipărit cu spesele „jupănului Forró Miklăuş.“

5. Evanghelie cu învățătură tot de acela și tot acolo tipărită 1580—81. (39^{1/2} quatern.) Cuprinde cuventări besericesci pe tóte duminicile și serbătorile de preste an, începând cu duminica fariseului; e tradusă tot din limba serbescă.

Din precuventarea cărții aflăm, că și acesta carte s'a tipărit cu spesele unui străin, a le magistratorului Lucaciū Herschil, din Brașov. Opul acesta se tipări, in a II. edițiune, la Belgrad (A.-Julia) 1641, sub titlu: Evangelia cu tîlc.

Autorul, sau traducătorul cărților numite sub 2, 3, 4, 5 este:

- I. diaconul Coreși, care-și derivă originea din insula Chio. Un Coreși „gramatic domnesc“ la 1536 probéză, că această familie se aședase in România deja pe la inceputul secl. XVI. Familia Coreși se dice a fi fost nobilitată cu cutare Coreși, mare-logofăt in România, din care

familie și diaconul nostru celebru, ca primul tipăritor în limba română, se trage.

Diaconul Coreși au mai avut doi traducători ajutători, cu deosebire la „Evangelia cu învățătură,” adică pe doi preoți din Brașov, anume:

II. Popa Joane paroch la beserica Schiailor, care fu purtător de grijă și la tipărirea Liturgiei slovenesci, edată tot acolo de fiul diaconului nostru, de Șerban Coreși, la 1588; și

III. Popa Mihail, așisdirea paroch la numita beserică.

6. Pălia, adică Vechia Scriptură tipărită la Orăștie 1582, s'a tradus din mai multe limbi, din judaică, greacă și serbă, însă n'a ajuns se se tipărească totă, ci numai doue cărți ale lui Moise, de și le promit traducătorii pe toate 5; așa dar 3 cărți sau nu s'au scris, ori de s'au scris, nu s'au tipărit, ori s'au pierdut.

Spesele tipăririi le au portat „hognogiul Francisc Gesti din Deva.”

La opul acesta au lucrat:

- I. Metropolitul Ardealului Mihail Tordoși, cu
- II. Stefan Herce, preot în Caveran-Șebeș;
- III. Efrem Zacan, dascal în Șebeș;
- IV. Moise Pestișel, paroch în Lugoș, și
- V. Achirie, protopopul Hunedórei.

Limba din Pălia în genere e tot acea din cărțile lui Coreși, totuși în multe locuri se pare mai corectă și mai curată. O mulțime de cuvinte acum eșite din us se află într' inșă; astăzi nu se mai vorbesc, așa: demanéta, desupra, Domnezeu, riu, blastemat, te veri

turna, spata, invincături, fapt, depreuna, șerb, ainte de al patrul, ver mână, veri mori, mă ascunsi, unul de noi curse, fece, să = dacă, puse ele (pre ele) Timpurile simple ale verbelor se foloseau mai mult, ca ađi.

7. Pravila mică, tipărită la Govora, 1640. (158 pag. și IV.) Despre această carte crede Cipariu, că după prefațiunea metropolitului din Ardeal Genadie din astă pravilă, și dupa epilogul dela „Têlcul Evangelielor“ lui Coreși, unde insă numai ântâia silabă „Pra“ remase nerósă de soreci in exemplariul lui Cipariu: đic, crede, că o asemenea pravilă s'ar fi tipărit și la Brașov, sau că ar fi esistat ca manuscris transilvan pre la 1580 și despre această se tipărise Pravila de la mănăstirea Govora. Autoriul ei nu se amintesce.

8. Catechism calvinesc. Tipărirea acestui catechism, ce au dat ansă la conchemarea sinodului din Jași (1642) și la respunsul metropolitului Varlaam, nu se scie sigur, căci cartea s'a pierdut, incât astădi nici un exemplar nu se mai află. Ci că au esistat, e afară de tótă indoiéla. Cu tóte acestea se crede că in I-a edițiune s'ar fi tipărit la Belgrad 1641—42. Cuprinsul lui se va descrie la II. edițiune, ce esistă.

9. Evangelia invățătóre, sau Cazania, tipărită la Govora 1642 (foi IV. și preste 600 p.) Incepe cu duminica publicanului și finesce cu a tuturor Sântilor. Traducătoriul cărții e Silvestru ieromonachul, care din limba rusescă o au „primenit pe cea românescă.“

10. Invățături preste toate đilele, tip. Câmpulung, 1642 (foi III. și 55 paginate.) Cuprinde 13 cuvântări traduse depre limba grecescă de iero-

monachul Melchisedec, egumenul monăstirii din Câmpulung.

b) Cărțile istorice și autorii lor, înainte de 1642.

De și n'am putut aminti pân' aci nici-o tipăritură din Moldova, acea numai atâta dovedesce, că pân' la timpul acesta n'au existat tipariu. De ici inse nu urmază, că nici limba română n'ar fi fost reactivată ici-colé prin beserici, și că nu s'ar fi folosit cărțile besericesci tipărite aiurea. Ci din contra se constată, că deja pe la 1636 in tótă Moldova se celebra servițiul divin in limba româna, afară de beserica metropoliei din Iași. Nu numai atâta, ci întâlnim bărbați, cari au compus opuri istorice cu studiu și intr'o limbă mai românescă, decât e cea din cărțile besericesci, traduse din limbă străine.

Cel de ântâiu istoric romanesc e moldovénul:

I. Gregoriu Ureche, marele vornic, care a trăit pe la capetul seclului XVI. și a scris: Domniile țerei Moldovei și viața lor, care cuprinde istoria Moldovei dela Dragoș până la a doua domnie a lui Aron-Vodă-Cel-Cumplit, adecă dela 1359 pân la 1594, și e împărțită in 32 de capete.

Se dă cu socotélă, că de ore-ce subscrierea din cronică cu cea dintr'o diploma dela 1572 este identică, auctoriul Cronicei numite nu e fiul Grigoriu, ci tatăl Neștor Ureche, care era bărbat cu multă erudițiune, ce și-o căștigase in scólele superioare din Polonia și vorbea limba latină, polonă, română și se pare și cea francesă și altele. In precuvântarea opului se provócă

la unele cărți și izvoade atât de „ale noastre“ precum la létopisetul nostru, adeca al Moldovei, cât și la străine, ci fiind acele prea scurte, autoriul dîce, că a cetit multe alte, ca se pótă afla adevărul; după acelea și-a compus opul seu mai pe larg; se provócă și la isvórá latine, ba Cronicariul Miron Costin afirmă, că Ureche a urmat pe scriitorii poloni Bilski și Martin Pășcovski.

Dr. Silași caracteriséză cronica și pe cronist in modul următor: „Ureche este bărbat cu pătrundere și scriitor nu de tóte dílele, cronica lui trece preste marginile unor simple annali și se apropie de istoria proprie. Intru infirarea tēmplărilor nu odată reflectă la acestea din punctul pragmatismului istoric, aretând cauzele mai afunde și urđitul evenimentelor, și atrăgand din ele invēțătură pentru presente și venitor. Intru acēsta cronistul nostru, conform evului și giurstarilor, in cari viețiui, se arētă religioș, recunoscând in guvernarea destinelor omenimei: „mâna Provedinții, care adese nu in mulți, ci in pućini își arētă puterea, ca cei potenți se nu se in-crédă și se nu incépă fără cale resboiu. Cronistul e religioș fără fanaticism, pentrucă se indigna, căce pentru pisma grecéscă in conciliul florențin nu reuși împăcarea besericei rē-săritului cu a apusului, ca și când rēsăritul cu apusul n'ar fi fost logodna lui Cristos. Cu respect la credințele-i politice e contrar guvernului absolutistic; togméla, dîce, și datinele țerei bine nu-s aședate, că tótă dreptatea s'a lăsat pe cel mai mare se o judece și ce i-a parut lui, ori bine, ori rēu, acea a fost lege; din contra enară cu satisfacțiune, că Stefan II., inainte de suirea sa pe tron, strînse boerii

mari și mici întrebându-i pre toți: Este cu voia tuturor, se le fie domn?»

„Incât pentru credințele sale sociali, cronicariul nostru se rădică cu vehemență contra privilegiilor boerimăi inalte, lucru atât mai remarcabil, căce se scólă chiar contra clasei, din care și dinsul eșise; anume el protestéză formalmente, căce in Moldova singur cei mari judecatori, singuri pârși și singuri esecutori . . .”

„Limba lui Ureche este simplă, dară ușoră, curgătoare, românescă; nu este prea arcaică, tot-odată inse ea poșede încă destule și prea frumoșe cuvente și espresiuni antice, precum: scamnu, judeciū, alesuitor, ântâiul țerei = începutul sau primenela țerei, nascutul = nascerea, sau natul, intorsul = intorcerea, a indereta, jurui, a se vestegi la resboiu, a se pedestri = a se scobori de pre cal, a se incalera, are fi, a se stropși țera = a se călca, nui sosia pita lui craiu = nui ajungea, dabile, dabilarii, ce = ci, dece etc. . . . preteritele simple le folosesce fôrte des, cum și infinitivui lung, in locul celui scurt; verbele auxiliare, de și nu tot de una, le pune indereptul verbului; cu cuvente străine e puțin mestecat și preste tot intrece pre mai mulți cronicari posteriori.”

Edițiuni: Letopisețele Moldovei de M. Cogalnicean, Jasi 1852, și Cronicele Românilor de M. Cogalnicean, Bucureșci 1863—72.

2. Cronica lui Mihail Moxa, scrisă pe la 1620, in Oltenia. Hasdău (Cuvente din bătruni) ne spune, că „Moxa Mihail însuși dăce, că este călugăr și că a scris cronica sa la 1610, din indemnul eppului Teofil de Rômnic, și că e compilată cartea sa din diferite cărți slovenesci și alte izvóde.

Cronica lui Moxa a fost aflată la Bucuresci și cumpărată de prof. rus V. Gregorovici, care a și publicat o parte din ea la a. 1859. După mórtea lui Gregorovici întêmplată in Odessa la 1877, prețiosul manuscris a trecut la muzeul Romanțov in Moscva, de unde l'a copiat Gr. Tocilescu și la pus la dis-pusețiunea lui Hașdeu.

Despre limbă ȃice: Moxa traducând din slovenesce intrebuinteză cîte odata slovenisme neimpămêntenite, ca „blagocestivă, blagodarenie, ciudese, țar, omilemie etc.; dare are calugărul oltean și espresiuni fórte românesci, ca: cãtã frunđã și érbã, coifurile, segețile, sulitele, platósele; tóte armele lui era mai dragi, decãt mese tinse, pline de veselie și de vin dulce; sunetele armelor și resunul córdelor de arc mai iubia, decãt glas de alãutã; cãlãrele ce avea cerbice țepãnã și trufã iute și cu limbã ascuțitã; el se mue, ca boul la jug. O, pisma! de inceput vrajmașã, fiarã cumplitã, tãlhariũ, scorpie veninosã, șarpe mușcãtor, sãgétã fãrã fier, sulitã ascuțitã, vietã fãrã pace: cãt reu faci și cãt muncesci!“

Cronica lui Moxa ne presêntã limba vorbitã in secul XVII., care limbã nu e mai pe jos, decãt a altor cronicari. Interpuncțiunea inse e greșitã!

3. Cronica lui Petru Danovici scrisã la 1636, incede cu facerea lumii și duce cronica pãnã la sultanul turcesc Murat, fiul lui Achmed, care incede a impêrãti la 1624.

Despre Cronicar nu sã scie alta, decãt cã a fost moldovean.

Cronica lui Danovici se aflã tiparitã in Cronicile Moldovei și intr'ale României de Cogalnicean.

VI. Poesia populară din periodul al II.

In Europa occidentală două evenimente mari s'au petrecut in evul međiú, și aceste au inaintat cultura generală cu un pas inainte.

Cavalerismul ¹⁾ și expedițiunile cruciate sunt evenimintele, ce a străformat instituțiuni familiare și sociale.

Cavalerismul avea de scop rădicarea femeii din starea deplorabilă, in care era ținută mai inainte; eliberarea ei din dependența dela arbitriul barbalesc, ce nu-i concedea nici un drept civil. Cavalerii se pun acum la dispuseciunea damelor alese de ânima lor și obligandu-se prin vot sânt, implinesc cele mai grele serviții impuse de damele respective, numai ca se capete dela dinsele unele favoruri. Bazele familiare se clătină, in se prin rădicarea femeii in societate se nobilitéză manierele bărbaților, se imblândesc caracterele rude, resbelice. Cavalerismul produse trubadurii, cari erau cavaleri cântăreti, ce compuneau poesii glorficătore de grații și virtuți femeiesci, precum și balade despre intêmplări aventuróse ale cavalerilor.

Cruciatele in se se născură din fanaticism religios de a elibera Palestina din mâna pagânilor ce o posedau. Multe milióne de ómeni periră acolo, multe averi se respiră, dar și feudalismul se frânse in câtva. Mișcarea acea mare de popóră, strapațele drumului, vederea țerilor nóue, aventurile etc. desceptară comerciul cu acele țeri; ér in privința spirituală-culturală se oferi material pentru geografi, istorici, poeți; cu un cuvênt pentru literați.

¹⁾ Dupa Silași.

În poezia română încă aflăm trăsături caracteristice ale epocii descrise, le vom aminti pe scurt, d. e. în poezia Bălaurul se cântă:

„Mei belaur! strigă el —
Lasă trupul tinerel;
Că te curm pe jumătate,
Se-mi răscumpăr din păcate“

(Alecsandri.)

În poeziile și povestile Occidentalilor încă obvin bëlauri, ce-i numesc ei draconi. Aceia ca și ai noștri păzesc fete frumoase; ele se eliberă de ei prin eroi de cavaleri, d. e.:

„Apoi, mări, cât trăia
Frați de cruce se prindea
Și 'npreună voinicea
Pe bëlauri de sterpia.“

(Alecsandri.)

Trebue se amintim aci, că poeziile aceste sunt parte culese, parte formate după povestile poporului, așa dar numai după cuprins sau materie se țin de periodul acesta. Limba e nouă, nu se ia în considerare aici.

Asemenea elemente cavaleresci eroice conțin: Mihul copilul, care se luptă cu Januș și-l învinge; zéua (panțera) lui Mihiu așa e de grea, încât Januș nu o pôte rădica. Mihiu și înainte și după luptă cântă în cobuz, togma ca cavalerii cântăreți. Apoi Păunașul codrilor; Calul miresei; Calul mirelui tractéză despre lupte cavaleresci, dueluri, turnire.

Afară de poeziile înșirate ce amintesc timpul cavalerismului, mai avem și altele, cari conțin material tradițional din istoria țărilor române. Asemenea baladă e Miorița, în care se amintesc trei ciobănei români („unui moldovean, unui ungurean și altul vrâncean“),

cari inse n'au putut trai mai inainte de 1350, căci atunci n'a fost Moldova, nici mai târziu de 1450, căci n'a mai existat Vrancea. Tot aci se țin: Ileana din Ardeal, Radu și calugărița, Ileana Brailéna, Inelul și corbul, fata Banului din Hațeg, Pruncul și fata țiganului; Dragos, Marcu și turcul etc. . . . Urméază apoi unele mai târzie, din era de eroism a Românilor, așa sunt tóte baladele referitóre la Ștefan-cel-Mare, la Mihaiu-Vitézul și la generalii sei, precum Ștefan și mama sa, Mòvila lui Burcel, Altariul dela Putna, Baba Novac etc. precum și altele o mulțime, inse referitóre și la alte epoce se află in poesiile populare de Alexandri in baladele lui Bolintinean și Marienescu, apoi in colecțiunile de poesii populare, de unde interesații le pot ceti, spre a câștiga insufletire din faptele și însușirile strămosilor, ce și-au iubit patria așa de mult!

Periodul III. (1642—1780.)

Dela re'introducerea limbei române in beserică și oficiu, până la prima gramatică română.

I. Introducerea limbei române din oficiu in beserică și renascerea literaturii besericesci.

Insemnătatea cea mare pentru dezvoltarea literaturii române a decisiunii sinodului din Jași, precum și ordinul principelui transilvan, Rákotzi, cuprins in literele confirmaționale ale nou-alesului arhiepiscop din Ardeal, Simion Stefan, ne a indemnat a incepe periodul al III. dela anul citat, considerând aceste două momente legale de basă la următoarea dezvoltare a literaturii românesci din toate provinciile.

Ci se vedem, cum s'au tîmplat acelea pe rînd.

Din periodul al II. ni-s cunoscute confesiunile protestante, ce se consolidară în Transilvania și cum acelea prin traducerea și imprăștierea cărților besericesci se nésuiau a convêrți și pre Românii transilvaneni la confesiunile lor.

Metropolitul Moldovei, Varlaam, aflând la boeriul Udriște Năsturel, ginerile principelui Mateiu Basarab, catechismul calvinesc, tipărit in limba română la Belgrad pela 1641—42, se apucă nu numai de elaborarea unui Respuns, care se și tipări in Jași la 1645, ci in conțelegere cu Petru Movilă, metropolitul Chievului, stărui la principele Moldovei Vasilie Lupul, ca se concheme un sinod general, cea-ce s'a și tîmplat la anul 1642, prin ținerea sinodului general al besericei răsăritene din Moldova, in care sinod pre lângă altele se

aduse decisiunea, ca limba română se se introducă în toate bisericele din Moldova și „mărturisirea credinței ortodoxe“ compusă de metropolitul Movilă se se primească de basă pentru toate bisericele.

În România, fără de a mai concheta sinod, se validară decisiunile sinodului din Iași, Ecă reacțiunea în contra protestantismului; ecă limba română reactivată în domeniul ei natural!!

Er în Transilvania se realisară nu numai dorința principelui G. Bethlen, de a înființa tipografie românească, în care se se tiparască cărțile românesce biblice și religioase, ci următorul principe Georgiu Rákotzi I., prin decretul seu de confirmare, dat nou alesului metropolit român din Ardeal, ordonă la a. 1643, ca „metropolitul Simion Stefan se nu mai servescă și se nu lase a se servi serviciul divin, în bisericele române, în limba slavonă, nici la înmormântări, nici ori-ce altă funcțiune.“

Cu toate acestea o reformă așa de afund tăiatore în praxa de pân' acum nu se putu esecuta dintr' odata; lipsiau cărțile cerimoniale și liturgice. Încă și după 32 de ani se pare, că tot se mai cântau și se rugau, în unele biserici românesce din Transilvania, în limba slavă, căci episcopul se vede necesitat a concheta și la a. 1675 un sinod, în care se opreste de nou ținerea serviciului divin în limba slavonă, ci se comandă a se ținé în cea românească.

Limba română introdusă acum oficialmente în posesiunea sa naturală în toate provinciile locuite de Români, și având cu deosebire Moldova și România pe timpul acesta doi dintre cei mai patriotici și înțelepți principii, Vasile Lupul în Moldova și Mateiu

Basarab in Româniă: dezvoltarea și înflorirea literaturii române nu s'a mai putut opri la calea jumătate, ci au urmat cu repejune înainte, cel puțin in seclul al XVII.; căci in seclul următor al XVIII. acoperindu-se ceriul politic al provinciilor române, al Moldovei și al României, cu nori grei de tiranie, jafuire și de ignoranță fanariotică, biata limbă română érá fú scósă din dominiul ei natural, din beserică, scólă și administrațiune, spre a face loc celei grecesci. Intr'o stare miseră fú apăsată de nou limba română, locuitorii români și țerile române; ci cât de minunate sunt căile Providenței!

In Transilvania togma in seclul al XVIII. se înființéză scóle românesci, elementare și secundare, se trămit tineri români spre perfecțiunare mai înaltă in științe, la Roma, Viena, Lemberg, Agria, Tirnavia, de unde re'ntorcându-se lucră ca profesori (la Blaj) ca predicatori și ca scriitori spre spargerea întunerecului secular, ce ținea pe român in ignoranță perfectă.

Ci gimnasiul blăjan dá succresință nouă, ce se trămite la scóle mai înalte, încât cătră finea acestui seclu României transilvani in privința culturală devin acasă conducatori spirituali națiunei lor, érin afară, in provinciile române, apostoli ai culturii române.

II. Vasilie Lupul și activitatea lui culturală in Moldova (1634—53).

Am amintit deja, că in Moldova se află urme de tipografie slavonă încă pe la 1512. Vasilie Lupul a fundat, pe la 1640, și o tipografie română in Jași, cea dintâiu tipografie română. Și impulsul acesta se pare

a fi venit din Transilvania, unde Românii aveau deja tipografii românesci, în cari se tipăreau cărți besericesci române cu dogme protestante. Capii besericesci ai Moldovei purtau mare grijă, ca nu cumva se se întemeieze și între dinșii protestantismul, ce se răspândia prin cărțile române tipărite în Ardeal. În Cazania tipărită la Iași 1643, la pag. 33, se vorbește apriat de frica, ce purtau Moldovenii de înnoiturile reformărilor.

Petru Movilă, amicul lui Vasilie-Vodă, trâmise la pofta principelui recuisitele necesarii spre rădicarea tipografiei românesci în Iași. Tipografia se aședă în mănăstera „Trei ierarchi“ edificată de V. Lupul, de unde căpetă numele de tipografie domnăscă. Cele de ântâiu cărți, din tipografia domnăscă eșiră la 1643 și următorii ani. Ci urmele acestei tipografii curând se perdură, căci următorii principii nu pré portau grijă de ea; mai târziu o aflăm figurând sub numele de „tipografie metropolitană.“ În Moldo-România altcum se favorisa mult arta tipografiei, mai mult decât alte arte, căci tipografiile erau agenții civilizațiunei. O carte a principelui moldovean, Nicolae Maurocordat, scutesce pre cutare templar Tóder, de ori-ce dare și greutate, fiind că el este de tréba tipografiei.

Vasilie Lupul se îngriji, ca se se tipărescă cărțile besericesci și juridice cele mai de lipsă spre o administrațiune bună și spre confirmarea turmei sale cuvântătoare, în credința ortodoxă. În tipografia înființată de nou se tipări: 1. Cazania din Iași 1643. 2. Responsul lui Varlaam, 1645 (la catechismul rákotzian). 3. Șapte taine 1645. 4. Invățătura pravilelor împărătesci

Înțeleptul principe V. Lupul, în zelul său de a înainta cultura românească, nu s'a oprit la calea jumătate, ci tipografia stând în strinsă legătură cu școlă, au înființat la anul 1642 la Iași, în mănăstirea Treierarchi și o școlă superioară, numită Vasiliană, în care se institui catedre de teologie, de drept, de limba latină, greacă și română și de alte științe. Susținerea acestei universități începătoare se asigură prin donarea domeniilor: Rachițeni, Tamășeni și Jugani.

Întru arangearea școlii conform idealului de o școlă bună fû sprijinit principele de sfaturile bunului român, ale metropolitului chievan, Petru Movilă, și de ale metropolitului moldovan Varlaam. Neavând principele bărbați calificați, cărora ca profesori se le încredințeze institutul, Movilă tramise pre însuși rectorul academiei chievane, pre archimandritul Șofron, cu alți profesori, cari rădicară institutul acesta la înflorire și vață mare, încât nu numai de moldoveni era cercetat, ci și de străini. Din această școlă au eșit bărbați, ca cronicarii Costinescii, Cantemirescii, Dositeiu, Eustratescii și chiar fratele lui Joan Sobieschi, a regelui Poloniei.

Chiar și marele stat vecin Rusia, împrumutară bărbați mari dela Moldoromâni, cari deveniră fundații civilizațiunii rusești. Acestia sunt:

1. Petru Movilă (Moghila), fiul principelui Simeon Movilă, mai întâiu soldat vestit, apoi metropolit al Chieului și fondator academiei din Chiev. Dinsul edede și opul: „Marturisirea ortodoxă,” care fû primit de basă al credinței orientale în amintitul sinod general din Iași, și deveni și după aceea cartea simbolică pentru întreaga biserică orientală.

2. Paul Berindeiu-Cutinski, monachul, autorul primului dicționar slavo-rus.

3. Nicolae Cârnu-Miclescu spătar moldav, filhistor și poliglot, care a fost instructorul lui Petru-cel-Mare, și ântâiul ambasador, de care se servi tatăl lui Petru, spre a se pune în relațiuni cu China.

4. Herescu, scriitor renumit și fondatorul universității din Moscova.

5. Principele Demetriu Cantemir a fost istoric classic de S. Petruburg.

6. Antioch Cantemir fiul principelui, a fost diplomat și poet favorit la Ruși; el muri ca ambasador rusesc la Paris, 1745.

Silași ȃice, că „pe acestia și pre alții greutatea fatală a giurstărilor, durere, și de o mie de ori durere!! îi sili a-și pune péna și luminile lor în servițiul străin, cea-ce între alte impregiurări fără indoelă mult mai bucuroși ar fi făcut pentru patria mamă.“

Inse și cea mai folositóre instituțiune ajungând pe mâni străine și inimice, póte se devină fórte daunósă pentru țéră. Succesorul lui V. Lupul pe tronul Moldovei, Georgiú Stefan, altcum inimic de mórte lui Vasilie, recunoscú totuși folosul scólelor vasiliane și printr'un suret (copie, decret) întări dispusețiunile antecesorului seu cu privire la acéstă scóla și-i laudă scopurile ei mentuitóre. Ci veni fatala eră a fanarioților preste țérile române și Grecii puseră mâna nu numai pre mănăstirea Trei-ierarchi, ci și pre scóla dintr' inea, alungară pe profesorii vechi și aduséră ei alții din Grecia, cari respândiră întuneric pe ceriul românismului și glorificară panelenismul. În fine călugarii greci puse mâna și pe moșiile scólelor și depărtară documentele

privitoare la acelea, încât când, după alungarea Grecilor din țările române, venită la 1828 era un principe român în Moldova, Joan Sturza, și ordină deschiderea școlilor naționale dela Trei-ierarhi, călugării greci contestau dreptul școlilor la moșiile țitóre de școle; ba încă la 1830 rēdicară și la guvernul Rusiei protest contra stabilirii colegiului în încăperile din curtea monăstirei. Dar mulțamită Providenței și neobositului zel alui Georgiū Asachi, rectorului acestor școle, că-ci el res-cumperă alte documente, ce află la un nobil polon din Galiția, unde erau depuse cu o parte din biblioteca emigratului metropolit Dositeiū, la a. 1688. Astfel numai după un seclu și jumătate se putu restaura școla vasiliană.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III. Instituțiunile culturale ale lui Mateiū Basarab în România (Valachia) (1633—54).

Deodată cu Vas. Lupul din Moldova a domnit în vecina Românie un principe asemenea înțelept și patriotic, care pentru înaintarea spirituală și materială a țării sale încă și-a câștigat recunoștința poporului seu și a următorilor. El a știut se împreune puterea armelor cu regularea progresului și a ordinii din lăuntru. Dreptce îndată după suirea sa pe tron, ve-đind urgia ce venia asupra țării prin incuibarea călugărilor greci, adună „sinodul țerei, compus din cler, boeri mari și mici, deregători, judecători și a totă meseria intogmitori“ și decise scóterea acelor venetici trândavi și periculoși — preste frontieră; era veniturile moșiilor monastiresci le opri a se scóte din țeră afară.

În crîsovul respectiv a lui Mateiî se dîce: „Cu sufletul și cu voia a tot soborului, ca acele ss. lavre domnesci, cari le-au supus „metóce dajnice“ altor monăstiri din țera grecescă și airea: scriem, că tóte se fie în pace de călugări străîni, cărora li s'au fost dat pentru mitele lor, și se aibă a fi acele monăstiri pe séma țerii, precum au fost din veac.“

Pre cât de patriotic, pre atît de religios a fost Mateiî, carele în decursul domniei sale a făcut și prefăcut nu mai puțin ca 39 de biserici și monăstiri. — Asta liberalitate cătră biserici și monăstiri în ochii lumii de ađi s'ar păré un bigotism, ci pre atunci a rădica o monăstire însemna a înființa un asil pentru morboși, sêraci, călători; și a înălța o beserică era a rădica un museu național de tot felul de arte. Arhitectura, sculptura, pictura, desemnul, țesătura și cusutura, în fine tótă civilisățiunea epocii era reprezentată, păstrată și patronată în beserică și numai în beserică. Timpurile erau nestătătóre, nêravurile dușmane de tóte dîilele, averea în periclu, viéta nesigură, structura caselor, afară de palatele domnesci, era efemeră. Ce remânea dară, ce era mai sigur, mai tare, mai apt a reziste atacului ostile, de cât murii colosali de pétră și ușile de fier ale besericilor și monăstirilor?! La aceste cetăți tari căutau boerii și alți ómeni asil în timpuri critice, aci aduceau ei averile lor mai pretióse, din cari multe se donaū besericei pentru tot-de-una. Din aceste obiecte de artă o remășiță se mai póte vedé și ađi în museul național din București. (Silași-Misail).

În privință arhitecturală și ađi admiră lumea ca cap de operă în stil bizantin beserica dela Argeș, care înse datéză mai de înainte.

Activitatea lui Mateiū pentru înființarea unei tipografii la Govora, cu ajutoriul călugărului Meletie Macedonénul, ni-e cunoscută deja, și de óre-ce stau în legătură cu scólele, trebuie se fie existat pe timpul lui Mateiū și scóle în România, de și n'au rămas până la noi urme despre ele. Esemplul lui Vas. Lupul va fi stimulat pe Mateiū și în direcțiunea asta spre emulățiune:

Nu mai puțin vedem pe Mateiū îngrijat de a da bisericeii cărți românesce, și tribunalelor țerii îndreptare și codice de legi. Una dintre pravilele lui Basarab pe cea mică dela Govora o am amentit deja; érá pre cea mare dela Têrgoviste ó vom descrie mai jos.

IV. Scriitorii și cărțile bisericești din seclul XVII.

a) În Transilvania.

Alte timpuri, alte datini erau atunci; că-ci de și avem din periodul acesta mare abundență de cărți bisericesce, totuși autori cunóscem prea puțin, pentru că pe atunci se pare a fi domnit obiceiul, de a se numi tipografii și corectorii, érad traducătorii și scriitorii se retăceaū. Numele scriitorilor ce ni s'au păstrat sunt următoarele:

I. Jeromonachul Silvestru, bărbat cunoscător de limba latină, elenă și slavă. Dela dînsul avem:

1. „Evangelia învățătoare“ tipărită la Govora 1642 (veđi p. 9, period II.) și:

2. Noul Testament tipărit la Belgrad 1648 și tradus după un text grecesc, cu care conferi nu numai traducerea latină a lui Jeronim, numită vulgata, ci și cea slavo-rusă. Vorbele mai vechi și mai rare le esplică pe margine.

Din prefațiunea a două a acestei cărți se vede, că Silvestru curând au murit și n'au ajuns tipărirea opului seu, ci alții l'au edat, după-ce și ei l'au mai corectat în câtva.

3. Psaltirea tipărită la Belgrad 1651. Judecând după limbă, tot Silvestru a tradus și psaltirea asta, mai întâiu din limba grăcă, apoi corésă după versiunea calvină din limba ebraică. Și aici aflăm pe margini explicări de vorbe și forme gramaticale.

Petru Bod ne spune, că principele transilvan G. Bethlen (1613—29) s'a îngrijit ca se se traducă sânta Scriptură în limba română prin bărbați cunoscători de limbe, înse cartea nu putu vedé lumina, murind principele prea de timpuriu.

Óre cărțile lui Silvestru nu vor fi remas de pe timpul lui Bethlen?

II. Popa Joan din Vinți, paroch și notar la sinodul mare al besericei române din Transilvania. Diligența acestui bărbat a dăruit besericei unele cărți folositoare la funcțiuni preoțesci. El a scris:

1. Sicriul de aur, tipărit la Sasșebes 1683 (4°, 162 pag.), cuprinde 15 cuvântări funebreale la morți de totă etatea. În „Cuvânt cătră cetitori“ dăce autorul: „am tipărit aceste propovedanii (pârga tipografiei) de petrecanie morților.“

2. Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare, tip. Belgrad 1685. Conține 41 de întrebări și responsuri cu un adaus.

Amândoué aceste cărți, dăce Cipariu, se par a fi traduse de pre ungrésca.

3. Ciaslovețiu, tipărit în Belgrad (1686). Din dedicațiunea către metropolitul Albei, Vasilie Varlam, decide Cipariu tipărirea pe 1685—7.

4. Molitvelnic, tip. Belgrad 1689 (în 4°, VI foi nepag. 222 + VIII). E tradus din slovenie sub dominațiunea lui Mihail Apafi și cu binecuvântarea metropolitului Belgradului și a totă țera Ardealului, Kir Varlaam.

„În toate aceste opuri, respective versiuni ale lui Popa Joan din Vinți, limba română poartă timbrul etății sale, care fapt nu se poate nega; cu toate acestea e mai negrijită și mai inferioară limbei, de care se servi în traducțiunea sa ieromonachul Silvestru, care drept că și înflorise cu vr'o câteva decenii mai înainte. În speție ea nu are atâta completate și indesime, ci face multe repetiri pleunastice de pronume, e mai plină de cuvinte străine, unguresci și slave, și presântă alte lucruri asemeni detrăgătoare frumseței stilistice și gramaticale.“ (Dr. Silași).

III. Joan Duma dela Borbanți, care traduse din limba unгурescă;

Pânea pruncilor, saū invătătura credinței creștinesci, tipăr. Alba Julia 1702. Acastă carte este un catechism cu întrebări și răspunsuri, compus de parochul rom. cat. din Alba Julia, Ladislaū Baranyai, și întors pe românesce, într'o limbă și ortografie corespunzătoare timpului de atunci.

Afară de cărțile pân'aci numite și specificate după numele autorilor, sau traducătorilor lor, mai sunt de patru ori atâtea de acele, autorii sau traducătorii cărora nu se știu. Aceste cărți ne mai având însemnătate pentru noi, le amintim pe scurt, că se numesc: Diaconar,

Ciaslovețiu, Patimar, Octoich, Catavasier, Liturgier, Psaltire, Gromovnic, Triod, Pascalie, Catechism, Apocalipsă, Visul maicii Precestii, Virtuți și reuțăți, Flórea adevérului, Călindar pe 100 de ani etc. Dintre tóte acestea mai insēmnat este „Catechismul calvin“ tipărit în a dóua edițiune, Belgrad 1656, care s'a mai retipărit odată la 1880 de Academia română.

Ecă și o carte scolastică din seclul XVII:

Bucovna, ce are in sine deprinderea invățaturii copiilor la carte, și simvolul credinții crestinesci.
Cu voia sfințitului chir Atanasie metropolitul țerei Ardealului; acum ântâiu într'acest chip tocmită și tipărită in sânta metropolie in Belgrad, de Mihaiu Istvanovici tipograful; anul Domnului 1699.

b) In Moldova.

Numai trei scriitori besericesci aflăm in Moldova și intre acestia locul prim il ocupă:

I. Metropolitul Sucevei Varlaam, care păstori beserica din Moldova in dóue rënduri, 1632—54 și 1663—68. La 1641 fu trãmis in afaceri de stat la Mateiú Basarab in Têrgoviște, unde află la boeriu Udriște Nasturel, catechismul calvin, care'l îndemná se concheme sinod general in Jași la 1642 și se scótă limba slavă din beserică; asemenea se vede indemnat a scrie:

1. Respuns la catechismul calvin, care respuns se tipări in Jași 1645.

2. Carte românescă de invățatură, tipăr. Jași 1643, care cuprinde cuvântări besericesci pe dumineci și sêrbători, traduse din slavonésca.

II. Eustratie logofetul, despre care se dice că a fost mâna dreaptă a lui Varlaam la cartea românească de învățatură.

Trecem aici preste activitatea lui ca Cronic și amintim:

1. Cartea românească de învățatură dela pravilele împărătesci și dela alte giudecăți, tip. Jași 1646, fol., tradusă din limba elenă și din multe scripturi talmăcită. Despre acest codice dice Vaillant, că cuprinzând cele mai stricte, dar tot-odată juste, și unde e de lipsă indulgente legiuri, află într'insele calitățile cele mai frumoase ale vechilor Romani. Éra împăratul Rusiei, Petru-cel-Mare, atribui legilor Moldovei epitetul de „înțelepte și crestinesci.” — Cartea asta totă fu băgată in Pravila besericéscă de Têrgoviște, din 1652. Opul acesta a lui Eustratie, precum și altă Pravilă, ce a remas până adi in manuscris, forméză numai un corp de legi, despre care dice Cipar, că ar fi scris încă inainte de 1632. Autorul au prelucrat acest corp de legi după cele mai vestite isvóre grecesci orientale, ceea-ce insuși mărturisesce, memorând pe Zanora, Balsamon, Blastare, Armenopol, Foțiu și alții.

2. Șapte taine ale beserice, tipărite Jași 1645, cuprinde învățaturi despre administrarea sacramentelor, pentru preuți intogmită cu întrebări și respunsusi, ce sunt scóse in extras din Pravila besericéscă alui Eustratie.

III. Metropolitul Dositeiú e cel mai erudit și mai zelos scriitor moldoven din seclul XVII. Numele lui de botez a fost Demetriu Berilă, al tată-seu Leontar și al mumă-sa Misira. Pe la 1649 studia Dositeiu limba latină și elenă in monăstirea Probrata, in Moldova.

Dositeiū ținū in două rënduri scaunul metropolitan al Moldovei, la 1668—74 și 1676—90. In ultimul an repausă in Polonia, unde cu concesiunea regelui Sobieski se retrase din aintea invasiunei polone, și unde dusesse cu sine documentele despre independința metropoliei moldave și alte documente prețioșe, ce periră acolo. Dositeiū a scris mult:

1. Psaltirea in versuri, tipăr. la Uniev 1673 in 4°. Cinci ani a lucrat autorul opul acesta, precum insuși ne spune.

2. Acatist, tip. Uniev 1673. Cipar e de părere că Dositeiū de acea a tipărit aceste 2 cărți in Rusia că-ci in Jași se stricase tipografia donată de P. Movilă, in cât mai târziu ne mai potându-se folosi cu tipariul nou făcut de Stancu faurul, pentru uriciunea lui, de nou fură nevoiți se alerge la Rusia. Dositeiū mulțămescce lui Joachim, patriarchul Moscului, pentru tipar intr'un vers in Paremier.

3. Liturgia, tip. Jași 1679, tradusă din grecesce, ci tipariul e urit.

4. Psaltirea (in prosă) de înțeles slav și român, tip. Jași 1680, are la călcăiu cântările lui Moise, rugăciuni și pascalie.

5. Paremier (orator) la inceput cu o cronologie versificată despre domnia Moldovei dela Dragoș până la Anton Ruset, tip. Jași 1683.

6. Trebnic sau Euchologiu, tipărit in Jași la 1679—80.

7. Petrecerea sau vieța Sântilor, doi tomi, Jași 1682—3, in fol.

c) In România.

E însemnată activitatea literară, ce s'a dezvoltat pe terenul besericesc în România în jumătatea a doua a secolului XVII. Noi nu o prezentăm totă, ci ne restringem pe lângă acele produse, a căror autori sunt cunoscuți. Partea cea mai mare a produselor anonime, o trecem cu vederea. Avem deci următorii scriitori besericesci:

1. Meletie Macedoneanul, egumenul mănăstirii Govora și tot de odată primul tipograf al României. Cipariu dăce (Analecte pag. XXIII), că numitul a scris:

Cazania de Govora, tip. 1643. Ci prefațiunea acestei cărți ne spune, că ieromonachul Silvestru s'a ostenit la izvodirea ei.

2. Monacul Daniil Andreiș Panonianul lucră în ramul jurisprudenței besericesci, cu ajutoriul a doi greci din Chio, anume ieromonachul:

3. Ignatiș Petridi și cu

4. Pantileimon Ligaridi, din familii grecesci, împămăntenite în țările române, la cari mai adauge și pe:

5. Pausie Ligaridi, dascăl în Jași; toți patru traduse după un original grec necunoscut și compilară: Indreptarea legii, adecă Pravila cea mare, tipărită Tergoviște 1652 (în fol.), care cuprinde în trei părți canónele cu note marginale, canónele s. apostoli prescurtate și cu explicățiuni după Aristen; apoi teologia ss. părinți, după s. Atanasie Sinaitul; basilicalele sau legile împărătesci, cari sunt luate, cu puține strămutări ortografice, din Pravila de Jași, 1646.

6. Petru Dobra, director fiscal in Transilvania pe la 1751, a tradus Pravila de Tergoviște sub titlu: Regula legis, in limba latină.

Altcum opul acesta e cunoscut in România sub numirea: Codex Bassarabae, că-ci servi multă vreme de bașă la administrarea justiției in țeră.

7. Frații Radu și

8. Șerban Grecean, ajutați și de

9. German, eppul Nisei, traduse intrégă Biblia sau legea nouă și veche, tip. București 1868 (fol.), tradusă după un esemplar grecesc din Francfurt, care fu tradus din ebraica.

10. Melchisedec, egumenul monăstirei din Câmpulung, a tradus din grecésca: Invățături preste tôte dılele, tip. Câmpulung 1642, care op cuprinde 13 cuvântări besericesci.

11. Jeromonachul Silvestru, probabil cel din Ardeal, traduse din limba rusescă: Evangelia învțătore, Govora 1642 (veđi Nr. 1).

12. Petru Movilă, metropolitul chievan, traduse din grecésca opul seu: Mărturisirea credinței, tipăr. Buzeu 1671, cu ajutoriul fraților Greceni și „la mai multe cuvinte grele și noime“ ajută și Constantin Cantacuzin.

13. Archiepiscopul Simion traduse din gréca in româna: Vorová de intrebări și respunsuri despre Cristos.

14. Teodosie Vestemian, metropolitul României (1668—1705), după nascere transilvănean, compuse: Șapte taine, tip. București 1702. Despre înflăcărătul zel al acestui prelat român dovedesce epistola

dedicătore, adresată principelui Șerban, și tipărită în Liturgia slavo-română din București.

Pre când trecem preste cărțile besericesci anonime constatăm numai, că cărturarii români prin laudabila lor diligență intru a provedé beserica cu tótă speția de cărți, din cari poporul se pótă trage invățatură și mângăere religiósă, în limba sa națională, au servit atât besericei, cât și geniului național.

Cu privire la limba acelor cărți, cităm cuvintele bibliei din București, unde se dice, că „din cauza strim-tórei limbei românesci a fost grea traducerea multor vorbe“ — așa dar o mulțime de cuvinte străine, slave, grecesci, se vîrîse în cărțile besericesci și de ici unele transpirară și în popor. Alegerea espresiunilor și topica vorbelor în sintaxă e de multe ori neromână. Cu tóte acestea folosul adus culturai naționale prin acele cărți e considerabil.

d) Scriitorii besericesci din seclul al XVIII.

Din acest seclu avem mai puțini scriitori, ca din cel precedent, cauza se póte căuta în întunecimea ceriului politic al țerilor române. Avêntul imbucurător ce'l luase literatura română sub dominațiunea principilor naționali, acum sub fanarioți de odată s'a sistat și au luat cultura națională o direcțiune eronată, anti-națională, grecéscă, retrogradă.

Puțini literați naționali, spriginiți de prelați asemenea naționali, mai avură cutezanța a cultiva limba română prin opurile lor.

Acei zeloși scriitori, a căror nume ni le-a păstrat opurile lor, sunt:

1. Starețul Filoteiū, care a tradus: *Invățături creștinesci*, din gréca în româna, și le-a tipărit la Sneagov 1700.

2. Metropolitul Antim Ivereanul a tradus *Octoichul de Têrgoviște*, 1712, și *Ciaslovul, Têrgoviște* 1715.

3. *Manuil Apostolul* a tradus din gréca: *Pilde filosoficesci, Têrgoviște* 1713.

4. *Joan Damaschin* traduse din elina: *Descoperirea pravoslavniciei credințe, Têrgoviște* 1715, și *Triodul de Rômnicul-Vâlcei*, 1731.

5. *Preotul Nicolae din Prund* a scris: *Din Triod canonul cel mare*.

6. *Constantin Nicol.* a edat: *Chiriadromion*.

7. *Metropolitul Neofit Criteanul* a tradus: *Pentecostariul de Rômnicul-Vâlcei*, 1743, și *Pravoslavnică mărturisire, București* 1745.

8. *Demetriu Rômnicianul* edede: *Invățatură creștină, Blaj* 1756.

9. *Petru Sibianul* a scris: *Dogmatica învățătoare, Blaj* 1760.

10. *Mihail Moldovean* a scris: *Anastasiamentin*.

11. *Nichifor Teodoche ieromonachul* a tradus din latina: *Alcătuirea aurită, muștrătoare de rătecirea jidovilor, Jași* 1741.

12. *Filaret, archimandrit metropolitan*, a tradus din elina: *Omiliariū, adecă Cuvântările lui Macarie cel Mare, București* 1775.

Opurile anonime și aici le trecem cu vederea și constatăm numai, că în secolul al XVIII. s'au mai sporit numărul tipografiilor; ér limba a rămas tot în stadiul cunoscut pe la finea secolului XVII, ba în unele privințe

s'au mai deteriorat, amestecându-se și cu elemente turcesci și cu termeni tehnici despre demnitățile administrative din țară, termeni ~~grecesi și turcesci~~ — In unele cărți besericesci introducându-se limba ținutului, s'au primit timpurile verbale in formă compusă, cea-ce lățindu-se acele cărți, s'a introdus folosirea timpurilor compuse și in popor.

e) Opere scolastice și dicționare.

In seclul XVIII intâlnim pârğa cărților scolare și unele dicționare, semn că și cultura profană incede pe a ocupa pe cărturarii români.

Reformele introduse de împărătesa Maria Teresia pe terenul scolar și inființarea de scóle populare au produs necesitatea de cărți scolastice și la Români. Cu tóte acestea ~~putine au rămas până la noi~~, de și credem, că au fost mai multe. D. Jarcu amintescé numai următoarele:

1. Bucovna cu deprindere la cetit, de Mihail Becskereki, tipărită in edițiunea a 2-a, Cluj 1744; apoi altă:

2. Bucovnă sau abcdariu, ce se tipări la Rómnicul-Vâlcei, a cărei autor nu e cunoscut. Asemenea de autor anonim avem:

3. Aritmetică română-nemțescă, tip. Viena 1777.

Cu privire la dicționare amintim, că cel mai vechi op lexicografic la Români este:

4. Lexiconul latino-magiar alui Paris-Papai, editat pe la 1708, pe care un anonim l'a tradus și românesce, ci unicul exemplar fu cumpărat pe la 1760 pentru biblioteca din Blaj.

5. Pe la 1741—2 aflăm (dice Nic. Densuşan) cel de întâiu Dictionar românesc cu litere latine, intitulat: Dictionarium valachico latinum, care se conservă şi aşi in bibliotecă Universităţii din Pesta.

6. In bibliotecă museului din Pesta s'au mai aflat (N. Densuşan) nesce manuscripte de vocabularie: romano-serbo-latin, 58 pag., şi serbo-român, 54 pag.

7. Altul de Stef. Popoviciu: romano-latino-serbo-germano, 23 pag., scris la 1743. — Tóte demustră cel puţin activitate pe acest teren.

V. Cronicarii sau istoriografii românesci din periodul al III. (1642—1780).

Am arătat activitatea literară pe terenul besericesc şi se înţelege de sine, că de partea asta vedându-se ameninţată religiunea strămoşescă, şi-au încordat tóte puterile spre apărarea şi întărirea simţului religios şi a instituţiunilor besericesci. Preoţime şi popor afla pe atunci desfătare şi mângăere in literatura besericescă, că-ci atunci era epoca fanatismului religios nu numai pe la noi, ci încă mai mult in Europa occidentală. Nu e dar mirare, că alte ramuri literari nu se cultivară cu atâta zel, ca cel besericesc. Ér pe de altă parte considerând luptele Românilor purtate pentru independinţa ţerilor lor cu deosebire contra Osmanilor, cari ameninţau Europa cu nimicire: Români cei vecini limitrofi ai puterei turcesci cutropitoare erau espuşii primei furie barbare, şi prin urmare necesitaţi a sta cu arma 'n mână la frontierele ţerii lor mai multe secle. Sub atare impregiurări operile păcei nu prosperéză, inter arma silent musae. Deci decă Români de atunci nu ne-au lăsat

monumente literare mai multe, se nu-i judecăm, că-ci ei cu atât mai mult au făcut pe terenul politic și militar apărând și lăsând strănepoților o patrie de moșie, ér prin faptele lor eroice au eredit strănepoților esemple de eroism și patriotism demne de imitat.

Memoria acelor eroi naționali inse o au păstrat și eternisat poporul cel recunoscător in frumoșele sale balade și in cronicile ce ne-au mai rămas de pe acele timpuri. Durere inse, că avem și cronicari, cari au cules in cronicile lor basme și anecdote fără nici-o critică, din care cauză sunt și inferați de cătră adevărații istoriografi.

Cronicarii românesci din acest period sunt:

I. Eustratie logofëtul, apoi fiul acestuia:

II. Simion Dascălu, și in fine nepotul seu:

III. Misail Calugăru. Acestia tus-trei au scris: „Cronice moldovenesci.” Cei doi din urmă au imitat pe cel de întâiu. Ei tractéză: „Pentru originea Moldovenilor; Descălecarea Maramureșului; A dóua descălecarea a Moldovei; De țera leșescă, turcescă, tă-tărăscă, unгурescă, și Ardealul de sus și despre Despot-Vodă.” Tóte aceste s'au publicat in Cronicile Românilor de Cogălnicean, ci sunt așa de pline de fabule și minciuni detragătore némului român, in cât cu drept cuvânt se indignează asupra lor cronicarii cei serioși Nicolae Costin, Demetriu Cantemir și alții și-i inferéză de calumniatori.

IV. Logofëtul Miron Costin, care și-a făcut studiile sale in scólète din Bar, in Ucraina rusescă, și re'ntors acasă au purtat oficie publice până la 1658, când s'a retras in vieță privată până la 1672. Atunci reintrând in oficiu servi până la 1692, când din ordinul

domnesc alui Const. Cantemir fù ucis fără judecată la Roman, de unde fù străportat la Barboși și îngropat în cripta familiară lângă soția sa.

Opurile lui sunt: 1. Descălecatul ântâiu al Moldovei; 2. Viéța domnilor Moldovei 1594—1662; 3. Viéța lumii (poesie); 4. Versificarea română; 5. Epigramă cătră metropolitul Dositeiù; 6. Vers de originea Românilor. Opurile lui M. Costin au rămas tóte în manuscris, ci unele s'au tipărit mai târziu, altele de loc, precum vom vedé mai în jos.

Noi la locul acesta tractăm pe M. Costin numai ca cronicar. — Opu: Despre descălecatul ântâiu al Moldovei se împarte în 7 capete și tractéază istoria dela Traian până la Dragoș.

Al doilea op: Viéța Domnilor Moldovei, începând de unde incetase Gr. Ureche, adecă dela domnirea lui Aron până la alui Ștefănița, cuprinde periodul dela 1594 până la 1662. Ambe aceste opuri se tipărise în Cronicile Moldovei, apoi în Cronicile României de Cogălnicean (1845—72).

V. Logofétul Nicolae Costin, fiul lui Miron, și-a făcut studiile la universitatea din Cracovia, după a căror absolvare a purtat în patrie mai multe oficii înalte până la capetul vieții, murind la a. 1712. El a scris:

1. Despre ântâiul descălecat al Moldovei, adaugând încă 16 capete la opul tată-seu de sub asemenea titlu, apoi continuă

2. Cronicul Moldovei, adecă viéța Domnilor, de unde lăsase tată-seu până la a doua domnire alui Nicolae Mavrocordat, sau dela 1661 până la 1712. Dinsul ne spune, că a scris până la 1708 după scriptele logofétului Vasilie Damian și ale mare-logofétului Teo-

dosie Dubău, ér de ici înainte din capul seu. — Tot Nicolae Costin a mai descris și

3. Cronică lui Ureche cu adausuri care se tipări în „Cronică Moldovei“, parte ca note, parte ca appendice. — În fine a mai ramas de N. Costin nescari:

4. Fragmente istorice, despre a dóua domniție alui Nicolae Mavrocordat, de cari fragmente se folosi și Axente Uricariul.

Se vedem acum și ce dice critica despre acesti cronicari:

„Pre Miron Costin îl putem considera nu atât ca annalist cât mai vêrtos ca istoric în înțelesul mai larg al cuvântului. Prin o admirabilă dezvoltare de inteligență el ajunge la concludiunile cele mai moderne și mai adevêrate ale sciinței; și asta nu numai în privința scopului istoriei, pre care cu toți istoricii de renume îl pune întru „a cunoște timpurile venitóre din cele trecute“, ci și în privința țintei, ce trebuie se aibă ori-ce operă literară, adecă lauda bunătății și a virtuții și prin asta ameliorarea societății omenesci. Amêsurat acesteia M. Costin ni se infățosează în ordinea morală ca scriitor de convicțiuni crestine, admitênd mâna Provedinței în dezvoltarea istorică, admitêndu-o une-ori până la fatalism; pe atunci în ordinea socială și politică se arată ca monarchist constituțional, democratic, cumulând cu laudă numai nobleța patriotismului, a inteligenței și a devotamentului. Limba lui M. Costin, ca și a fiului seu Nicolae, de și simplă, e destul de cursivă și firéscă în Analele domnilor Moldovei; mai intortocată și prin incise și topică neromânescă ingreunată e în opera ambilor despre „Descălecatul Moldovei“, așa cât în acest din urmă în multe locuri se manifestă învederat inriurița limbei isvórelor străine, de cari s'au folosit. Altmintrea ea înclină decisiv cătră forma limbei mai nóue, va se dică, cătră formele gramaticale compuse, părăsind fórte des pe cele simple, ce dau limbei cărților eclesiastice încă și în acest period o pregnanță, comitate și scurțime așa de încântátóre. Ce se ține de elocutiunea Cronicariului nostru, stilul e simplu și nepretențios, cum dice M. Cogălnicean, luând comparațiunile și metaforele sale pururea din natură și din circustările nemijlocite, sau barem cu-

noscute contimporanilor sei. Și totuși el se adoperă mai mult de cât Ureche a stilisa și ca unui poet și bun orator totodată îi și succede într'adevăr a imprumuta stilului seu un ce pitoresc și prin adese-ori nimeritele sale întrebări oratorice, dialogi, prosopografie, etopee și alte asemenea figure stilistice.* (Dr. Silași).

VI. Radu Grecean, istoric din România, care a trăit pe timpul lui Constantin Brâncoveanu, căruia i-a închinat istoria sa. El a scris:

Istoria țerei românesci dela 1290—1700, care inse e numai o parafrazare a cronicelor țerii românesci, într'un corp adunate mai târziu, 1796, de Constantin Căpitanul. Dintre aceste cronice, șesă la număr, una se atribue lui Teodosie, fiul lui Stefan Tunsu. Dela sine scrise Radu Greceanul numai: Istoria domnirii principelui Stefan Cantacuzin (1678—88) și a lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714).

VII. Radu Popescu continuă Istoria țerii românesci alui Radu Greceanul dela 1700—1729.

VIII. Radu Lupescu, logofet de divan, făcură din istoria lui Greceanul și alui Popescu numai una, la mandatul principelui Nicolae Mavrocordat.

IX. Demetriu Cantemir, principe al Moldovei (1710—11) și tot odată pe timpul seu literat de rangul prim, — s'a născut la 1673 in Orhei, studiile și le-a făcut parte in casa părintescă, parte in Constantinopol, unde era trâmăis ca ostatic, precând tată-seu Constantin ședea pe tronul Moldovei; in Constantinopol se ocupa Demetriu cu studiul limbelor și al muzicii. Ajungând Demetriu însuși pe tronul patriei sale, la 1710, căpătă dela sultan 20 pungi de bani și promisiunea că nu i-se va cere tributul îndătinat la suirea pe tron; ci turcul nu-și ținu promisiunea, că-ci abia se aședă Demetriu

pe tronul Moldovei, și sosi ordinul dela Pórtă, ca se trămită tributul îndătinat și se clădescă preste Dunăre un pod, ca se pótă trece Turcii in contra Rușilor. Atunci se necăji Demetriu și se dete in partea creștinului țar Petru din Rusia. Ci fortuna decise lupta dela Prut in defavórea Rușilor și Cantemir scăpă ca prin urechile acului de mórte, perduse și tronul Moldovei, pe care de ici inainte se incuibară fanarioții. Érá Demetriu căpétă dela Petru-țar moșie la Carcov in Ucraina, unde locuì până la mórte, care urmă la 1 Septembrie 1723. Cantemir lăsă după sine 4 feciori și 2 fete in vieță. Dintre fiii sei, Antioch deveni renumit ca poet și diplomat rus. — Demetriu Cantemir era om învățat; el vorbia mai multe limbe și scrise opuri in limba română și neogrecă, latină, rusă și turcescă. — Opurile lui sânt

1. *Divanul lúmei*, tip. la Jași 1698, care op se imparte in trei părți. In partea primă tractéză cestiuni filosofice și morale-religióse, in formă de dialog intre înțelept și lume; ér celelalte 2 părți tot de asemenea cuprins se tractéză in formă disertativă, indemnând spre fapte morale. Cartea este scrisă in limba română și neogrecă.

2. *Istoria Daciei veche și nóuë*, tipăr. Jași 1836, incede cu timpurile cele mai vechi ale Daciei și continuă până la descălecarea principatelor. Manuscrisul s'a aflat in Petropole, de unde s'a tipărit in Jași. Opul acesta in versiune latină s'a perdut in Marea caspică. Un manuscris român se află și in Blaj.

3. *Istoria Brâncovenilor și a Cantacuzenilor* in manuscris, e tradusă din germâna in neogreca și tipărită de George Zavira la Pesta, 1795, sub

titlu: Συμβεβηκότα τῶν ἐν τῇ Βλαχία Καντακουζηνῶν καὶ Βραγχοβάνων.

4. Introducerea la musica turcescă, in manuscris.

Latinesce a scris:

5. Historia incrementorum atque decrementorum aulae Othmanicae. Academia română din Bucuresci s'a îngrijit pentru traducerea acestei cărți in limba românescă; Dr. Josif Hodoș, membru al Academiei, o au tradus sub titlu: Istoria imperiului otoman, crescerea și scăderea lui cu note foarte instructive, de Demetriu Cantemir. București, 1876. tom. I et II.

Notă: Cipariu crede, că opul numit fû tradus in francesce sub titlu: Histoire del' empire othman, par Jonnquieres, tom. I et II. Paris, 1743; și nemșesce: Geschichte des Osmannischen Reiches. Hamburg, 1745.

6. Annotationes ad incrementa et decremента aulae Othmanicae, 2 vol. folio. (Veđi versiunea română de sub Nr. 5).

7. Descriptio Moldaviae asemenea tradusă românesce sub auspiciile Academ. rom., București 1876.

Notă: Opul acesta se tipări mai ântâiu nemșesce la 1769, in Büschings Magazin ets., de aici extra la 1771, și după versiunea asta se făcu una românescă tipărită la Neamțiu 1825.

8. Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, adecă descrițiunea statului antic și actual al Moldovei, a rămas in manuscris.

7. Vita Constantini Cantemiri, congnomento senis principis Moldaviae, adecă vieța principelui Const. Cantemir, tatăl autorului Demetriu. Și opul acesta se

traduce românește de Academia română. Manuscrisul e imprumutat din Petersburg.

10. Theologo-physica, sau historia creationis cum observationibus physicis, manuscris, fol., — adecă: Istoria creațiunei cu observățiuni fisice.

Rusesce a scris și tipărit:

11. Sistema religiunei mahomedane.

12. Istoria Mahomedanismului.

Se fă trăit Cantemir sub alte impregiurări, de sigur ar fi scris mai mult in limba română; ci fatalitatea l'a silit se-și pună luminile minții sale celei mari in servițiu străin.

X. Axente Uricariul, despre acărui vieță n'am putut afla nimic, a scris: Istoria Domnilor Moldovei dela 1712, de unde o lăsase Nicolae Costin, numai până la 1716. Din opul lui se vede, că istoricul e pătinitor fanariotului Nicolae Mavrocordat; limba inse e mai curată și mai românească decât a celorlalti cronicari.

XI. Nicolae Mustea, despre acărui vieță asemenea nu avem cunoscintă detaiată, a scris tot la: Istoria Domnilor din Moldova, pe care o completă dela 1662 până la 1729.

Acest istoric scrie fără pătinitire; el despre Nicol. Mavrocordat dice, că a venit, nu ca un Domn, ci ca un leu asupra tuturor; ér despre Demetriu Cantemir afirmă, că „a făcut țerii mai perire și robie.“

XII. Joan Neculcea, mare vornic de țera de sus, e unul dintre cei mai buni cronicari ai seclului. El portă dela 1693 până la 1711 oficii publice, și fugi cu Demetriu Cantemir in Rusia, dar neplăcându-i acolo, trecu in Polonia, unde locuì in mare lipsă până la 1719,

când recăpătându-și moșiile se reîntorse în patrie. Pe la 1730 reintră în oficiu și servi până aproape de moarte, care se timplă la 1743. El scris:

Istoria Domnilor Moldovei dela 1602—43, și anume dela Dabija până la Joan Mavrocordat. Precum însuși mărturisesce, până la Duca-cel-bătrân scris după nesce documente aflate la unii și la alții, și din auđitele dela boeri bătrâni; érá de ici în sus a scris din „inima sa“. El a păstrat în istoria sa 42 tradițiuni privitoare la Domnii români.

Stilul e curgător, puternic, međos, adese-ori ornat cu icóne și reflexiuni practice, fórté nimerite; în scurt, limba lui Neculcea corespunde firei limbei române.

XIII. Spătariul Joan Canta încă e moldovean, dinsul a scris încă un adaus la Cronica Domnilor din Moldova, anume dela 1741 până la 1769. El a scris într'un stil cam greoiu.

XIV. Joan Cogálnicean urzesce istoria Moldovei dela 1733 până la 1774. Despre limba lui însemnám, că e așa de tare amestecată cu turcismi în cât pe unele locuri abia o poți înțelege; stilul sarcastic, cu deosebire cătră titulaturile domnilor și ale boerilor.

XV. Un anonim infirá Istoria Munteniei începând dela 1595 până la 1730.

XVI. Vornicul Nicolae Roset scris pe la 1727 un fascicul despre viața Domnului Nicol. Mavrocordat.

La atâta se reduce istoriografia română din periodul presente. Precum se vede, moldovenii au întrecut cu mult pe cei din România și cu productivitatea, și cu erudițiunea și cu forma limbistică.

VI. Poesia română in periodul al III. (1642—1780).

a) Poesia poporală.

In poesia poporală a Românilui se oglindéză tot de-una viéța socială-politică a poporului. Când acesta are fericirea a trăi sub principi liberali patriotici, el își cântă faptele bărbaților sei celor mari, ér când se intunecă ceriul politic al patriei, poporul jelesce, plânge trecutul fericit și blastemă pe tiranul și străinul cei bântue țera.

Pe la finea seclului al XVII. puterea turcului cresce și apasă cu mână de fier provinciile române; boerii corupți prin străini se sfășie între sine și străinii se vără in țeră, ajung la cârma treburilor și abuzéză teribil de putere spre debilitarea și coruperea boerimei din țeră; poporul cade pradă pe mâna fanarioților ce se inmulțesc, in cât pe la inceputul seclului XVIII ajung despuitori de țeră, pre care o sug, ca vampirii de tótă averea; se nasce rivalitate pentru căștigarea cu bani a tronurilor române, ce le cumpără fanarioții cu banii furăți și răpiți tot dela țerile române. Ci Turcul cel nesățios schimbă des pe hospodari, pentru-că comorile vërsate de acestia la Constantinopol tot mereu se secă și apetitul la Turc cresce mâncând averile românilor și ale altor crestini. Sub asemenea impregiurări poporul sărăcesce și se mișelesce. Cei mai tari de inimă apucă la codrii cu frunđă verde spre a-și resbuna, unde vor poté, asupra impilătorilor. — Se nasc cântecele și baladele haiducesci, de cari e avută poesia poporală română din acest period. — Alexandri a cules multe balade haiducesci in poesiile sale poporale. Noi vom

amenti unele aici, pentru-că ele zugrăvesc foarte bine starea socială a seclului trecut.

In „Codreanul“ se zugrăvesce corupțiunea fanariotă; in „Cantemir“ se eternisază uciderea istoricului și poetului Miron Costin; in „Jordache și Lupul“ o asemenea întâmplare, executată prin intrigă grecască, se descrie. In „Stefanița vodă“ se presântă desbinarea boerilor orbți de șovinismul străin spre a apuca la domnie. „Constantin Brâncovean“, care cade jertfă intrigelor turcesci, ne presântă ingerința străină in afacerile interne ale României.

Cumcă poporul român din iubire de patrie, pe care o vede ingenunchiată și prădată de străini se face haiduc, dovedesc expresiunile culese din „cântecele haiducesci“, că-ci „ani întregi s'a judecat, și nimic n'a câștigat“; „el âmbra la judecată, copii-i plâneau pe vatră, nevasta-i zăcea lăsată.“ Pentru acea el „se lasă de reșășie și-apucă la haiducie, se-și facă sânta dreptate cu cea ghiogă de pre spate, se-și chieme judecători cei stejeri nestrimbători.“ El ne spune, că „se légă de turci și greci, și de capete-i scurtéză și alénu-și ușuréză“, „ese colo pe vale, ca se se așede-n cale, in calea ciocoilor“ — „și in capul lanului in calea jidanului și-n calea armeanului.“ El se face șoim de codru, ca „cu durda se chitescă, pe unde se mi-l lovescă? pe din dosul fesului, la retezul pěrului, unde-i cald ciocoiului“; „și se-l calce in picióre, ca pe-un șerpe otrăvit, ca pe-un dușman ne'mblândit.“ Românul dice, că s'a haiducit, pentru-că „stând in drum se se gândescă, pânea se-și agonisescă, copilașii se-i nutrescă? a âmblat ș'a alergat, s'a miluit, s'a rugat de

sărac și de bogat, nici că'n samă l'a băgat.* — Amărăciunea lui și-a ajuns culmea, când cântă:

„Pelin beau, pelin mânânc,
Cu pelin séra me culc;
Dîminéța când me scol,
De pelin pe ochi me spél,
De amar și de pelin
Al meu suflet este chin.*

Ci amărăciunea izbuchesce in furie și el amenință:

„Legea ta, ce n'ai, ciocoiu!
De te-oiu prinde'n sat la noi,
Ca pe lup la vaci, la oi:
Cu maciuca se te 'nmoiū,
Se te 'nmoiū, se te jupoiū
Și cu pielea de ciocoiū
Am se-mi fac opinca mea,
Că-ci dómna lui Caragea
Ș'a făcut o malotea
Și-o blănesce al păgân
Tot cu piele de Român.
Legea ta, spurcat ciocoiū!
Uite'n sat la noi te-aștept.
Me lovesc cu pumnu'n piept,
Ca p'un lup se te jupoiū,
Se se ducă pomana
Din Cerneți la Slatina,
Și din Slatina'n Focșani
Și de-acolo'n Botușani.
Dela Baltă pân la munte
Se picnim ciocoi'n frunte.*

b) Poeții și poesia artificioasă.

Pre cei de ântâiu poeți români îi întâlnim pe la jumătatea a doua a secolului XVII; dintre acestia punem la locul prim, atât pentru vechime, cât și pentru valoarea intrinsecă a poeziilor sale, pe:

1. Metropolitul Dositeiū, a cărui activitate literară e descrisă la pag. 71. La locul acesta amintim numai activitatea lui ca poet. El a compus:

a) Psaltirea versificată, memorată între cărțile celelalte ale lui Dositeiū, la pag. 72. Ci aci este locul se vedem cum o judecă critica: „Asemănând această carte versificată cu alte poesii din seclul acesta și abstragând dela alte privințe, psalmii archiereului Dosofteiū nu puțin se disting prin o limbă ușoră plină de vorbe naturale, așa cât și ași o cetesce omul cu plăcere; érá metrul versurilor și soiurile strofelor sunt de o varietate recomandabilă, de și acel metru ici-colé schiopăteză. Chiar de vom asemăna pe Dositeiū in acest respect cu Miron Costin, dela carele avem două piese poetice, trebuie se afirmăm, că limba cestui din urmă e mai inferiără, mai incurcată și stricată pentru necesitatea rimului. (Silași).

b) Paremier cu cronologie versificată despre domnii Moldovei, dela Dragoș până la Anton Ruset (1359—1662) pusă la inceputul cărții.

Versurile au rimă împărechiată și constau din 13—14 silabe cu cesura după a 7. și 8. silabă. Ritmul nu e regulat după picióre metrice.

c) Trebnic sau Euchologiu, tip. Jași 1680, — cuprinde rugăciuni in versuri albe; fiă-care vers, sau stich, are 16 silabe cu ritm trocheic și cu cesură la mijloc.

b) O poemă scurtă de mulțămire cătră Joachim patriarhul Moscovei, pentru-că i-a admis tipărirea psaltirei versificate, la Uniev. Poema stă din 14 versuri și e tipărită la pag. 129 in Paremier.

2. Mihaiu Haliciu la anul 1674 teolog la universitatea din Basilea (Helvetia), unde la acest an depuse Francisc Paris-Papai doctoratul, cu care ocaziune colegii laureatului, fiă-care in limba sa, îi făcură câte o gratulațiune. Haliciu, ca român din Caransebes, compune cele d'ântăiu versuri hexametre românesci. Écă-le:

„Cânt sănătate sārind la voi românul Apolo,
La toți căți sânta 'mpărăție ședeți
De-unde cunoscințe-acceptăm și sciințe fericite:
De-Amsterlodam pre'n cărți stă'n omenie tipar;
Lege dirépt'a dat frumósa cetate Geneva:
Iți vine-acum Francisc, ține-te Leida, Paris!
Prindeți mâna surori, cu-acest nou óspe: nainte,
Și voi frați, fratuți: Nimfele pasă curénd.
Dómne bune, mare doftore, dascăle și bune Dómne
Cu pace îi fiți, cu pâne și sare, rogam!”

3. Logofetul Miron Costin, activitatea literarie a căruia e descrisă la pag. 79. Aici memorăm numai poesiile lui, cari sunt următóriile:

- a) Viéta lumii, cu devisa: „Deșertarea deșertărilor și tóte sunt deșerte“, din care se esplică cuprinsul poesiei, ce constă din 21 de strofe de câte patru versuri cu rimă impărechiată și versuri trimetri iambici, cu cesură masculină și feminină.
- b) Stihuri impotriva zavistiei caracteriséză pe avarul și constau din 6 strofe, ca cele de sus.
- c) Epigrame cătră Dosofteiú metropolitul.
- d) Vers de originea Românilor, care s'a tipărit in Psaltirea versificată alui Dosofteiú, și conține 18 versuri trocheice cu cesură.
- e) Versificarea română, încă netipărită; și in fine:

f) Stihuri despre descălecatul țerei Moldovei, cuprinde 6 versuri trocheice, inse schiopătătoare.

Limba poetică alui M. Costin nu e așa de corectă și curată, ca alui Dositeiū. Versurile schiopăteză și cuvintele din cauza metrului stricate, din care cauză lipsesce și cursivitatea limbei.

4. Teodor Corbea, a scris pe la 1700 o psaltire in versuri, care inse a rămas netipărită. Manuscrisul și acum e in Blaj. Introducțiunea psaltirei cuprinde mai multe versuri românesce și rusesci dedicate țarului Petru-cel-Mare, cu scop ca se tipărescă opul acesta, ci precum se vede fără rezultat. Textul cuprinde 309 foi. In privința limbei și a compusețiunei, se dice a fi inferioră psaltirei lui Dositeiū.

5. Un anonim a tradus aprópe verbal psaltirea unгурéscă, versificată de Molnar Szenczi. Silași o numesce: Psaltirea calvino-românéscă versificată. Ea e scrisă cu litere latine după ortografia unгурéscă; érá limba se dice a fi archaică și plină de barbarismi. Asemenea limbă au și poesiile religióse occasionali din acea psaltire.

Alte poesii din periodul acesta nu ni-s cunoscute.

Periodul IV. (1780—1860).

Renascerea literaturii române. Dela prima gramatică română până la introducerea literelor străbune în oficiu și în ȃialistică.

Introduȃiune.

Eșirea la lumină a primei gramatice române o considerăm ca un fenomen însemnat în cursul dezvoltării limbei materne; că-ci urmând după prima gramatică și alte mai multe, asta activitate pe terenul gramatical ne demultă, că studiul limbei materne s'au luat în serioasă consideraȃiune și că prin gramatică s'a pus fundament la limba literară română, fără de care nu se pôte cugeta unitatea naȃională a unei limbi.

Primele gramatici române, până acum cunoscute sunt: alui Samuil Klain-Micul (Viena 1780), Jenache Văcărescu (Rômnic 1787, Viena 1788), Joan Molnár (Viena 1788), Radu Tempea (Sibiiu 1797), Paul Jurgoviciu (Buda 1799), G. Sincai (Buda 1805), J. Budai-Delean (manuscris 1805), Samuel Crișan-Körösi (Cluj 1805), C. Rosa (Buda 1808—9), Márki (Cernăuȃi 1810), Boiadgi (Viena 1813) De ici înainte scrierile gramaticale sunt indoit mai multe, ci mai însemnate sunt: Compendiu de gramatică română-italiană de J. Eliade-Radulescu (Sibiiu 1828), Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguam Romanae, de A. Tr. Laurian (Viena 1840), Gramatica linguae daco-romanae, de J. Alexi (Viena 1826). Cel mai însemnat op pe terenul acesta este gramatica filoromânului Francisc Diez, sub titlu: Grammatik der romänischen Sprachen (Bonn 1836, tom. I, II, III), în care marele romanist ne rangia limba ca pe o fică genuină și legitimă a

matrii latine, între cele şesă idiome principale neolatine, lângă italiana. — Atâta despre forma limbei.

Èr în cât privesce materialul limbei deja din seclul trecut (XVIII) am întâlnit dicţionare române.

La începutul seclului presinte (XIX) inse afară de Samuîl Crişan-Körösi şi de J. Budai-Delean, cari ambii au lucrat câte un Lexicon românesc, mai însemnat este Lexiconul de Buda dela 1825, la care au colaborat: S. Klain-Micul, Vas. Koloşi, Joan Corneli, Petru Maior, Joan Teodoroviciu şi Dr. Alexandru Teodoroviciu. Preste alte lucrări în materia asta trecem cu asta oca-siune. „Acesta fù rezultatul putintei impulsuni date de Klain şi Şincai la a. 1780. (P. Ilarian).

I. Prospect general asupra istoriei social-politice şi culturale a periodului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Am motivat inaugurarea unui period nou în literatura română cu direcţiunea activităţii literare a studiului gramatical; ci se aruncăm o privire fugitivă şi preste istoria politică-socială a nêmului român, se vedem cari sunt momentele, cari au căşunat renaşterea literaturii române.

Căutând în giur de noi aflăm, că ceriul orizontului român e acoperit încă cu o cetă grosă, ce nu lasă se pëtrundă razele sórelui libertăţii până la noi. Dóue puteri mari, Rusia şi Turcia, rivaliséză pentru posesiunea Moldo-României, se cêrtă pentru ea, ca pentru cămaşa lui Cristos. Şi pentru Român, ce rezultă din astă cêrtă? Apăsare de plumb şi despoiere de averi. Turcul, care de mult nu mai avea încredere în boerimea română, continuà a trãmite pe tronurile române greci fanarioţi,

cari aducând cu sine tot-de-una o mulțime de alți greci, umplu țările cu lipitori, cari sug și răpesc pe bietul popor, în cât nu-i rămâne altă scăpare, de cât se ia lumea 'n cap, că-ci nici moșie, nici vite, nici casă, nici îmbrăcăminte nu-i lasă ciocoi cei avari, cari storc țera nu numai ca se indestulască nesațiul turcesc, din a cărui grație domnesc în țările române, ci ca se stringă și pentru sine averi, ca ați-mâne fiind scoși din domniă, se aibă cu ce trăi. Și ce se vede? Turcul des schimbă pe hospodarii români, pentru-că cu inaugurarea nouă de domn, se versau de nou pungile de bani obicinuite, în sacii fără fund ai sultanului și ai pașilor sei.

Așa se storc țările române de averi, așa se prădează tot, în cât poporul flamând și gol incede a degenera, a se rări și pământul rămâne nelucrat, pustiu, ca și când tătarii și ciuma ar fi bântuit câmpiile!

Lângă asemenea calicie de averi mai adauge și acea, că fanarioții prefac țera și în privință administrativă și culturală, într'o provincă grecască, introducând limba greacă în administrațiune, beserică și școlă, bamerse și mai departe împărțind aristocrațimea românească și ciocoiască în caste cu îmbrăcăminte și cu regule pedante de etichetă. Spiritul românesc așa de tare se debilită, în cât boerimea se rușina de a mai vorbi românesce, afară de țigani și servitori. Ba însuși boerimea română suplică la principe, ca nici-un tiner boer, care nu va învăța carte grecască, se nu se mai primască în funcțiune publică. Ce rușine!! — La atâta umilire ajunse Românul în vétra sa. Încă și de glorioul nume de „român“ se lăpădară și răspundeau: Eu sunt moldovean, nu român; pentru-că român era egal cu țigan.

Ecă ce dice Beldimán despre greci:

»Toți din marginile lumii in Moldova-s adunați,
Veniți goli, in strae próste, in abale imbrăcați
După-ce au făcut stare și toți s'au imbogăți
In sinul patriei nóstre ei ántâiu au pus cușit.«

Era fanarioților se inaugură in țările române pe la începutul seclului XVIII, la 1712 și dură până la 1821; mai bine de un seclu au suferit poporul român a fi batjocurit de grecii Fanarului, dar „geniul națiunei și al limbei române nu s'a stins nici chiar in epocele de tristă impilare și umilire ale poporului. Altariul bericeei și une-ori chiar fastuósele curți ale boerilor pământeni au fost asilul, in care el s'a refugiat spre a veghia și a pregăti timpuri mai fericite.“ (Odobescu). Prelați români, ca metropoliții Daniil (1720—31) și Grigorie I (1760—87), cari cu ajutoriul unui Nicolae din Prund, protopopol Bucurescilor, a unui Jordache Stoicoviciu și alui Mihaiu Moldovean, au compus și tipărit mai multe opuri besericesci, in limba română, asemenea a lucrat episcopul și metropolitul Filaret (pe la 1780). Metropolitul Dionisie Lupul (1819—21) trãmite tineri la invetătură mai inaltă in străinătate (Italia), pe Poenar, Marcoviciu, Efrosin Potecă, Moroiu ș. a. Mare activitate literară au desvoltat metropolitul Gregorie II (1823—34), care au scos la lumină mai bine de 20 opuri besericesci, tot românesci. Asemenea au fost colegul lui din Jași, Beniamin (1812—42), care se nesuia se rēdice clerul român prin cultură, că-ci rēdică scólă (seminar) pentru clerici la Socola (1816), spre care scop aduse profesori din Ardeal. Ambii acesti prelați făcēnd opoșițiune nesuințelor rusesci, ce tindeau spre cassarea constituțiunei țērilor lor, fură exilați

in Basarabia, unde se întâlnește amândoi. Metropolitul Dositei (1793—1810) a lăsat averea sa ca fundație, din venitele căreia se se trimită tineri la studiu. — Mare activitate literară a dezvoltat Damaschin, episcop de Buzeu și de Râmnic (1710—26). Succesorii lui: Innocențiu (1726), Clemente (1735—48), Cezarie (1773—80) și Filaret (1780—92), cest din urmă amicul lui Enache Văcărescu, gramaticul. Jacob II. Stamate, metropolitul Moldovei (1792—1803) e unul din cei mai mari făcători de bine a poporului; el întemeie și zide școli, regulă preoțimea, donează cărți, rescumpe sclavi, toate averile le cheltuie pentru săraci, metropoliile o rezide numai cu atâtea încăperi, câte-i trebuia lui, ca nici averi nici locuință se nu lase fanarioșilor.

Nici boerimea pământenească nu era totă coruptă, eternă amintire merită martirii apărători ai dreptului și independenței țării: Banul Brancovenul, Banul Barbul Văcărescu, Banul Costantin Balaceanul, Vornicul Constantin Câmpinianul și lângă aceștia logofetul Jancul Văcărescul și alții mai mulți... Geniul națiunii a inspirat bărbați, ca cei numiți, și adevărul și dreptatea a triumfat în fine, căci spiritul național căpătând nutrește prin cultura occidentală, la care pe la începutul secolului prezente, XIX, începuse a alerga tinerii români și de unde întorcându-se lătau prin vorbă și scrisoare ideile liberale, ce și-le căștigă ei pe la universitățile din Franța, Germania, Italia. — Spiritul național căpătând nutrește și prin școlile românești, precum e școala lui Lazar dela S. Sava din București și seminariul dela Socola de lângă Iași; înse cel mai mare avânt spre înaintare îl procură așa numita eterie, sau revoluțiunea grecilor și ridicarea lui Tudor Vladimirescu dela 1821.

După alungarea grecilor din țările române se insti-
tuesc pe tronuri érá principi români, sub cari cultura ro-
mână, de și apăsată mereú de Rusia, se rėdică cu pași
gigantici. Pe la 1833 se schimbase moda in casele boeri-
lor, in locul limbei grecesci vorbiaú franțozesce. Sub in-
fluința francesei se desvóltă grabnic și romána, se incede
procesul purificării limbei, o mulțime de termini francesi,
latini inundéză in romána, cari de și nu avuse toți durată
lungă, cel puțin aú scos terminii de asemenea calitate,
grecesci, slavici, turcesci, din limba română afară.

Momentele cele mai insėmnate urmátore din vieța
politică a Moldo-României sunt, că prin pacea dela Paris,
din 1856, se scapă aceste țeri române de sub protec-
toratul rus, și că la 1859 se unesc aceste dóue provincē
surori sub un singur sceptru, al principelui Alexandru
Joan Cuza. Alexandri cãntă, și cu el tot românul:

BBU Cluj / Central University Library Cluj

»Unde-i unul nu-i putere

La nēcaz și la durere,

Unde-s doi puterea cresce...»

Dar si necazul!

B.

Românii ungureni și bucovineni supuși fiind scep-
trului Habsburgic, pentru ei momentele istorice mai
insėmnate sunt altele. Anume la an. 1780 se sue pe
tronul monarhiei Josif II, care prin ordinațiuni intro-
duce o mulțime de reforme liberali-democratice, cari
inse aflând opozițiune cu deosebire in Ungaria, pentru
neobservarea formelor constituționale: mai tóte fură
éra abrogate cătră finea vieții sale, 1790. Urmând
Leopold II pe tron, acesta observéză pretensiunile
Ungariei, conchiamă dietă la Pozsony și jură pe con-
stituțiunea Ungariei.

La an. 1815 se incheie pacea dela Viena și „alianta santa“, care avea de scop apăsarea spiritului liberal, ca se se evite evenimente ca in Francia; ci spiritul liberal totuși se întăresce. La 1848 pretinde Ungaria regim constituțional și capătă, ci Ferdinand V abdice dela tron și-i succede Francisc Josif I, care deocamdată până la 1860 domnesce absolutistice.

Românii de sub șceptrul Habsburgic nefind factori politici, activitatea lor se desvoltă mai mult pe teren cultural-religios. — Beserica română fiind desbinată in unifă și neunită, cea unită căpătă unele favoruri, prin cari putu înființa scóle; ér cea neunită, greco-orient., fù lăsată in mâna sortii. In fine abia la 1810 își recăștigară érá dreptul de alegere și sub absolutism se rēdică episcopatul gr. or. la rang de metropolie și-și căpătă dreptul constituțional de sinodalitate; precând beserica cea gr. cat. și ađi se guvernează absolutistice.

Pentru cultura Românilor de dińcóce de Carpați au lucrat mult scólele din Blaj, apoi stipendiile episcopilor pentru studiul teologiei la Roma, Viena, Pesta, Lemberg. Pre lângă cari la 1812 se înființază scólă pedagogică in Arad pentru românii gr. orient. Pe la 1829 se înființază prin munificenția episcopului gr. cat. Samuil Vulcan dela Oradea-mare, un gimnasiu in Beiuș (com. Bihariei); ér la 1849 se deschide prin intrevenira familiei Hurmuzachi catedra de limba și literatura română la gimnasiul superior in Cernăuți și in fine gimnasiul din Brașov pe la 1850.

Pre lângă aceste scóle secundare amintim și seminariile teologice din Blaj și Sibiiu, precum și scólele primare de pe la sate; tot atâția factori ai culturii române.

Ci se ne reîntorcem puţinţel pe la începutul perio-
odului presente, se vedem cine sunt bărbaţii atât de
meritaţi, cari au dat impuls așa de putinte spre culti-
tivarea n mului român din Ungaria? Samuil Klain-Micul,
George Şincai, Petru Maior, trei luceferi pe cerul lite-
raturei române, cari au deschis cartea limbei  i a istoriei
române; Dorobanţ, Vulcan, episcopi  i mecen i lite-
raturei române; oculistul Dr. Molnár, autorul unei gra-
matici  i unei retorice; protopopul  i inspectorul scolar
Radu Tempea, cunoscător profund al limbei  i istoriei
române, asemenea autor unei gramatice; Paul Jorgovici 
lingvist, filosof  i jurist poliglot; M hesi, consiliar aulic,
bun stilist; Stefan Costa, tot consiliar, care dede lui
Şincai documente istorice; apoi protopopul Vas. Kolo i,
profesorul K r si-Cri an; asesorul tribunalului reg. din
Lemberg J. Budai-Delean, scriitor filosofic  i poet; pre-
positul Joan Corneli, care scrise reflexiuni asupra orto-
grafiei; Aureli  Antoni  Praeditis, auditor in armata
austriacă, care scria pe la 1792 la un dicţionar rom-
lat-germân; juristul  i profesorul Vaida; poetul Dem.
Me i ; profesorul  i fabulistul Dem. Țichindeal, care
corespunda cu episcopul Vulcan;  i alţii despre cari
numai atâta scim, că au lucrat pe terenul literar român,
precum: Georgi  Farkas, Joan Mihuţ, Grig. Obradovici ,
Jos. Pasca, Sim. Bran, Dr. Roman ai, Dr. Vas. Pop...

Cei mai b tr ni dintre acesti literaţi români inţ -
leg nd spiritul timpului, la 1795 formară o societate
literară cu numele: „Societatea filosofic c  a n mului
Românesc din Mare-Principatul Ardealului”, care so-
cietate inse sub impregiurările de atunci n'a putut se
aibă vi t ; sed et voluisse sat est.

II. Literații români din periodul (1780—1860).

Considerând cursul dezvoltării literare al periodului presente, ușor vom pot  observa dóue epoce; epoca prim  delat 1780 până la 1828, in care de  i progres z  activitatea nóstră literară, cursul ei e mai domol; ci de ici inainte urm z  cel pu in pentru provinciile române Moldova  i România, o dezvoltare mai răpede in to i ramii literaturii. Din astă cauză  i noi vom presenta mai  nt iu activitatea literară a b rba ilor nostri din epoca I (1780 - 1828), după cari vor urma cei din epoca II (1828—1860).

Epoca I. (1780—1828).

A. Literații români dintre 1780—1828.

a) Prosaisti.

I. Samuil Klein-Micul, nepotul eppului Joan Inocen iu Klein, baron liber de Sadu. Din vieța lui S. Klein scim pu in, că s'a născut la 1745, in comuna Sadu, apr pe de Sibiu,  i studiile superioare le-a absolvat in Pazmaneu din Viena, de unde apoi ajunse prefect studiilor in seminariul teologic S. Barbara; aici l'a aflat  incai venind din Roma pe la 1779.  i in Blaj a func ionat Micul ca predicator, ci nepot nd trăi lângă episcopul Bob, s'a intors la Buda, ca revisor de c r i.  incai  i Micul deveniră amici intimi, că-ci ambii lucrărĭ  i la gramatică, pe care la 1805  incai o edită singur. La anul 1806, in 17 Maiu, muri Micul in bra ele lui  incai, in Buda. Activitatea literară alui S. Micul-Klein a fost f rte mare, ea imbr o e z  patru rami, teologia, istoria, filosofia  i limba. N. Densu an  ice, că suma opurilor tipărite  i netipărite ale lui Klein se

sue la considerabilul număr de 76 dintre cari noi amintim aci numai cele mai însemnate:

1. *Elementa linguae d-romanae sive valachicae*, (la care a lucrat și Șincai, care în a 2-a edițiune o edită singur la 1805). Asta este prima gramatică română, e scrisă cu litere latine și tipărită în Viena 1780.

2. *Istoria Romanilor*, manuscris, în 4 tomuri: tom. I. *Istoria Românilor din Transilvania și Aureliana*,

, II. „ *Domnilor Țării-românesci până la 1724*.

, III. „ *Moldovei până la 1795*.

, IV. „ *besericescă a eppiei române din Ardeal*.

Manuscrisul acesta cu alte mai multe dintre opurile acestui autor se află în biblioteca eppiei române din Oradea-mare. *Istoria Românilor* începuse a o eda autorul la 1806, ca apendice la *Calendariul de Buda*, ci

mórtea îl oprî de a o mai continua. *Interesant pentru noi este și titlul sub care se tipări începutul acestei istorii*, că-ci contribuie la cunoșcerea mai de aproape a autorului; *éta-l: „Istoria, lucrurile și întâmplările Românilor pre scurt aședate și din mulți vechi și noi scriitori culésă și scrisă de Părintele S. Klain de Sad*,

ieromonach din mănăstirea s. *Troite din Blaj etc.*, ér acum în Buda la cr. tipografie a universității din Pesta,

censor și revisor cărților rom. în Buda, 1806, în 8°.

3. *Acatist românesc cu litere latine*, tip. Sibiu, 1801. Singurul esemplar, aflat la maiorul *Corcheș în Câmpeni*, a trecut în proprietatea Academiei române

la București, 1879.

Klain a scris latinesce și romanesce: *Aritmetică, Logică, Metafiscă, Legile fresci, biblia tótă din elina, Canónele tuturor sobórelor, o mulțime de traduceri și tractate besericesci*.

II. Georgiū Sincai, născut la Şamsond, aprópe de Mureş-Vásárhely, la 1755. El studiá in colegiul reformatóilor din M.-Vásárhely, de unde trecù in seminariul Jesuitilor din Cluj; de ici inse fiind eliminat, se duse la gimnasiul piaristilor din Bistriá, la 1773 fù primit in mănăstirea din Blaj și denumit de profesor pentru retorică și istoriá. Deja in anul următor fù trămis la Roma, unde petrecù până la 1779, și in acest restimp cercetá tóte bibliotecele din Roma, decopiând o mulțime de documente și citate istorice privitóre la Români. Re'ntors la Viena, din ordinul impărătesei Maria Terezia cercetézá scóla normală S. Anna, ca se invețe catechetica și metodica, pre lângă care el ascultá și alte prelegeri la universitate, dreptul naturei, dreptul public, dreptul ginților și dreptul eclesiastic. La 1782 îl aflăm in Blaj ca director suprem preste scólele românesci din diecesa Blajului, care post îl ocupá până la 1794, in decursul cărui interval inființá 300 scóle românesci. Acum destituit din postul avut, se re'torse la Viena; aici nu ședù mult, ci intrá ca instructor și inspector de moșie la comitele Vass. Terminând educătiunea tinerilor comiți, la 1803 merge la episcopul Dorobant la Orade, unde fù bine primit. La finea anului îl aflăm in Buda ca revisor de cărți, unde șede până la 1809, când érá se duce la comitele Vass. La 1812 și 1814 il aflăm érá prin Blaj; atunci se tēmplá de-l intrebá un cleric veđindu-i desagii plini de hârtii, — erau cronicile românesci: „Pentru ce porți atâtea scrisori, atâta sarcină pe spate?“ „Acesta e fētul meu“, respunse Sincai, „in care voiŭ fi glorificat dupá mórte; decá nu mi-a fost rușine a-l face, pentru ce se-mi fie rușine a-l purta?“ — Mai târđiŭ nu l'a mai veđut nime. Abia la 1866

se descoperi, că ar fi murit în Sinea (comitatul Abauj) la 1816, Novembre 2.

Șincai a fost pe timpul seu cel mai mare istoric român. Opurile lui istorice, la cari a jertfit 40 de ani din viață, sunt:

1. Cronica Românilor și a mai multor ne-muri, în trei vol., 4°, tip. Iași 1853. Opul acesta este o copie de pe originalul ce-l lăsase autorul eppului Vulcan. Asta copie s'a scris pe la 1821—2 și a cădută în mâna unor librari din Viena, dela cari la o licitațiune o cumpără archimandritul German Vida din Maramureș, pe la 1833. La 1843 cercă se o publice în Iași, dar eși numai până la anul cronicei 1000. La 1844 cercă și Alexandru Gavra, prof. în Arad, se tipărăscă în Buda cronica după o copie, ce poședea dînsul, ci și asta eși numai până la anul 1383. În fine, la 1852, principele Moldovei Gr. Ghica, cumpără manuscrisul dela Vida și-l tipări sub îngrijirea lui Laurian, la 1853. Habent sua fata libelli. Cronica acesta tot nu ajunge până la timpul nou, ci numai până la a. 1739.

2. Mai înainte inse de cronica memorată cunosceau românii gr. catolici: Catechismul lui Șincai, ce se tipărise încă de pe timpul, când Șincai era director suprem al scólelor.

3. Tóte celelalte opuri istorice ale lui Șincai remase necunoscute publicului român până la 1879, când Nic. Densușan dîn însărcinarea Academiei române cercetând mai multe biblioteci din Ungaria, le află parte în biblioteca eppiei române din Orade, parte într'a museului din Cluj. Ecă ce dîce Densușan: „Din 41 tomuri manuscrise ale lui Șincai, ce le-am aflat în bibliotecile din

Orade și Cluj, 30 tomuri forméză colecțiunea de documente la Cronica Românilor.*

4. Alte trei tomuri manuscrise legate in table de piele pörtă titlu: „Rerum spectantium ad universam gentem D-Romanorum seu Valachicam summaria Collectio ex diversis authoribus facta . . . secundum ordinem chronologicum.“ — Trecem preste alte fragmente istorice și critice, ca se amintim:

5. Vocabularium pertinens ad tria regna naturae, (mscris.): pars I. latino-romano-magiario-germân,
„ II. romano-latino-magiario-germân,

6. Istoria naturei, séu a firei (manuscris).
I. Plânté, II. minerale, III. viețuitóre.

In fine din unele epistole ale lui se vede, că a tradus: catechismul mare, abcdar și o aritmetică, cari se tipărise la Sibiu.

Écă ce ține critica despre limba lui Șincai: „Dintre toți scriitorii timpului, Șincai e, fără indoiélă, cel mai curat și mai corect in limbă, mai precis și mai neted in stil . . . El cunósce limba română din tóte părțile și scie intrebuița de minune proverbielē poporului. Sarcasmul apare in tóte scrierile sale . . . Intrebuițéză cuvinte latine, dar cu multă moderațiune . . . El ține: vot, sufragiū, tribut, capitoiū, apedus, secur, securitate, magisteriū, pretest, tutelă, statuă, terme, flagel, predecesor, subsistintă . . . ; dar de altă parte: donatie, visitație, informație, confederație, directie, condiție . . . ; odată ține: incoronație, ține adesea: a pătra: reutățile, care le-au pătrat. Are câteva cuvinte italiene, precum: shocatură, gueră, treguă, scaramuccie, dogana, avenire . . . forméză câteva cuvinte nōue, precum: a erașui, vederosul, vederitul (spectabile, ilustru) și măritul voevod, neche-

macios inderept (irrevocabil), parteni, a impururi, adecă a aședa pe cineva de veci într'o moșie. Reinviéză cuvinte vechi române, precum: sclav, șerb, șerbire, stremur, stremurare (stimulare). — Cunoscând limba din toate țerile române, are până și cuvinte străine din Principate, precum: șugubină, haraciū, belea etc. Țice: nu voiū avé op. Are vorbe și frase ardelenesci: a se ostoia, a se suruclui, a se vîji, a țipa, in loc de: a arunca, a da afară, a intiri (goni), a umbla razna (vagabond), a izidi (risipi), o çiră, a da binețe, Radul a tunat in țera Bîrsei, tramândându-se nunta etc. Frasele latine la Șincai sunt românite, adesea cu multă eleganță, precum: cuvintele lui Eusebiū, apoi ale Augustului Julian, de cât care mai bine a sci lucrurile Marelui Constantin au putut nimene. Atâta frică au cuprins pe nemici, cât nici putea fugi, nici a se apêra, ci căduți la pămênt, nici a se mișca putea. Pre vremile mele care nê m a fost mai invêțat de cât Francii și Anglii, totuși nici pre acestia pe apă, nici pre aceia pe pămênt i-au biruit cineva încă până acum... Are țiceri ca acêta: și-aū pitulat mânia. Are multe proverbie și idiotiome popularie: s'au inturnat cu buzele dremboiate. Străinii, cārora nice le fuge, nice le muge de Români. Ómenii se légă cu cuvêntul, dobitócele cu funea. Bonfinie carele sub boū încă cêrcă vițelul, numai ca se pótă inălța pe patronul seu. Apoi: tot de o viță și porodită sunt, adecă Români de sânge.

Klain scrie curat, dar nu așa concis ca Șincai. Limba și stilul lui Petru Maior e mai cercat, dar chiar pentru acea mai puțin natural; Maior, ca și Cantemir, cêrcă a români, și adesea cu succes, perioadele admirabili ale lui Cicerone.* (Papiu Ilarian).

III. Enache Văcărescu, strănepot dintr'o familie veche boerescă, al carei străbun trecu în România după tradițiune odată cu Negru-Vodă dela Făgăraș, de unde Făgărescu-Văcărescu. Enache se născu la a. 1740 și căpeta în casa părintescă o educațiune alésă. El avea profesori de limbă latină, elenă, germăną, italiană, francesă, turcescă. Pe la 1769 fugi dinaintea Rușilor, pre cari nu-i putea suferi, la Brașov, unde ședù până 1774. Sub Alexandru Ipsilanti-Vodă portă Văcărescu funcțiune inaltă de stat și fù delegat la Viena, ca se re'ntorcă pe fiii lui Ipsilant, ce fugise de frica Turcului, inapoi. El muri la 1799. El a fost un bărbat cu multă sciință și impoliglot.

Activitatea literară alui En. Văcărescu a produs opere limbistice, juridice, istorice și poetice, cari afară de gramatică a rămas netipărite, spre dauna literaturii române. — Amintim deci: University Library Cluj

1. Gramatica limbii române tipărită, în interval de un an, de două ori, Viena 1787, Râmnic 1788. În edițiunea de Viena pag. 50, ăice Văcărescu: „limba românească... urmază limbii italienești și celorlalte, ce sunt asemenea acesteia, carele au începutul din limba latină și isvorul din limba greacă.”

Ca adaus la gramatică a compus autorul după grece și prosodiea limbii române pentru poezie.

2. După regulile prosodiei sale a compus el mai multe poezii, cari se fi fost așa de varie în tehnică, în cât la următorii poeți nu se mai află.

3. Istoria Sultanilor turcesci din epoca dela 1788 până la 1794.

IV. Dr. Joan Molnár a trăit în a două jumătate a secului trecut și pôte că și pe la începutul secului

presinte; a fost doctor in medicină și anume oculist, bărbat zelos pentru îmbunătățirea sorții poporului român. Dela el avem:

1. Gramatica română in limba germană, tip. in Viena 1788.

2. Retorica română, cea dintâiu in l. română, tip. Buda 1778.

3. Povățuire cătră economia de câmp, Buda 1806.

4. Povățuire pentru sporirea stupilor, Sibiiu 1808.

V. Paul Jorgoviciu (1764—1808) a învățat, până la etatea de 12 ani, in Verșeți, limba nemțescă și sêrbescă, apoi trecu la gimnasiul din Segedin, de ici la Pesta și Pozsony, la filosofie și drepturi; in Viena studiă dreptul austriac, apoi merse cu alți colegi ai sei la Roma, unde, fiind el gr. oriental, numai la rogarea amicilor sei fù primit in scôlă; aici învêțã Jorgoviciu limba italiană și studiã inscripțiunile. La 1790 se duse la Paris, unde învêțã și franceza și fù present la esecutarea regelui Ludovic XVI; acum trecu la London, ca se învețe și limba anglesă și in fine se reîntôrce érá la Viena și se aședă ca cancelist la curte; dar la rugarea tată-seu vine érá la Verșeți ca fiscal la eppul sêrbesc. Aici pe lângă ocupațiunile oficiului, lucrà: Observațiuni asupra limbei române, cari se tipăriră la Buda 1799; traduse românesce: Inscripțiunile din Roma, compuse un Glosariu românesc (român-latin-frances-germân). Acusat inse că descéptă simțul de naționalitate, ce tulbură pe Români, fù aruncat in prinsóre și manuscriptele lui nimicite. După eliberare intră ca educător privat, ci la 1805 fù denumit de profesor la gimnasiul nou din Verșeți; acum ér se apucă de glosar, ci capetă admonițiune. Era se

scape de persecuțiuni, că-ci Caranșebes îl cere de director scolar românesc, ci într'acea mórtea grabnică îl mântue de inimi.

Ce daună de operele lui pierdute!

VI. Radu Tempea, protopop in Sibiiu și coleg cu Șincai in directoratul suprem al scólor gr. orient., a scris: *Gramatica românescă*, alcătuită de R. T. Sibiiu, tipografia P. Bart, 1797 (cu cirile). Interesantă este: „Cuvântarea înainte“ a acestei cărți, care tractează despre curățenia limbei române.

VII. Samuil Körösi, alias Crișan, despre care numai atâta șcim, că era profesor in' colegiele reformate din Cluj și Maros-Vásárhely, și că la 1805 publică in limba latină: *Orthographia latino-valachică*, fără nume, inse din proba de ortografie, ce urmază tractatului, deduce Ciparib numele autorului.

Autorul tractatului de sub cestiune dice, că are și un *Lexicon valachic-latin-magiar* și o *gramatică*, pre cari are de scop a le da la lumină. Ci astea nu s'au publicat. Cipar spune, că a vădut acel dicționar la protopopul din M.-Vásárhely.

Ortografia in piesa de probă e etimologică inaintată.

VIII. Petru Maior (1753—1821) născut la Capuș (pe Câmpia Ardealului) a învățat in Vásárhely, Cluș și Blaj, de unde fű trâmisi la teologie in propaganda fide la Roma, spre care scop se făcù călugăr, ci re'n-torcându-se din Roma, érá s'a lăpédat de călugărie și se sânti paroch la S. Martin, apoi protopop la Sas-Regin; in fine lăsà și postul acesta și se duse la Buda, ca censor de cărți românesci, unde rămase până la finele vieții. — El a scris:

1. Istoria pentru inceputul Românilor, tipărit în Buda 1812.

2. Istoria besericéscă, tip. Buda 1813.

3. Propovedania, care cuprinde predice la morți, tip. Buda 1809.

4. Predice pe tóte duminécile și serbătorile de preste an, Pesta 1810.

5. Despre detoria părinților de a-și educă copii bine.

6. Protopapadichia, adecă puterea, drepturile sau privilegiónele protopopilor românesci din Ardeal (manuscris, 1795).

7. Despre ortografia română cu litere latine, tip. Buda 1807;

8. Despre inceputul limbei române.

9. Telemac, tradus din italianésca, Buda 1807.

Petru Maior a contribuit mai mult la deșteptarea simțului național în confrății sei Români.

IX. Joan Budai-Delean, fiul preotului din Cigmău (com. Hunedórei), despre care ne spune Șincai, că pe la 1805, Budai consiliariul (Magnificus et Clementissimus Dominus Joannes Budai, alias Delean, consiliarius fori Nobilium de Regno Galliciae) din Lemberg avea compus un dicționar român-latin etc., de unde deducem, că Budai s'a născut încă în jumétatea adóua a seclului trecut. Cipar ȃice, că pe la 1821 voia Budai se edé un ȃiuar cu litere cirile, în Liov, ci nu i-s'a realizat dorința. Când a murit nu scim. — Din epistolele lui Budai adresate lui Petru Maior în cauza ortografiei românesci se vede și acea, că Budai a fost unul din clericii întorși din institutul teologic din Lemberg, care abia se aședă în Blaj ca profesor, și preste puțin se vede necesitat din cauza neintélegerilor cu episcopul

Bob, a se reîntorçe la Lemberg, in străinătate; dar mintea și inima-i erau tot între Români. Activitatea lui literară e mare; el a scris și in proză și in poezie:

1. *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*, pe a cărui fôie titulară din jos stă: Imprimatur die 14 aprilie 1818; ci neavând editor, a rămas netipărit. In introducere promite a scôte lexiconul in 10 tomuri (rom.-lat., lat.-rom.; rom.-elin, elin.-rom.; rom.-franc., franc.-rom.; rom.-ital., ital.-rom.; rom.-germ., germ.-rom.) Mai bine de 30 de ani lucră la adunarea materialului. — Interesantă este introducerea despre numirea „vlach“, mai ales despre „volochii“ lui Nestor tractează mai pe larg ca toți alții.

2. *Temeliile gramaticii românesci*, manuscris in 45 de côle in 4°. Autorul ȃice, că a cercat a scrie cu cirile, dar gramatica nu se pôte aduce la cale, ci cu latine da. — *Ortografia lui Budai* este etimologică fôrte inaintată, cam ca alui Körösi-Crișan.

3. *Temeiurile gramaticii limbei românesci*, scrise in limba latină, despre cari ȃice Papiu-Ilarian, că e cea mai bună gramatică (pe la 1870).

4. *Dascălul românesc pentru temeiuurile gramaticii române* — dialog între dascăl și diac.

Celelalte opuri ale lui Budai sunt tractate asupra cestiunilor istorice-geografice scrise in limba latină ori germână, de acea le trecem aici, amintim inse epistolele lui in cauza ortografiei, adresate lui P. Maior. Alte trei opuri sunt poetice, le vom aminti la locul lor.

Tôte opurile lui Budai, in manuscrise, se află in biblioteca centrală din București. La 1868 le cumpăraseră G. Asachi cu banii guvernului Român. dela ginerele lui Budai, polonul Lervandovski.

X. Georgiū Lazar s'a născut pe la 1779 in comuna Avrig (comit. Sibiiului). El de mic fū luat in casa baronului sas, Bruckenthal, care ingrijindu-se de crescerea pupilului seu, îl trămise spre studii mai inalte la Universitatea din Viena, unde petrecū Lazar aprópe 20 de ani și absolvì mai multe cursuri de sciințe și in fine teologia, fiind menit de episcop gr. or. in Ardeal, ci la alegere cādū, și sântindu-se de archidiacon fū denumit profesor candidaților de preoție, ci aci nu-i plăcū, trecū deci in România, unde prelângă instrucția privată se ocupa și cu ingineria. Aici făcū cunoscință cu banul Const. Bălăceanul, cu a cărui ajutor insista Lazar se se deschida scólă românescă in București; că-ci pe atunci tóte scólele in țeră erau grecesci. In fine după multă ostenelă se deschide scóla dorită intr'o clădire veche, numită S. Sava. De și scolarii cei de ântâiū fură primiți din scóle incepătore, incât abia sciau se cetescă, er de alte studii nici idee nu aveau, totuși strigaū boerii: „Ingineri vrem noi, dascăle, se ne mesure băeții moșiile, și de inginerie apucă-te, că-ci socotelă invetă ei in tóte băcăniile.“ Inzedar le spunea Lazar, că mai ântâiū trebuie se-i introducă in teoria triumphiurilor și in folosirea instrumentelor, că ei strigaū: „inginerie!“ — Atunci bietul Lazar se bătea cu pumnii'n piept și ridica mânila la cer strigând: „Dómne, până când anii blăstémului!“ — Dumnezeū ajută; Caragea părăsi scăunul domnesc, scóla grecescă se desființă, mulți tineri bine pregătiți in elementele geometriei trecură la S. Sava. Lazar se apucă de măsuratul pământului, tinerii curênd se introduc și acum vedênd Lazar cum manipuléză scolarii sei cu tripodul, cu dioptrică, compas, cum dirigéză steagurile in drepta și in

stânga, trag linii și compun triunghiuri: cu fața inundată de lacrimi de bucurie petrece mâna asupra pieptului mulțămînd ceriului apoi își aprinde pipa și cu tignă privesce din depărtare la mișcările elevilor sei.

În anul următor patru dintre elevi se duc spre studiu mai înalt la universitățile din Apusul Europei. Eliade-Radulescu înse se denumesc de prof. adjunct lângă Lazar, lângă cari se mai instituesc catedre de limbă latină și francesă, la care se denumî Erdéli, care în contra dorinței lui Lazar de a se folosi în logica Kant, introduce pe Condiliac. Ci elevii profitau, că-ci cunoscând pe Kant, ascultău și pe Condiliac și alergău și în scôla grecescă, care érá se deschise, și aici ascultău filosofia lui Trassi, așadar trei filosofi se propuneau pe catedrele scólelor din Bucuresci, asemenea și trei matematici: Volf, Lacroa, Franchior. Patru ani funcționă Lazar la S. Sava cu mare zel; el avea numai 20 elevi ordinari, înse când propunea filosofia, se împlia sala de ascultători. La 1822 devenise morbos și se retrase la Avrig, unde la anul următor și muri în etate de 44 ani și fû îngropat în cimiteriul de lângă drum. Comitele Carol Rosetti, fost discipul lui Lazar, trecând mai târđi în călătoriile sale prin Avrig, cercetă mormântul iubitelui seu profesor și în semn de recunoscînță rēdică în memoria acestuia un monument de marmoră, pre care transcrise de pe crucea mormentală epitafiul dictat de Lazar pe patul morții:

Viețuitoriule!

Stăi puțin și cetesee,
Apoi te gândește
La trista omului sôrte
Nepregetătórea mórte.
Asta se o sci de rost
Ce sunt eu acum, vei fi
Când ceasul îți va veni.

In josul acestor linii adause Rosetti urmât. distich:

Precum Cristos pe Lazar din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat.

XI. Demetriu Țichindeal s'a născut in pătrariul ultim al seclului trecut, in satul Becskerekul mic. Unde și-a câștigat educațiunea nu ni-i cunoscut, numai cât că pe la 1812 îl aflăm paroc in comuna sa natală. Ci împăratul Francisc înființând in Arad o preparandie (scolă pedagogică) pentru Românii bănățeni, ca se-i remunereze pentru bravura lor dovedită in lupte pentru casa Habsburgică: denumi de profesor la această preparandie pe Țichindeal, care calitate in asta servi până la mórtea sa, ce urmà la 1814.

Activitatea literară alui Țichindeal n'a fost așa de mare; cu atât mai mult a lucrat el in vieță pentru apărarea némului român și pentru deșteptarea simțului național. In privința apărării Românilor de influința besericei sêrbesci, se pusese profesorul nostru in corespondință cu eppul român Jos. Vulcan, din Oradea-mare. Aceste corespondințe și astăzi se află in biblioteca eppescă din Orade. Țichindeal vorbea elevilor sêi in asemănări și in fabule, pe cari le scóse la lumină prin tipar. Inse după eșirea fabulelor de sub tipar, inimicii personali le denunțiară că ar cuprinde doctrine revoluționare, din care causă autorul trebui se suferi și închisóre. — Opurile lui Țichindeal sunt:

1. Sfaturile înțelegerii cei sănătoșe, trad., tipărite Buda 1802.

2. Asupra înființării scolii pedagog. in Aradul vechi.

3. Fabule filosoficesci și moralicesci, tip. Buda 1814.

La 1838 devenind rari, le trase Eliade in a 2-a edițiune in București, adaogându-le o precuvântare interesantă.

XII. Constantin Diaconoviciu Loga, din a cărui viață numai atâta știm, că el a fost cel dintâiu învățător la școala românească din Pesta, de unde trecu la preparandia din Arad ca profesor. De la Loga avem și o poezie sub titlu: Chemarea la tipărirea cărților, tip. Buda 1821. În prosă a scris:

1. Ortografia, sau dreapta scriere, Buda 1822.
2. Gramatica română, tip. Buda 1822.
3. Gramatica română cu slove, tip. Buda 1823.
4. Tîlcuirea evangeliilor, din slavono-sârbesce, tip. Buda 1835.
5. Viața lui Cristos, Buda 1832.

XIII. Teodor Răcocea născut în Bucovina pe la finele secolului XVIII-lea. Numai atâta știm despre dînsul, că a fost translator român la guvernul din Lemberg. Din scriptele lui numai o broșură e cunoscută. Acesta a ieșit la 1820 sub titlu: „Crestomaticul românesc“, în formă de foie periodică, ci din lipsa de părținitori a încetat. Deja-pe la 1817 provocase Răcocea publicul, ca se prenumere la diuariul, ce va se înființa dînsul; așadar Răcocea e însemnat ca primul încercător al jurnalisticii române.

Trecem preste alți prosaisti din epoca asta, precum Fulea (bucovna), Naum Petroviciu (pedagogia din nemțesca), Paladi (abcdar), Efr. Poteca (discurs la școala din București) și preste scriitorii specific besericesci.

b) Poeți.

I. Enache Văcărescu, a cărui biografie și activitate literară o am descris sub Prosaisti Nr. III, figurază și ca poet, care a compus poeziile sale după:

forme așa de varie, în cât următorii lui nu l'au mai putut ajunge; numai daună că s'a pierdut mai tóte.

II. Joan Budai-Delean, a cărui activitate literară ca prosaist e descrisă sub Nr. IX, încă figuréză și ca poet. Intre mptele lui se află următoarele poesii:

1. Țiganiada, sau tabera țiganilor, poemation eroicomico-satiric de Mitru Perea (278 foi, 4°). Mulțimea de note pentru datinile superstițioase ale Românilor o face interesantă. Numele Mitru Perea e pseudonim.

2. Trei viteji (tot țigani), poemă în versuri, — stă în legătură cu Țiganiada.

3. Menetmii, sau frații gemeni, piesă teatrală. Umorul și ironia caracteriséză pre poet; cel puțin, după cum deducem din titulele poeziilor sale.

III. Constantin D. Loga (v. prosaistii, Nr. XII) încă ne-a lăsat o poezie numită: Chemarea la tipărirea cărților, Buda 1822.

IV. Joan Bărac, oficial și translator român la magistratul din Brașov, a scris mai multe poesii epice și una dramatică, dintre cari unele remase în manuscrise până astăzi, altele se tipăriră și deveniră foarte populare. Opurile lui sunt:

1. Istoria lui Arghir și a preafrumósei Elenii, în versuri, tip. Sibiiu 1800. — O narațiune romantică și alegorică, cunoscută la toți cărturarii populari români.

2. Risipirea cea din urmă a Ierusalimului, în versuri, Bucuresci 1821.

3. Rătăcirile lui Ulise, poezie după Homer, (Albina Carpaților din 1877 începuse tipărirea acestei poezii, înse nu o termină).

4. Bunătatea și înalta milostivire a craiului Chir și jalnica mărte a craiului Abradat.
5. Atala, tragedie în 3 acte, după Rașine.
6. Patimile demoaselei Cartignan.
7. Vânătorul dela Matra, poezie.
8. Constantina, versuri.
9. La miezul nopții.
10. Deocalion și Pirrha (după Ovid).

Afară de cele două de întâiu sunt toate manuscrise și unele poartă datul de pe la 1845.

V. Joan Pralea s'a născut în comuna Volcinețul-Răzeși din Basarabia, în ultima jumătate a secolului XVIII; dânsul era un bărbat genial universal: poet, musical, architect, croitor, ciobotar, care se ocupa cu invențiunea unui alfabet universal, care, ca numerii, se se citescă și înțelegă în toate limbile; d. e. Dacă scriu eu ceva românesc, cugetarea mea se se cetescă și înțelegă în ori-ce limbă și de aceia cari nu știu românesc. — Pralea cunoscea bine limba veche greacă. La 1819 călători cu eppul Varlaam la Petersburg. El este al treilea versificător al Psaltirei, tipăr. Brașov 1827, de și versificățiunea lui se dice mai inferioară de cât alui Dositeiū. Pe la finele vieții sale trăia în retragere, în Jași, unde și muri la 1847. Tot dela Pralea ne-au mai ramas și două Epitafe, ale restignirei și al adormirei Născătoarei, în două limbi, rom. și grec. (scrise la 1820).

VI. Vasilie Aron (1770—1822) născut în Glogoveți, lângă Blaj, unde tatăl seu era paroc. Studiile și le-a făcut în Blaj, gimnas și teologie; în Cluj drepturi, în M.-Vásárhely a depus esamenul de advocatură și apoi s'a aședat cu locuința în Sibiiu. Opurile lui sunt:

1. Patima lui Cristos, tip. Sibiiu 1808. Un epos religios in versuri trocheice, dimetru cu rimă împărechiată; op împărțit in 9 capete.

2. Anul mănos, in versuri, tip. București 1820.

3. Piram și Tisbe, in versuri, Sibiiu 1808.

4. Istoria lui Sofronim și Caritei, Sibiiu 1821.

5. Vorbire in versuri intre Leonat bețivul și Dorofata soția sa, Sibiiu 1815.

6. Eneida lui Vergil, tradusă in dimetri trocheici cu rimă împărechiată (veđi „Transilvania“ 1878).

7. Narcis și Echo, după Ovid.

VII. Vasilie Cărlóvă (1809—31), născut și crescut in Tîrgoviște. Deja in etate de 17 ani incepù dênsul a compune poesii mici, dar pline de foc; la 18 ani făcù poesia elegică: „Păstoriul intristat“, după care urmà la 19 ani: „Ruinele Tîrgovistei“, „Resunetul unui fluer“, „Rugăciunea“ și altele; la 21 ani: „Marșul Românilor“, „Ero și Leandor“, și incepù „Zaira“; ci in etate de 22 ani intrà in armată și după o șcortă bôlá murì spre dauna literaturii române. — Poesiile lui au apărut la timpul lor in „Curierul de ambe sexe“ alui Eliade-Radulescu.

VIII. Daniil Scavin, născut in ultimii ani ai seclului trecut, in Bucovina, a ramas orfan și fù crescut de un consângean al seú, un farmacist din Lemberg, unde și Danilă se deprinse cu farmacia până la 1823, când trecù in Jași, ci aici părăsindu-l patronul seú, remase in mare lipsă, de acea făcea poesii, cari inse nu-l puteau nutri.

Altcum Scavin punea mult preț pe poesie, doctorie și pe — mustețele sale cele lungi. El era om mic de statură și debil. In tótă ȓiua bea decocturi medicale,

fiind indatinat cu ele de când era farmacist. Muri în etate de 32 de ani. El a scris: 1. Democrit, dramă în versuri, în 4 acte. 2. Brut, tragedie după Voltaire. 3. Ode, imne, sonete și epigrame. — Limba poeziilor lui Scavin e curată, română, ceva de mirat pe timpul fanarioților.

IX. Vasile Fabian-Bob, născut în Rușii Bărgăului (Ardeal) din familia grănițerescă Răul, ci primindu-l de fiu preotul și, după mamă, unchiul Tóder Bob, îl trâmise mai întâiu în scóla din satul Maier, unde locuia unchiul popă. La 1807 fù trâmisi la scóla germână din Năsëud, de unde la 1810 merse la Blaj; aici portându-se bine tinerul, căpëtă stipendiù dela unchiul seù, eppul Joan Bob, spre a studia filosofia și iura în Cluj. În anul din urmă inse fiind pedepsit pentru o greșelă, tinerul desertă, din care causă nici eppul nu-l mai ajută cu nimic. Acum trece tinerul Bob la Orade, ca se termineze iura, dar nici aici nu căpëtă ajutor, din care causă se vede silit a se re'ntórce acasă, nesuindu-se se între ca practicant auditor, ci neavënd fautori, nu se primi. Deci se duce ér la Blaj și implórá ajutor dela eppul Bob, acesta inse nu-i acórdă de cât sub condițiunea se se facă popă. Amărit se departă tinerul din Blaj și-și schimbă numele din Bob în Fabian, parte ca se se lapede de eppul Bob, parte ca se scape de asentare. La 1820 trecù Fabian, la invitarea lui Asachi, la Jași ca profesor, ci și aici erumpënd revoluțiunea eteristilor, remase curënd fără post. El la început nu se departă, ci privia tóte ce se întêmplă și le descrie în poesii frumóse. Lipsindu-i mijlócele de subsistință, trecù în Basarabia la Asachi, de unde ambii se re'ntorc odată cu noul Domn român

Alexandru Sturza. Fabian se susține cu óre private de instrucțiune și-și câștigă vază de bărbat învățat, în cât la 1824 fù trâmisi la Sibiiu în cause de ale statului; ér la 1827 se duse în cause de proces în Basarabia. La 1828 fù denumit profesor la gimnasiul din Jași, unde funcționà până la 1834, când deveni profesor de filosofie la Academia din Jași și căpètà rangul de pãharnic; la 1836 muri prea de tiner; că-ci geniul seù ar fi făcut epocã în literaturã. — El a scris fòrte bune poesii:

1. Moldova la 1821; 2. Schimbarea sòrtei Moldovei; 3. Geografia cintirimului; 4. Glasul viitoriului.

X. Alexandru Beldimán boer și vornic mare din Moldova, nãscut pe la finea seclului trecut a studiat la greci și a ocupat mai multe oficii înalte, e unul din cei mai însemnați poeți de pre timpul renascerei literaturei poetice. — Dela el avem:

1. Mórtea lui Avel, tip. Buda 1818.

2. Tragedia lui Orest din Voltair, în versuri, tip. Buda 1820.

3. Jalnica tragedie, sau întêmplãrile dela 1821, Buda 1825.

4. Numa Pompiliu, 2 vol, 1820.

5. Cãsuța din codru (romanța), 1861.

XI. Barbul Paris Mumulean (1794 1837), nãscut în Slatina, a crescut în casa boeriului Constant Filipescu, unde convenind cu ómeni învățați de deosebite naționalități și-a câștigat crescerea sa și avênd aplecare spre studiù, cu deosebire spre poezie, își făcù o colecțiune frumósã de cărți romãnesci, ce se afla pe atunci, așa dar mai mult de cărți besericesci, prin a căror lecturã și simțul lui deveni religios și moral. Dar

cetia Mumuleanul cu plăcere și Alexandria, pe Arghir și cărțile lui Vas. Aron, apoi pe Văcărescul și Slătinean, din cari sufletul lui se împlăea de idei morale și poetice și se simți îndemnat a produce și el asemenea. El scrise: Poesii de amor, Bucovul, Elegii, Odă la scôla s. Sava 1817, Satire, Plângerea patriei la 1821, Caracterele 1825, Noptile lui Jung, Meditațiuni poetice, Armoniile religiöse. — Despre poesile lui Mumulean se dice, că posed versuință liberă, și demustră geniul poetic și moral al autorului.

Finim ciclul poetilor epocii I. din periodul IV cu acel adaus, că pre lângă cei amintiți, dintre cari activitatea unora trece deja in epoca II. ar mai fi de amintit și Slătineanul, despre care aflăm urme, că ar fi tradus după Metastasio pe „Achil în insula Schiros“; apoi Demetriu Meșiu, a cărui poemă numită: „Alui Ovidie Naso despre iubire“ o află Nic. Densușan, in manuscris, in biblioteca eppescă română din Orade. Se dice a fi scrisă pe la 1816.

Tot dela anul 1816 ar fi existând și „Batrachomachia, sau Bătăja Brostylor ku soretsi intorsze gyintij in versur unguaresty de Domnu Csokanay și dupajel Kontz Jozsi, 1816, luna Julie“ (8°, 46 pag.)

Epoca II. (1828—1860).

III. Diuaristica română.

Precum revoluțiunile politice se consideră de momente insemnate in viața socială a popórelor, togma așa aparițiunile nóue literari daú direcțiuni nóue in desvoltarea culturală a unui popor și se pot considera

ca cauzele unei serie de idei n oue, ce se manifestă in produsele literare, prin cari procesul cultural se av ntă cu un grad mai insus cătră culmea olympic  a perfecţiunii culturale, intelectuale şi estetice-morale, cătră care in concert emulativ n suesc t te naţiunile libere şi doritoare de libertate. Atare apariţiune nouă in literatura română este infiinţarea de  iarie sciencifice şi politice, cari pentru l ţirea de idei n oue prin t te păturile unui popor sunt de o ins mnatate nepreţuită; ele sunt sc le de adulţi, spre a introduce poporul in spiritul timpului şi a-l familiariza cu instituţiunile liberale, dela cari depinde int rirea, mărirea şi fericirea unui popor cult.

 c  cauza pentru care incepem epoca II. a periodului acestuia cu anul 1828. Ci se aruncăm o ochire fugitivă şi in starea politică a ţerei.

Compun ndu-se revoluţiunea eteriştilor, principatele române recăpătară după 11 decenii  ră principi români, cari de şi steteau sub poliţia cu ochi de Argus, rusă şi turcă, totuşi ei ajuta  desvoltarea culturii naţionale. Fiind inse principatele ocupate de ostile protect re rusesci şi turcesci, numai la 1828 se putură redeschide scólele românesci,  ari in scurt timp se inmultise pe la t te oraşele mai ins mnate şi lucrau cu zel infocat pentru crescerea unei tinerimi, care la timpul se  se spor scă talentul inv ţaturilor c ştigate, in folosul patriei şi al culturii naţionale.

Ci spre a ne pot  face o inchipuire aproximativă despre desvoltarea  iuaristiceii române, vom aminti pre scurt, că la anul 1828 au apărut de odata d oue foi: „Curierul românesc” de J. Eliade-Radulescu, in Bucureşti, şi „Albina românescă” de G. Asachi, in Jaşi.

În anii următori s'a sporit numărul foilor pre an ce mergea, nu numai cu foi politice, ci și științifice. Într'adever unele foi nu avură viață lungă, ci multe și-au schimbat numai numele, altele inse trăesc până'n' ziua de astăzi. Unii ani au fost foarte productivi, alții mai sterpi, după cum au iertat impregiurările. Ecă vre-o câteva date statistice, după catalogul general alui D. Jarcu, despre creșterea și scăderea numărului de foi în deosebiți ani; anume la 1848 au fost 18 foi, la 1850 inse numai 10; la 1859 avurăm 25 de foi și la 1860 crescù numărul la ~~28~~. Centrele sau focularele culturii române din epoca 1828—1859 în privința productivității jurnalistice sunt în prima linie Bucureștii și Jașii, după cari apoi urmază Brașov, Craiova, Braila, Blaj, (Paris), Sibiiu.

Cetirea de foi periodice și ziure inse se condiționează dela un public cult și numeros. Baza culturii e șola, după care urmază viața socială cu toate ramurile ei de activitate; productul acestora e cultura spirituală și materială a unui popor. Libertatea conștiinței intelectuale și morale dă o dezvoltare repede în cultură. Națiunile libere au apucat înainte pe calea culturală, noi le urmăm; deci înainte către culmea olimpică, unde națiunile culte jocă concertul înfrățirii ideale!

IV. Istoricul teatrului român.

Drama ca flórea literaturii și a culturii unui popor se nasce numai după-ce literatura poetică ajunge órcare grad mai înalt de dezvoltare. Poesia română abia pe la a dóua jumătate a seclului XVII se ivesce în unele fragmente spre a înceta érá în urma innecării ei prin sistema de guvernare politică a țerilor române.

Renascerea poesiei române cade pe începutul seclului presente și se întărește prin debilitarea guvernului fanariotic antipatriotic.

Primele încercări de a da reprezentațiuni teatrale române le întâlnim prin deceniul al doilea al seclului presente și aceste sunt numai nesce debutări ale scolarilor diletanți dela primele institute române, dela S. Sava din București și dela scólele din Jași. — Reprezentațiuni regulate se încep abia pe la a. 1834. Ci se vedem cum?

Pe timpul revoluțiunei eteristice din România, se refugise mai mulți boeri români la Brașov. Acestia formară aici o societate secretă, a cărei principii numai bêtrânii le sciaū. După compunerea acelei revoluțiuni, se introduse in principatele române Domni români, cu cari și boerii refugiți se reîntórse acasă, ci societatea secretă trebuia se lucre tot in secret, de ore-ce timpurile erau tot critice. La a. 1827 unindu-se C. Golescu cu Eliade și cu alții reînoiră societatea secretă cu următórea programă: 1. Scóla din S. Sava se se înalțe la rangul de Colegiū și după modelul ei se se creeze alta in Craiova; 2. Se se creeze scóle normale in fiă-care județ prin elevii absoluți de colegie; 3. Creerea de scóle primare in fiă-care sat; 4. Fundarea de điuare, sau gazete, in limba română; 5. Stergerea monopolului tipografic; 6. Incurăjare spre traductiuni și tipăriri in limba patriei; 7. Formarea unui teatru național; 8. Stăruire spre eșirea din regimul fanariot prin reforme înțelepte și instituițiuni nóue. Spre esecutarea acestor puncte societatea se prefăcū in „literară“ publică, sub care formă luă parte la ea mai toți boerii din capitală, încă și frații Domnitoriului, Mihălache, Alexandru și

Constantin Ghica. Adunările se țineau în formă de casină, în care produsele literare ale membrilor se cetiau și se criticau. Aci se cetî gramatica lui Eliade și alui George Golescu; apoi traduceri din Lamartin: „Desperația“, „Provedința la om“, „Lacul“, „Ruga de séra“ și „Arta poetică“ alui Boileau. Acele serate procurau membrilor nu numai o delectare plăcută, ci și convicțiunea despre frumsețele limbii române și despre lipsele, ce ar trebui împlinite spre întărirea națiunii și a statului român. Convenirile casinei se sparse înse prin grassarea ciumei; boerii se risipiră pe la sate. Eliade se retrage la moșia lui Golescu, unde în altariul bisericii G. Golescu, Eliade și tinerul Căpățineanu se legară prin jurământ, că vor lucra spre împlinirea punctelor din programă.

La 1828, Căpățineanu merge ca profesor la Craiova, Eliade la Sibiu, se și tipărescă gramatica; dar aici primesce dela Golescu invitare, ca se se reîntorcă numai decât la București, căci Rușii ocupaseră țera și aveau lipsă de a publica buletine (ordinațiuni) în limba română. Asta era ocaziune binevenită spre înființarea de foi (diuare) române. Eliade fundă: „Curierul român“, lângă care mai târziu creă: „Aduș literal“, în care tracta regule de stil și traducea din Lord Byron. În București era pe atunci numai o tipografie, — atâta stricăciune cășunară fanariotismul literaturii române! Astă tipografie, numită dela „Mavrogeni“, cumpărase monopol pe mai mulți ani și acum mai avea încă pe 7 ani dreptul seū. Eliade rescumpără și monopolul și tipografia.

La 1829 se desființă societatea literară pentru evenimente resbelice; C. Golescu muri.

Eliade câștigă lângă sine pe J. Câmpineanul, formează o societate nouă „Societatea filarmonică” cu misiunea de a executa punctele 6 și 7 din programa de sus. Toți patrioții adevărați o salutară cu căldură și subscriseră în scurt timp suma de 1077 galbini pe an, cari în anii următori se mai sporise. Numai decât se deschise o școală, un fel de conservator teatral, sub direcțiunea lui Eliade, în care școală tineri, cari bravară prejudețele timpului se decisă a-și închina talentele lor Thaliei române, studiară literatură, declamațiunea și arta musicală dela Eliade, Aristie și Bongianini. În termin de septe luni studiară două drame clasice: „Fanatismul” de Voltaire și „Amfitrionul” de Molière, ambe traduse de Eliade. — La 29 August 1834 în formă de examen se reprezentară pe scena teatrului din București „Fanatismul” și „Cavatina Piratul” de Bellini. — La ora anunțată sala teatrului era indesuită de ascultători, toți doriau a fi de față la această sărbătoare națională, toți așteptau cu dor se audă dulcea limbă română resunând de pe scenă. — În fine momentul sosi și cortina se ridică, și zelosul Eliade apare pe scenă. — Aplause frenetice și urări entusiastice resună din toate părțile! În fine se linișți tot și Eliade rosti un cuvânt de deschidere întrerupt de dese urări și aplause. Reprezențațiunea se începe; la început publicul păstrează liniște, dar mai în urmă încep aplausele mai rari, ci cătră fine entusiasmul devine tot mai mare, aplausele urmază după o altă. În fine publicul se imprăștie cu inima plină de suvenirii dulci!

Interesant este a ști, cum se înmulțiră produsele dramatice. Cu începerea societății începură a se traduce piesele cele mai clasice, precum: Regul, Her-

miona, traduse încă mai de înainte, dela 1818, apoi după acea Aloiu înflorit, Britanic, de J. Văcărescu; Fanatismul, Zaira, Amfiction Marino Faliero, Ambii Fascari, de Eliade; Alzira, de Gr. Alexandrescu; Heracliu dela Corneille, Harpagon dela Molière, Cina între amici, toate trei de J. Roset; Saul și Virginia, de Aristie; Intriga și amorul dela Schiller, de J. Câmpineanu; Bădăranul boerit, Misanthropul, Pocaița, Junia lui Carol II, toate patru de J. Voinescu; Amalatul imaginar de Gr. Grădistanul; Viceniile lui Scapin, Amanții magnetici, de Rasti; Amorul Doctor, de Em. Florescu; Gemenii din Bergam de J. Florescu etc.

La 7 Septemb. 1835 membrii fondatori în adunare generală, din care o comisiune de trei membri se însărcină de a cerceta socotelele și a propune ameliorațiuni. Comisiunea asta în adunarea generală din 27 Octomb. propune următoarele.

1. Domnilor Aristie, Eliade și Câmpineanu li-se votă mulțămire pentru jertfele materiale și ostențele întru formarea tinerilor actori.

2. Se alege un comitet central, care se eșcuteze regulamentul prezentat acum.

3. Se se chibzuiește asupra zidirii unui teatru național.

Toate punctele se primesc și se face rogare la Vodă pentru protecțiunea sa.

Comitetul central se compune din: Marele vornic G. Filipescu, ca președinte, colonelul J. Câmpineanu, ca vice-președinte, Eliade, ca director, P. Poenar, ca secretar, apoi ca membri: colonelul Nojin, căpitanul J. Voinescu, J. Man, J. Rosetti.

La 25 Martiu 1836 decide comitetul se se înființeze o școală publică de muzică vocală și instrumentală și

se se inchirieze societății filarmonice sala teatrului pentru sêrile, în cari se dau reprezentațiuni și lecțiuni, și așa se și urmă. Trecură mulți ani și în fine patrioții cei buni zidiră un edificiu pompos pentru teatrul național, zidirea se fină la 1853. Thalia română are un templu frumos. — Se formară trupe stabile de actori. Directorul Matei Milo trecu dela Jași la București, unde delectă publicul românesc prin talentele sale escelente de comic și dramaturg.

În țera soră Moldova tot în epoca asta se făcură primele încercări pentru fundarea teatrului. Ci durere, că afară de puține notițe păstrate de bardul națiunii, Alexandri, nu cunoscem alta istorie despre desvoltarea artei dramatice și despre teatrele din Jași. Alexandri ne spune, că pe la 1835 organizase M. Milo o societate teatrală și tot dînsul creă și piesele teatrale, ca se aibă ce reprezenta, aceste piese fură: „Poetul romantic“ și „Postelnicul Curcă“ și alte, cari avură mare succes.

Tot pe acele timpuri, directorul Academiei Mihailene, Georgiu Asachi, luând direcțiunea teatrului din Jași, formară o trupă de actori din elevii institutului și debutară cu ei, ci cu mai mult zel decât noroc; el presentă pe scenă drame istorice și se înălță în regiunile înalte ale operei italiene prin reprezentarea „Normei“, cari încercări erau prea îndrăznețe pentru elevii sei diletanți, și apoi nici gustul publicului nu era format spre a se delecta de piese așa sublime.

Lui Asachi îi urmară în direcțiunea teatrului C. Caragiali, venit din București la Jași, lângă care se asoția un profesor de chemie (!); dar nici acestia nu isbutiră. Acum urmară T. Stamati, care au preparat pe mai mulți tineri impiegați (oficiali) de cancelarie

spre imbrătoșarea carierei seducătoare de actori. Acestia erau condamnați a juca piese reu traduse; nici nu avură succes.

La 1840 denumì guvernul un comitet de trei, din C. Negruzzi, M. Cogălnicean și V. Alexandri. Acestia se vèd siliți a compune piese luate din vièta poporului, dintre cari unele s'aù și pierdut, precum: Orbul fericit, de Cogălnicean; Bochet, Tată și fiu, de Negruzzi; Farmasonul dela Hêrlău, Cinovnicul și Modista, de Alexandri.

După vr'o câțiva ani luà érá Milo frênele direcțiunei și indreptà teatrul pe calea progresului. Milo, Alexandri, Negruzzi, au compus mai multe piese originale, unele până 'n diua de ađi se jócă încă cu succes pe scena română.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Istoria dramaturgiei române strins fiind legată de numele alor doi artisti mari români, de alui Milo și Pascali, ne permitem la locul acesta a schița pe scurt vièta și activitatea lor teatrală, de și trece preste marginile periodului nostru; o facem asta, pentru-că despre tema asta nu vom mai tracta in următor. — Étä-i:

1. Mateiü Milo născut in Moldova la 1813, din familie de boeri de frunte, cari ocupau posturi mari și ar fi dorit, ca și tinerul se calce in urma lor. In etate de 17 ani, după terminarea studiilor îl și aplicară la minister de concipient, inse tinerului nu-i plăcea ocupațiunea și se duse la Paris, unde petrecü 11 ani cu studiul artei dramatice. Re'torcându-se la Jași luà direcțiunea teatrului, ci unchiu-seü, ministru, nu-i permise a juca pe scenă. După doi ani inse Milo nu se mai

putu suferi și se suie pe scenă, ci unchiu-seu îl șuiră prin argații sei plătiți, din care causă Milo se depărtă din Iași. Mai târziu trecu la Bucuresci, unde luă direcțiunea teatrului național, pentru a căruia bună conducere lucră nu numai cu talentele sale artistice, ci și cu totala sa avere, jertfind 26,000 galbini pe altariul Thaliei române. Guvernul României recunoscător de meritele lui M. Milo, îi asigură pensiune pe viață. Re-numele lui Milo e cunoscut nu numai în România, ci și în Paris. Din activitatea lui literară avem: 1. Niscorescu, vodevil, 2 acte; 2. Tuzu cerșitor, vodevil, 2 acte; 3. Baba Hârcă, operetă, 2 acte; 4. Apele dela Văcărești, revistă, 3 acte; 5. Chirița la expozițiunea din Viena, cântonetă; 6. Prăpăstiile Bucurescilor, vodevil, 5 acte; 7. Spoelele Bucureștilor, vodevil, 5 acte; 8. Paraponisitul pus în slujbă, cântonetă, și multe altele atât originale, cât și prelucrări.

II. Mihail Pascali (1831—1882), născut dintr'o familie modestă din București, învătă clasele gimnasiale în locul născerei. Deja la 1848 începui exercițiul artei teatrale și-l continuă 14 ani, după cari trecu în Franția spre a se perfecționa nu numai în praxă, ci și în teorie, studiind psihologie, fisionomie, frenologia, mimică, estetică s. a., prin cari deveni unul din cei mai eminenți actori. Re'tors la București, se perondă adese-ori cu Milo în direcțiunea teatrului național. Sub acești doi lucéferi ai artei dramatice, căpeta drama română direcțiunea spre nobil, moral și sublim. Pascali ca artist dramatic și comic român își are renumele seui. În piesele Idiotul, Hamlet, Ștrengarul de Paris, Voinicos dar fricos, Este nebună, Căpitanul violent, Sermanul Jac ș. a. era tot-de-una admirat.

Ca director al teatrului național din București, traduse multe piese și compuse unele originale, apoi scrise tractate și broșure, critice despre arta teatrală, și poezii.

B. Scriitorii epocii II. (1828—1860).

a) Prosaiști.

Înainte de a începe seria scriitorilor români din epoca prezentă, însemnez, că de și activitatea literară a unora dintr'inșii trece peste marginea epocii acesteia, totuși fiind-că greutatea activității lor cade aici, le-am primit schița biografilor lor în epoca asta.

I. Dr. George Asachi (1788—1871) s'a născut în Herța (Moldova) și a studiat dela 9 ani în sus în Lemberg, unde la 1804 depuse doctoratul din filosofie și la anul următor căpeta diploma de inginerie. La consultarea medicilor, de a schimba aer, a trecut la Viena și aici ascultă matematica dela astronomul Burg. Era la 1808 destinându-l tată-seu de oficier în armata rusescă, George înse nu primi postul de locotenente, ci se duse la Roma, unde studiă istoria și archeologia. Aici pentru publicarea unui sonet italian „Il Campodoglio” societatea literară din Roma îl alese de membru extraordinar. La 1812 se reîntorse la Moldova, unde în anul următor fû numit profesor de știință și de inginerie. Ca atare compuse el un curs de matematică și de geometrie. La 1817 organiză pe spese proprie teatru într'un salon alui Cost. Ghica. Pe timpul revoluțiunei eterice se retrase și Asachi în Basarabia, de unde după compunerea păcei se reîntorse numai la invitarea principelui Sturza și fû trâmîs ca ambasador

la Viena; aici în 5 ani, cât ședù, descoperi multe documente. Asachi, ca director al scólelor vasiliane din Jași intenteră proces contra călugărilor greci, cari nu voră se lase scólele din mână, și abia la 1846 căștigă procesul. În monăstirea căștigată institui Asachi colegiul, în care Săulescu a propus prima óră limba și literatura română. Impărații Austriei, Rusiei și Turciei decorară pe Asachi cu cruci de merite. El vorbia limba: română, latină, germână, italiană, polonă, rusă, francesă, anglesă.

Activitatea lui literară cuprinde pe terenul prosaic, jurnalistica și sciințele exacte, pe terenul poetic, lirica, didactica, epica și dramatica.

Opurile lui prosaice sunt:

1. „Albina română“, mai târziu „România“, jurnal (1829—49).
2. Istoria Rusiei, în două părți (1832).
3. Matematică: Aritmetica (1836), Algebra (1837), Geometria (1838).
4. Emisferul pământului și sistema sórelui (1838).
5. Icóna lumii, jurnal (1840—1).
6. Lexicon de conversație (1842).
7. Spicuitorul, jurnal (1841 2).
8. Tabloș sinoptic al istoriei Moldovei (1842).
9. Archiva Albinei României, jurnal (1844—6).
10. Gazeta de Moldova (1858—60).
11. Calendare (1840—67), pline de scrieri instructive, — ș. a.

II. George Săulescu, născut 1798 în Moldova, și-a făcut studiile în scólele grecesci din Jași și pe insula Chio, unde fù trâmisi de metropolitul Veniamin. Apoi merse la Cernăuți, în Bucovina; acolo invěță limba

germână, latină, unele limbe romanice și filosofia germană. La 1826 reîntorcându-se în patrie, deschise împreună cu Asachi scările naționale românești în mănăstirea „Trei-Sânți“ din Iași, în cari dinsul cel de întâiu propuse gramatica și retorica română. După aceea deveni și inspector de scări, apoi erva profesor. Săulescu a lucrat și pe câmpul literar mai mult în prosă de cât în poezie. Opurile lui sunt mai mult didactice: 1. Abcdar (1836); 2. Gramatică rom. (1833); 3. Prosodia limbii române (1834); 4. Cronologia și istoria universală (1837); 5. Retorică; 6. Psychologia; 7. Logica; 8. Morala; 9. Statistica; 10. Observări gramaticale asupra limbii române (1834); 11. Cronica lui Huru. — Poesii: 1. Fabule și poezii alegorice (1835); 2. Adelaida, păstorită alpicăscă (1836).

III. Joan Eliade Radulescu (1802—78), născut în Târgoviște, fii trâmisi la un consăngean în București în bolta de lipskanie, ci neplăcându-i a fi comerciant, fii trâmisi la scări grecescă, de unde mai târziu trecii la S. Sava, și unde după absolvare fii aplicat ca profesor; erva depărtându-se Lazar, la 1823 urmă Eliade în locu-i. La 1828 lăsă profesura și se ocupă exclusiv cu literatura, anume cu jurnalistica; că-ci la 1828 fundă Eliade diuariul politic „Curierul român“, la an. 1835 edete „Gazeta teatrului“; la 1836 „Curierul de ambe sexe“; mai târziu „Monitorul oficial“, care pe un timp se prefăcii în Buletinul țerei. La 1848 se puse în fruntea națiunei ca membru al guvernului provizor, pentru cari suferii exil de 7 ani, în care timp făcii detorii de 8 mii de galbini. Ci reîntors acasă, camera în considerarea servițiilor sale patriotice, îi votă o pensiuene viageră.

Activitatea literară a acestui bărbat a fost foarte mare; el cultivă cu talentele sale mai toate terenurile literaturii; de aceea se și numește „părintele literaturii române.” Eliade a deșteptat în România dorința de a duce o viață națională și gustul de a ceti românește în cercurile mai înalte ale inteligenței.

Opurile lui prosaice sunt:

1. Matematica lui Francior; 2. Gramatica română (1828); 3. Regulele saū gramatica poesiei; 4. Cristianismul la începutul seū (1836); 5. Asupra traducției lui Omer; 6. Curierul românesc, ȃiuar (1828—48); 7. Literatura critică (1840); 8. Mic curs de morală (1840); 9. Paralelism între limba română și italiană (1841); 10. Vocabular de vorbe române și străine (1842); 11. Istoria universală cu mitologieă (1843); 12. Cūrierul de ambe sexe (1837—41 și 1860 64); 13. Biblicele (1858); 14. Biblia sacră după cei 70 (1858—9); 15. Biblioteca portativă (1859—60). 16. Istoria Romanilor (1861 și 1870); 17. Instituțiunile Românilor (1863); 17. Votul și revotul (1863); 19. Proprietatea și sătenii (1864); 20. Isachar (1865); 21. Legalitatea, jurnal (1866); 22. Cristianismul și catolicismul (1870); 23. Ortografia română (1870) s. a.

IV. August Trebon Laurian (1810—80), născut în Fofeldea (comit. Sibiiului), a studiat în Sibiiu, Cluj, Viena. La 1842 merse în România ca profesor de filosofie la București; la 1847 fū denumit inspector scolar, odată cu J. Maiorescu; la 1848/9, merse cu Șagună la Viena; ér la 1851 trecū în Moldova éră ca inspector de scóle. După aceea călători prin Germania, Anglia și Italia șpre a studia scólele, cu care ocaziune depuse și examen de doctor în filosofie. În fine éră

se întorse la București și deveni efor școlar și bibliotecar al statului, apoi membru, secretar și președinte la Academia română.

Opurile lui literare sunt;

1. Tentamen criticum in linguam romanicam, Viena 1840.

2. Magazinul istoric (cu Balcescu).

3. Filosofia fundamentală.

4. Cugetamântul (logica).

5. Curs de filosofie după Delavigne.

6. Ochire asupra istoriei Românilor (a eșit rom.-germ.-franc.-latin.)

7. Istoria Românilor.

8. Manual de geografie.

9. Istorii și biografii.

10. Elemente de cosmologie. Library Cluj

11. Instrucțiunea publică.

12. Dictionariul l. române (cu Maxim), s. a.

V. Timoteiŭ Cipar, născut la 1805, in Pănade, lângă Blaj, a studiat in Blaj și Aiud (Nagy-Enyed); la 1826 fŭ denumit profesor la gimnasiul din Blaj, apoi la seminar, unde propuse filosofia, dogmatica și limbile orientale. La a. 1842 fŭ promovat la rangul de canonic, la 1854 fŭ denumit de director la gimnasiul blăjan. Ca membru al „Asociațiunei transilvane“, fŭ ales de vice-președinte și de președinte; asemenea la 1867 se alese vice-președinte la „Societatea academică“. Cipar este unul din cei mai insemnați literați pe terenul filologic român.

Opurile lui mai insēmuate sunt: 1. Acte si fragmente din istoria besericei; 2. Limba română după dialecte și monumente vechi; 3. Analecte sau Crestomația

literară; 4. Poetică, metrică și versificațiune; 5. Organul luminării; mai târziu la 1867: „Archiv pentru filologie și istorie”; 6. Gramatica română analitică și sintactica, 2 tomi, premiați de Academie; biblice și altele.

VI. Florian Aron, născut 1805, a studiat în Sibiiu, Blaj, și la universitatea din Pesta. După absolvirea studiilor trecu la 1827 în România, unde ținu școlă trei ani la moșia boeriului G. Golescu la Golești, de unde fu chemat de profesor la Craiova, de ici trecu la 1833 în București la S. Sava, aici propune istoria universală și a patriei. La 1847 fu denumit revisor general de școle; după doi ani se întorse în Transilvania și fundă „Telegraful român”, apoi era merse cu J. Maiorescu, ca redactori la „Foia legilor imperiale.” La 1857 trecu era în România și fu denumit profesor de retorică la colegiul S. Sava; preste doi ani era căpetia istoria universală și statistica, pe cari le propuse mai târziu și la universitate. Din cauza bătrânețelor se pensionă la 1865.

Opurile lui sunt: 1. Catechismul omului creștin, moral și social (premiat cu 50 galbini); 2. Elemente de geografie; 3. Elemente de istoria vechiului și noului testament; 4. Idei repeși despre istoria țerei românesci; 5. Manual de istoria țerei românesci; 6. Catechismul religiunii ortodoxe; 7. Patriarhii, carte de lectură din limba francesă; 8. Dicționar franceso-român (cu Poenar și Hill); 9. Elemente de istoria universală. — Apoi a colaborat la Curierul românesc, și la 1838 în unire cu G. Hill edită diuariul „România”, era la 1836 redactă „Museul național”.

VII. Joan Maiorescu, (1811—64), născut în Bucerdea, lângă Blaj, a studiat în Blaj, Pesta și Viena.

La 1838 trecù in România și fù denumit director la gimnasiul din Craiova, de unde mai târziu trecù ca rector la seminariul Socola, de lângă Jași; curënd inse se re'ntörse la Brașov, apoi la București, ca profesor de istorie. La 1847 fù denumit (cu Laurian) inspector de scóle in România; ér la 1848 îl trãmise România ca deputat la parlamentul din Frankfurt l/M. Mai târziu deveni redactor la „Fóia de legi imperiale“ din Viena. Depãrtându-se și de ici, érá se re'ntörse in România, unde fù numit de director la gimnasiul din București și efor de scóle. Maiorescu era un bărbat erudit și bun național, ci el avù o viêtã agitatã, pe care o asemênã unii cu rãtécirea unui meteor ce nu-și aflã punctul de fixare.

De la el avem: 1. Tractat limbistic și istoric contra Schuller și Popovici. El era de părerea, că trebuie se avem atâtea litere, câte sunete in limbã (fonetist). — 3. Itinerariul in Istria, tipãrit dupã mórtea sa, la 1874. 4. Vocabulariul istro-român (1874); 5. Desvoltarea drepturilor principatelor moldo-române (1857); 6. Starea instrucțiunei publice in România (1859—60); 7. Reflexiuni fugitive asupra instrucțiunei (1863).

VIII. Nicolae Bălcescu (1815—52), nãscut in București, a studiat la S. Sava, dupã acea se făcù cadet; érá la 1847 merse la Paris, spre a cerceta in bibliotecile de acolo documente privitóre la istoria Românilor. La 1848 fusese in Ardeal, de unde trecù la Paris, ci fiind morbos de piept, la 1852 murì in Palermo (Sicilia), unde căutase recreațiune. Bălcescu era un spirit patriotic infocat.

Opurile lui sunt: 1. Puterea armatã a Românilor, tipãritã in „Fóea sciencificã și literarã“ alui Alexandri;

2. Magazin istoric (cu Laurian), început la 1844, a durat până la 1848; 3. Istoria Românilor sub Mihaiu Vitézul, tipărită după mórtea autorului, pe la 1880; s. a.

IX. Juliü Băraş (1818—63), născut în Bucovina, după absolvirea studiilor și câștigarea diplomei de doctor în medicină, merse la București la 1842; aci abia-i succese a fi denumit de medic la carantina de Calarași, pentru-că încă nu scia vorbi bine românesce, fiind israelit de nascere, ci după activitate bun patriot român. La 1845 trecu la Craiova ca medic ținutal. În 1851 călători prin Germania, Francia și Anglia, ér după reîntórcere fú denumit profesor de științele naturale la S. Sava, pre lângă cari ținea lecțiuni libere din igienă și din dietetică, propunea cu zel științele naturale și în Academie, în scóla medicală, agriculturală și de pădurit, precum și în cea militară; ca membru al consiliului medical se făcu întemeiător și director la ântâiul spital pentru copii. — Opurile lui: 1. Minunile naturei; 2. Istoria naturală pentru scólele populare; 3. Istoria naturală pentru gimnasia; 4. Manual de pădurit (silvicultură); 5. Isis, foia pentru respândirea științelor naturale (1856—9); 6. Natura, pentru științele naturale (1861—3); 7. Israilteanul român, foie politică; 8. Melodrama „Debora.“

X. Aron Pumnul (1818—66), născut în Cuciu-lata (com. Făgăraș) studià la Odorheiü (Udvarhely), Blaj, Cluj și Viena, filosofie și istorie, ci se ocupà mai ales cu literatura română. La 1847 deveni profesor în Blaj, unde-l aflare evenimentele din 1848; de ici trecu în anul următor în Bucovina, ca profesor de limba și literatura română la gimnasiul superior din Cernăuți. Catedra asta se institui prin stăruința familiei

aristocratice române a Hurmuzachilor și a altor români buni. — Activitatea literară a lui Pumnul este mare; el a scris:

1. Un tractat de filosofie după Kant. (1848). Manuscrisul se află în biblioteca studenților din Cernăuți, înființată la indemnul lui Pumnul.

2. Arta poeziei, studiu critic.

3. Versificație română, curs didactic.

4. Gramatica română, tip. Viena 1864.

~~5. Extract de literatura română.~~

6. Lepturar românesc, 6 vol., tip. Viena 1862 — 5.

7. Limba română, studiu filologic comparativ, abia început.

8. Ochire fugitivă asupra limbei și istoriei literaturii române, studiu critico-istoric, împărțit în perioade.

9. Fondul religios român din Bucovina (1865).

10. Retorică.

~~11. Convorbiri limbistice.~~

12. Privire fugitivă asupra istoriei Românilor.

13. Gramatica completă a limbei române.

~~14. Formele din afară ale cuvintelor limbei române.~~

15. Ortografia fonetică etc.

Ecă cu ce teme principale ale limbei se ocupa Pumnul. Cele mai multe opuri sunt și ađi în mspte.

XI. Petru Poenar (1799—1875), născut în Craiova, își începù studiile în scóla grecésă din București. Simțemintele de românism le căștigă în scóla lui Lazar. La 1821 funcționă ca translator grecesc lângă Tudor Vladimirescu, ér după mórtea acestuia, Poenar se duse în Germania la studii mai înalte, de ici trecù în Franția și de ici în Anglia. La 1831 re'ntorcându-se în patrie, căpètă la 1832 denumirea de efor scólelor cu însă-

cinarea de a face un proiect pentru noua organizare a școlilor primare cu 3—4 clase, a celor gimnasiale cu 4 clase, pe cari la 1834 le ridică la 6 clase. Sub direcțiunea sa s'a format Colegiul național din București, cel din Craiova, școlile capitale din toate județele și cele primare dela sate in Muntenia; pas gigantic pe acele timpuri! — La 1848 se intrerupse activitatea lui de efor, ci la 1856 érá se reactivă in postul avut, de Alex. Ghica; ér Cuza îl denumí consilier de stat, ci ajuns la bătrânețe, trăi retras in București. La 1870 fiind ales de membru al Academiei, ținú discursul inaugural asupra temeii „George Lazar și școla română“, prin care a ridicat un monument memoriei acestui bărbat. Societatea pentru învățatura poporului român alege pe Poenar de președintele seú și dinsul contribuí cu autoritatea și cu activitatea sa la in florirea acestei societăți. Scrierile lui sunt:

1. Museul național, redactat împreună cu Florian Aron și cu S. Marcoviciú (1836—7).
2. Geometria după Legendre (1837).
3. Dicționariul Academiei tradus și lucrat cu Fl. Aron și G. Hill (1840—1).
4. Algebra din Alpentaufer (1841).
5. Invățături de prăsirea dușilor și crescerea vermilor de mētasă.
6. George Lazar și școla română.

XII. Michail Cogălnicean, născut la începutul seclului nostru, in Moldova, și-a făcut studiile parte a casă, parte la universitățile din Berlin și Paris. După reîntórcere in patrie a fost adiutant domnesc, apoi profesor de istorie, deputat in cameră și ministru, in care interval de timp inființă universitatea din Jași.

Inzestrat cu talente mari de orator a scris foarte mult, mai ales istorie, că-ci credea, că fără istorie națională nici națiune nici patrie nu pôte exista. In timpurile mai nòue s'a pus pe teren politic diplomatic, fiind ministru de externe și ambasador al României.

Operele lui literare ce cad in epoca nòastră sunt:

1. Dacia literară, intemeiată la 1837.
2. Archiva română, fundată la 1845.
3. Fóia sătésică, la 1844.
4. Cronica principatelor române.
5. Dorințele partidei naționale in Moldova (1848).
6. Stéua Dunării.
7. Cronicile Moldo-României (1852—72).

XIII. Gavrilă Muntean (1812—69), născut in Vingard, lângă Alba-Julie, a studiat gimnasiul in A.-Julie și drepturile in Cluj. In etate de 22 ani trecù in România și fù denumit de prefect, sau corepetitor studiilor la S. Sava (București), unde P. Poenar era director, ci la 1836 fù chemat ca inspector și profesor la noul seminar teologic din Buzeù; aici funcționà până la 1844, când in asemenea calitate se strămută la București. Peste puțin fù trãmis la Argeș, ca se organizeze seminariul de acolo; aici ședù până la 1848, când se incepù prigonirea românilor ardeleni din România, din care causă trecù in Ardeal, unde la Sibiiù i-se prãpãdi averea adunată in 14 ani. La Brașov conlucrà pentru inființarea gimnasiului, la care fù denumit de director la 1853.

Opurile lui sunt: 1. A colaborat la „Vestitoriul besericesc”; 2. Meditațiuni religiose; 3. Suferințele junelui Werther (1852); 4. Urmarea lui Cristos, tradusă (1845); 5. Manual de geografie după Belinger (1854);

6. Geografia biblică (1854); 7. Dicționar germ.-român (cu Baritiu); 8. Cuvânt rostit cu ocaziunea publicării decretului ministerial despre dreptul de publicitate al gimnasiului din Brașov; 9. Carte de lectură pentru gimnasiul inferior, 2 tomi; 10. Gramatica rom., 2 tomi; 11. Traducere din Svetoniū, viața celor 12 cesari (premiată de Rosetti cu 250 fl.); 12. Câteva programe gimnasiale; 13. Operele lui Tacit complete, traducere (premiată de Academie după mórtea autorului).

b) Poeți.

I. Jancu Văcărescu (x—1863). Activitatea acestui bărbat nobil și iubitor de patrie cade încă și pe epoca primă a acestui period. Despre el aflăm că ar fi fost unul dintre cei de ântâiū poeți ai României, din seclul présente; totuși aflând la unele poesii ale lui că pórta datul compunerii 1834, și sciind, că mórtea lui s'a întemplat la 1863 l'am pus la locul acesta. Din viața lui puțin scim; scim că făcū cunoscința cu G. Lazar, care aprinse in inima lui Văcărescu și mai tare flacăra sântă a naționalității, prin care și Văcărescu contribuī la deschiderea scólelor naționale din S. Sava. La 1818 traduse Văcărescu câteva piese teatrale, cari fură reprezentate la anul acesta pe scena teatrului din Búcarești, prin elevii lui Lazar. Asta a fost prima reprezentațiune teatrală română in Búcarești. — Opuri: 1. Poesii originale (1830); 2. Ermiona, dramă in 5 acte (1831); 3. Regūl, tragedie in 5 acte (1832). Despre poesia lui J. Văcărescu se đice, că pórta sigilul religi-osității, al moralității și al naționalității.

II. Constantin Aristie (1798—1880), grec de origine, ci remâind după 1821 in România, se făcū

profesor de limba grăcă și francesă și învăță și el limba română; ajută la formarea teatrului român, dete prelegeri de declamațiune și jucă însuși in teatru pe „Saul“ din traducerea lui după Alfieri, făcută in versuri. La 1848 deveni cap unui batalion de gardă națională, din care causă mai târziu fù exilat; ci după doi ani se re'ntórse și-și continuă prelegerile din limba grăcă, ca profesor la S. Sava. — Oपुरi:

1. Virginia, tragedie, 5 acte, după Alfieri (1835).
2. Saul, tragedie, 5 acte, după Alfieri (1836).
3. Omer, in versuri, cântul I—VI.
4. Prințul român, stanțe epice (1843).
5. Cântarea copilelor (1858).

III. Moise Soran Noacul (1806—x), preot român in diecesa Oradiei-mari, născut in Hateg, a studiat in Hateg, A. Julie, jura si filosofia in Cluj ca stipendist din fundatiunea lui Bob. La 1825 merse la teologie in Oradie, aici căpeta însărcinarea de a face un estras din biblioteca eppiei și dintr'a seminariului. Pentru scriptele sale despre limbă, datine și originea Românilor fù persecutat și strămutat dintr'o parohie slabă, intr'alta și mai slabă. El a scris: 1. Cărticică de rugăciune, cu litere latine (1843) compusă la însărcinarea eppului Vas. Erdéli; 2. Eneida lui Vergiliu tradusă in versuri albe (in 7 ierni tot nóptea a lucrat la ea); 3. Predice la tóte duminece și sərbători de preste an, precum și la solemnități; 4. Poesii și satire feliurite; 5. Desluciri mitologice și vocabular de locuri la clasici, etc. Precum se vede are și opuri prosaice.

IV. Joan Eliade Radulescu, a cărui biografie ni-e cunoscută de sub Nr. III al prosaistilor, a compus următoarele opuri poetice: 1. Traduceri poetice din

Byron, Cervantes, Lamartin, Molière, Voltaire; arta poetică de Boileau, din Al. Dumas, Lelia, din George Sand. 2. Poesii originale: Mihaida, epopea ne-completă în 2 cânturi, Mircea dramă eroică, Căderea Dracilor, Serafimul și Cherubimul, și mai multe alte, ce se află în „Curs de poezie generală“ în trei volume.

V. George Asachi, biografia căruia o am schițat deja sub Nr. I, între prosaisti, a scris următoarele opuri poetice: 1. Lapeirus, dramă cu cântec (1857); 2. Norma, operetă lirică, prelucrată (1838); 3. Fiiul pierdut, dramă (1839); 4. Pedagogul, comedie, vodevil (1839); 5. Culegere de poezii (1834); 6. Țiganii, idilă cu cântece (1856); 7. Elena Dragoș, dramă originală; 8. Petru Rareș, dramă originală (1863); 9. Turnul lui But, dramă originală (1863); 10. Voichița, melodramă (1863); 11. Poesii (1863); 12. Ballo in Maschera, operă în 3 acte (1864); 13. Novele istorice ale României (1867).

VI. Anton Pann, născut la 1797 în Șliden (Bulgaria), deveni la 1812 captiv la Ruși, servi ca muzicant în armata rusă, apoi desertă și merse la București. El scia bine și muzica vocală și cea instrumentală și vorbea limba greacă, rusă, turcă și română. El se susținea cu darea de lecțiuni musicale și cu cântarea în străină. Pann servi patriei sale adoptive prin culegerea și edarea literaturii populare, versuri populare, cântece de stea, proverbie, povești, pe cari le cetia cu plăcere tot poporul. Mulți învățară cântările besericesci dela Pann. Nifon, metropolitul, fusă ucenicul lui Pann în psaltichie. Pann fundă la 1847 o tipografie, prin care și prin versurile sale imprăstia simțemintele și cugetele poporului în Moldo-România.

El a scris foarte mult; cele mai însemnate opuri ale lui sunt: 1. Cântece de stea, 4 edițiuni; 2. Poesii și cântece de lume, două edițiuni; 3. Fabule și istoriôre în vers, două volume, trei edițiuni; 4. Poesii populare; 5. Povestea vorbei, trei volume în versuri, 2 edițiuni; 6. Spitalul Amourului, 6 tomuri, 3 edițiuni; 7. Înțeleptul Arghir cu nepotul seu Anadon; 8. O șețetóre la țeră, 3 edițiuni; 9. Nastratin Hogeia, în vers, două volume; 10. Calendare 1833—53; — și alte musicale și liturgice, apoi traduceri din grecesce.

VII. Constantin Negruzi (1808—68), născut dintr'o familie boerescă din Jași, învățase mai întâi în casa părintescă frâncesce și românesce. La 1821 se retrase cu tatăl seu Dinu în Basarabia la moșiile lor proprie, unde făcù cunoscința cu poetul rus, Puschin, dela care primi inspirațiunea spre poesie. La 1824 reîntors, primi oficiù la vistierie și puțin după asta muri tatăl seu; acum Costache cădù într'o melancolie în care numai lectura versurilor lui Cărlóvă îl distrăgea și activitatea lui literară-poetică. Mai târziu deveni membru al adunării naționale în Moldova, 10 ani, apoi membru al comisiunei pentru rectificarea confiniilor Basarabiei la 1856, în fine în deosebite funcțiuni administrative până la 1857. El traduse în versuri: Șalul negru alui Puschin, baladele lui V. Hugo, apoi satirele lui Antioch Cantemir le traduse în versuri cu Al. Doniciù. Publicà novele și scene istorice în prosă: Alexandru Lapusneanul, Regele Svediei, Sobieski și Români etc. Impreună cu Cogălnicean și Alexandri lucrà pentru teatrul din Moldova. Atunci compuse piese teatrale: Doi țereni și cinci cărlani, Musa dela Burdujeni, comedii naționale; apoi traduceri de drame și tragedii străine:

Operile lui complete, prosă și poezii, s'au tipărit după mórtea autorului sub îngrijirea fiului seu Jacob, la cari Alexandri a scris biografia lui C. Negruzzi.

VIII. Alexandru Doniciu (1806—66), născut in Stanca (in Basarabia), unde tatăl seu retras dela luptele publice se ocupă cu cultura pământului. Alexandru învță in sat carte rusescă, apoi fiind destinat a se face ofier, fù trămis la Petersburg, unde ședù 12 ani. Ci abia fù numit de ofier și își cerù concediù, ca se mai vedă pe-acasă; cu durere află inse că dóue perderi suferì, una, că tatăl seu murise, și a dóua, că-și uitase limba românescă! Mai târziu dimisionă din óste și trecù la Jași, unde se puse cu tot de-adinsul spre învățarea limbei românesci, spre care scop cetia Cronicile moldovene, ca se învețe și istoria țerei. Pe la 1834 făcù cunoscintă cu poetul rus Puschin, care era exilat in Basarabia. Doniciu traduse „Căruța poștei“ de Puschin; astă poezie fù primită cu entusiasm. Sub apăsarea guvernului protector absolutistic, Doniciu cu natura sa meditativă se apucà de fabulă și o cultivă; ci avënd familie numărósă, trebuia se lucre mult in oficiù, unde avansà până la gradul de Procuror la curtea de cassațiune. El a scris: 1. Fabule, edițiunea I, Jași 1839, Fabule, edițiunea II, Jași 1842; 2. Alte poezii (puține).

IX. Alexandru Petriceic-Hasdeu (1811—x), in etate de 10 ani învățase dela tatăl seu Tadeu a vorbi elinesce și latinesce, intră fórtè de june in universitatea de Charchov la drepturi, pre lângă cari studià și botanica; de aci trecù la Lemberg, apoi la München. Re'tors acasă, voinđ a fi independinte, se făcù advocat, și ca atare își căștigă o celebritate așa de mare,

in cât bogății Rusiei alergau din depărtare la Chișineu spre a încredința procesele lor lui Hasdeu.

De și pe de o parte poliția rusă îl împedeca intru activitatea sa literară română, ér pe de altă parte îl impresurau lucrurile advocațiale: nu-l lăsaù nici odată liber; totuși a scris mult, in poezie și și in prosă! Opurile lui sunt: 1. O idee despre filosofie ca sciința vieții; 2. Cântece naționale române cu note istorice; 3. Duca-Voda, nuvelă istorică; 4. Hancu, nuvelă; 5. O judecată in Sărdăria din Orheiù, legendă; 6. Mórtea Cazacului Kuniczki in Bugeac, legendă; 7. Despre Grigorie Vasava Scovoroda, unicul filosof rusesc, disertațiune filosofică; 8. Despre literații din Basarabia; 9. Flora Basarabiei, românesce și latinesce, pre care in mod arbitrar i-o reținù societatea agronomică din Odessa; 10. Discurs despre antica glorie a Moldovei; 11. Faptele cele mari ale Românilor, sonete rusesci. Manuscrisul e in biblioteca universității din Jași.

La 1867 fù ales de membru la „Societatea academică“ din București, ci Rusia nu-l lăsà se ésa afară din Basarabia.

Vorbesce: latina și elena clasică, germâna, francesa, slavona-antică, polonă, rusescă, boemă, italiană, spaniolă și română = 11 limbi. Fiiul seù este profesorul de universitate din București, filologul și istoricul Bogdan P. Hasdeu.

X. Andreiù Mureșan (1816—63), născut in Bistriță, studià in orașul natale gimnasiul și apoi trecù la filosofie și teologie in Blaj; ér terminând studiile fù chemat, la 1838, ca profesor la scóla normală română la Brașov, ci după un an trecù la gimnasiul catolic, tot acolo. Aici servì până la 1850, atunci deveni

translator român la guvernul țării și redactor fôei oficiale cu litere (că-ci se eda și cu cirile); in postul acesta remase până aprôpe de môrte.

Activitatea sa practică și literară a fost consacrată națiunei sale. Numele lui e legat de istoria renascerii Românilor. Dela dinsul numai 2 opuri avem: 1. Poesii naționale; 2. Icóna creșterii rele (1848).

XI. Nicolau Istrate (1818 - 62), născut din familie boerescă și-a făcut studiile numai in patrie și mai mult prin autodidacție. El iubia mult cărțile, de acea și-a și procurat multe și și-a făcut o bibliotecă frumoasă. Tôtă activitatea sa o dedicà prosperării publice, de acea scria satire contra acelor ce nu făceau nimic pentru binele public, ci numai pentru sine. Și istoria o invêțà cu scop, ca se cunôscă vêrțuțile străbunilor și se indemne și pre alții spre imitare. Viêța-i fù scurtă. Opurile lui: 1. Mihul, dramă originală in 3 acte, in versuri (1850); 2. Cestiunea mănăstirilor din Moldova, inchinate locurilor sânte; 3. Satire; 4. Babilonia românescă.

XII. Alexandru Pelimon, născut la 1822 in București, a studiat mult privat fără de a-și alege un ram anumit de sciință. El iubea mult libertatea, de acea nu primi funcțiuni de stat, ci lucra spre lățirea ideilor liberale și spre deșteptarea simțemintelor nobile. Vara călătorea el la țeră, culegând din gura poporului material nou pentru noue scrieri, ce tipărea érna. Tôte scrierile lui sunt transpirate de o nêsuință națională.

Opurile lui sunt poetice; el a cultivat tôte genurile poesiei, lirica, epica și dramatica. Êtă-le: 1. Poesii fugitive (1846); 2. Poesii (1847); 3. Suliot, sau Grecia liberată (1847); 4. Tereza, piesă teatrală, după Alex.

Dumas (1848); 5. Bătălia dela Călugăreni, in versuri (1848); 6. Omul, din Lamartin (1850); 7. Coliba indiană și poesii diverse (1850); 8. Paul și Virginia (1850); 9. Fiiul Mazilului, vodevil in 4 acte (1851); 10. Actrița de Moldova, dramă, 5 acte cu cântece (1852); 11. Curtea lui Vasile Vodă, in 5 acte (1852); 12. Ketli, sau returnarea in Svițera, operetă, 1 act (1852); 13. Zestrea Susetei (1852); 14. Hoții și Hagiul, roman istoric (1853); 15. Cei trei Muschetari, după Al. Dumas (1853); 16. Colecții de poesii nouë; 17. Tandalida, poemă eroică (1854); 18. Jurământul ținut de Don Martin de Treitas (1854); 19. Crimea și căderea Sevastopolului, 3 volumi (1855); 20. Avutul și sëracul, roman (1856); 21. Faptele Eroilor, colecție de poesii (1857); 22. Bucur, sau Istoria Bucureștilor (1858); 23. Impresiuni de călătorie in România (1859); 24. Traian in Dacia, poemă istorică (1860); 25. Memorii, descrierea sântelor mănăstiri (1861); 26. Jidovul cămătar, Moldova, Bucovina (1863); 27. Flori de Moldo-România, poesii (1864); 28. Epoca glorioasă alui Mihaiu-Vitezul (1867); 29. Revoluțiunea din 1848 (1868); 30. Mateiu-Vodă la mănăstirea Sadova, ș. a.

XIII. Cesar Boliac (1813—81) se născu in București, unde își făcu studiile la S. Sava. In etate de 17 ani intră in armată, din care era se retrase și se apuca de scris și deveni poetul țeranilor. Primele lui versuri esiră in diare pe la 1833. La 1835 publică poesiile sale, ode, satire și legende; la 1836 scrise el prima dramă, Matilda; scrise și o judecată in limba română; la 1842 esiră Meditațiuni, poesii sociale; la 1847 Poesii nouë; la 1852 publică in Paris: Cântece naționale, poesii patriotice și poema Tudor Vladimirescu. Pe la 1837 scrise el nisce satire politice, cari îi aduse

inchisóre; la 1840 încercà el revoluție contra protectoratului rus, din care cauză fù exilat la mănăstirea Poéna Měrului; la 1848 luând parte la revoluțiune, scăpà cu fuga in Ardeal. Aici cercà se impace pe Români cu Ungurii. La 1850 plecà la Constantinopol și de ici la Paris, unde se ocupà cu archeologia și cu istoria. Re'ntors acasă publicà mai multe scrieri memorabile pentru România. — Cătră finele vieții cădù într'un fel de paralisie, care-i grăbi mórtea. Boliac se consideră și ca un prosaist eminent. Curiosul, Expatriatul, Buciumul și Trompeta Carpaților sunt diare edate de dînsul. A fost membru la societatea teatrelor și la cea geografică. Dela el avem un volum „Poesii vechi și noi.“

XIV. George Baronzi, grec, născut pe insulele ionice, la 1825, a studiat mai mult in România. El a publicat o mulțime de poesii fugitive, apoi alegorii asupra asuprirei României de Turci, asemenea un tom de poesii sub titula: „Cugetările singurătății“. Baronzi a tradus o mulțime de romanuri după Dumas și alții. Limba lui in poezie e ușorã și plăcută. Étã unele din opurile lui: 1. Eleonora, dramă in 3 acte (1844); 2. Lucia de Lamarmor, operă italiană (1845); 3. Româna, trilogie epică (1847); 4. Castelul Brancovenesc, Carnevalul Veneției, Visul vieții omenesci (1852); 5. Matilda (1853); 6. Metela și orbul (1853); 7. Nopturnele, poesii (1853); 8. Isac Lachedem, saũ jidovul rătécitor (1853); 9. Lenea și diua fără mâne (1855); 10. Fidanțata (1856); 11. Jacobinii și Girondinii (1856); 12. Richard inimă de leũ (1856); 13. Contele de Monte-Cristo (1857); 14. Mateiũ Basarab, saũ dorobanții și seimenii, dramă (1858); 15. Maria Stuart (1858); 16. Danubianele; 17. Dinele Car-

paților (1860); 18. Legenda României (1862); 19. Misterele Bucureștilor, roman original (1862); 20. Órele dalbe, poesii nÓue; 21. Satire (1867), s. a.

Notă. Incheiám periodul acesta, de și n'am amintit activitatea literară a tuturor bărbaților, cari aú contribuit la desvoltarea literară din acest period; îi vom aminti inse in periodul următor, ca pe unii a căror geniú aú inaugurat era infloririi in literatura română.

Periodul V. (1860—x).

Al înfloririi literaturii române.

Dela introducerea literelor latine în administrațiunea și în literatura română, până în prezente.

I. Prospect general asupra momentelor mai însemnate politice și culturale ale acestui period.

Unirea principatelor române prin alegerea unui singur domnitor și din partea puterilor europene recunoșcerea acestei uniri sub numele de „România“, apoi introducerea constituțiunii democratice și a eredității la tronul român: sunt pași momentoși pentru libertatea și consolidarea țerei și pentru progresul cultural al națiunii române.

Umbră de dependență, ce exista mai mult numai după nume cu Pórta otomană, cădù și ea la 1878, și doi ani mai târziu rēdicarea principatului la rangul de regat, recunoscut de puterile europene, puse țera în plăcuta puseciune, de a respinge dela sine ori-ce amestec străin în afacerile interne ale României.

Éră pe terenul cultural progresul era deja în cursul seú; el căpētă acum, prin rezultatele căștigate pe teren politic, numai un avēnt spre perfecțiune mai repede în tóte direcțiunile.

Principele României emite la a. 1860 ordinul, ca în administrațiunea țerei se se introducă literele latine (străbune). Dispoșițiunea asta avù rezultate mari, că-ci de aci înainte și điarele, cari din óre-cari nedumeriri nu primiră încă literele, acum lăpēdară cirilele și le înlocuiră cu litere. Literatura poetică și științifică

imbracă în genere un caracter latin, nu numai în statul român, ci și în statele vecine locuite de români. Singura literatură strict bisericească nu se lăpădă de cirile până în Țările noastre, cu deosebire în cărțile rituale și liturgice. O excepțiune laudabilă formează biserica greco-catolică din Ardeal, care înainte de 1860 începuse să tipărească cărți bisericești cu litere străbune.

În cât pentru Românii ungureni și bucovineni nu le atingem viața politică, ci numai pe cea culturală. E cunoscut, că întreg poporul român profesând religia orientală, încă din vechime a stat în comuniune literară bisericească, de și el în privința politică a fost separat, în mai multe state. Din literatura bisericească s'a născut la Români și cea profană, care asemenea s'a lătit pe la toți Românii orientali din stânga Dunărei.

Revăzând la punctul nostru de pornire, la a. 1860, trăsăturile principale ale culturii spirituale le aflăm la toți Românii în literatură, în școli și în societăți culturale și literare.

Literatura se lărgesc și ocupă toate terenele, atât prin opuri separate de totă specialitatea, cât și prin Țările politice-sociale și științifice. — Învățământul de toate categoriile se propune în școli populare, secundare și la universități, precum și în școli speciale. Școlile se înmulțesc din an în an și în ele se cultivă nu numai limba română după materie și formă, ci și științele celelalte.

Spiritul timpului de a se asocia în reuniuni spre scopuri culturale și filantropice — începe a se realiza în practică și la Români; ei se constituiesc în societăți pentru cultura și literatura poporului, în reuniuni speciale

pentru înființarea și susținerea de scóle, pentru spriginirea tinerimei studiöse și imbrătoșarea industriilor s. a.

Tot in periodul presente cade și fundarea „Societății academice“, astăzi „Academia română“ de sciințe, care are de scop principal cultivarea și perfecționarea limbei românesci și se consideră de universitatea Românilor ca for suprem in cestiuni de limbă și literatură română.

Écă factorii, cari sporesc in tăcere capitalul culturei intelectuale și morale al națiunei române. Națiunea română aü apucat și ea pe calea progresului in concert cu alte națiuni culte și se sperăm, că nu-i va lipsi nici succesul de a fi recunoscută de atare!

II. Direcțiunile de desvoltare ale limbei române.

Incă dela primul monument literar românesc, dela „Orațiunea Domnului“ scrisă cu litere latine de Luca Stroici, am observat nésuința de a purifica limba română de ingredientele străine și a o arêta la lume nu numai după imbrăcămênt (ortografie), ca română-latină, ci și după materie.

Acéstă nésuință o mai întâlnim in decursul timpului și la alte opuri scrise cu litere străbune, așa d. e. la gramatica lui S. Klain și Șincai, la alui Alexi, Laurian, apoi in opurile lui Cipariü, Eliade Radulescu ș. a., cari au scris cu litere încă inainte de anul 1860.

Causa acestui fenomen se esplică intre altele și din imprejurarea, că romanitatea Românilui din Orient a fost atăcată și denegată din partea unor scriitori străini, cari pe teren istoric și limbistic s'aü ustenit a demonstra lumii, că Valachii nu-s de viță latino-romană.

De și mai are romanitatea noastră și astăzi încă adversari, numărul lor inse s'aū inpuținat și s'aū înmulțit al acelor erudiți, cari ne recunosc a fi de viță latină, atât după origine, cât și după limbă.

Față cu aceste nesuințe antiromanice este invederat, pentru-ce cărturarii nostri aū desvoltat atâta zel intru documentarea romanității Românului, atât prin istorie, cât și prin purificarea saū romanisarea limbei.

Ci acest zel de purificare aū dus pre majoritatea literaților români așa de departe, in cât ne-am trezit, că poporul nu mai înțelege limba cărților și așa avem o limbă română literară și una poporală.

Cu introducerea literetului latin in administrățiunea politică și besericescă, la a. 1860, s'aū primit principiul etimologic in ortografie și nēsuița de purificare și această nēsuița s'aū desvoltat mai departe acceptând și „Societatea academică”, mai târziu „Academia română” de sciințe din București, principiile istorice in limbă și scriere.

Incă de pe la al șéselea deceniū al seclului presinte observând unii bărbăți bifurcațiunea ce are se urmeze in limba română, aū inceput reacțiunea in contra purismului saū radicalismului exagerat și aū pretins, ca in ortografie se primim atâtea litere, câte sunete are limba și se scriem cum vorbim. Étă principiul fonetic in scriere. Acest principiū aū fost apărat de Aron Pumnul și de J. Maiorescu, precând pentru principiul etimologic saū istoric se luptară cu T. Cipariū in frunte — majoritatea.

Pe urmele părintelui seū aū călcat T. Maiorescu, când, la 1864, aū inființat la Jași o societate de juni universari, cu numele „Direcțiã nouă” aū scos la lumină

o fôie „Convorbiri literare“, in care s'aũ luptat pentru susținerea limbei poporale, inse cu unele restricțiuni, in literatură și pentru principiul fonetic in ortografie.

Avem acum două direcțiuni, saũ curantile, in limba română, una radicală saũ puristă, cealaltă poporală.

Pre cât de eronat este purismul ultraist, pe atât de periculoasă pentru unitatea națională a limbei este direcțiunea poporală exagerată, care primesce ostentative toți provincialismii și barbarismii străini in substanța limbei române.

Matadorii acestor două direcțiuni principale, Tim. Cipariu și T. Maiorescu, n'aũ stat așa de departe de calea mijlocie cea adevărată, ca' sectarii lor; ci diferența tot aũ existat intre dinșii.

In fine observând „Academia Română“, că lumea inteligentă incepe a urma calea mijlocie in limbă și ortografie, cea-ce e in parte meritul criticelor lui Tit Maiorescu, aũ primit și ea in scriere proiectul de ortografie al membrului seũ, T. Maiorescu, care ortografie după esenție e moderată etimologică. Literatura română observăză deja in mare majoritate proiectul Academiei și avem speranța, că ortografia asta va deveni tot mai generală, de ôre-ce intrunesce două însușiri, e istorică și fonetică.

Zelul de a purisa limba, cu tot prețul încă se pare a se fi mai domolit. Suntem pe cale adevărată; deci inainte!

III. Scriitorii periodului.

a) Conспект general despre prosaiști.

De ôre-ce de presente ne aflăm in decursul periodului celui mai nou, finitul căruia nu-l prevedem, nu

vom pot  apr tia activitatea literară a tuturor scriitorilor, cu at t mai puţin, că inmulţindu-se scriitorii,  i activitatea lor e mai variată; ea cuprinde t te ramurile sciinţelor prosaice  i poetice.

Inainte de a intra in schiţarea biografilor, voim se aruncăm o privire generală preste activitatea scriitorilor prosaici mai insemnaţi, reţin ndu-ne de a descrie mai speţial activitatea poeţilor.

Cele d oue universitaţi din Bucureşti  i Jaşi, fiind ele creaţiunea periodului prezente, a  creat, sau mai bine, a  dat ocasiune unor profesori  i altor bărbaţi mai tineri de a se distinge pe c te o carieră a sciinţelor filosofice, istorice,  i a sciinţelor naturale. Asemenea bărbaţi avem d. e. pe terenul filosofic pre regretatul  i prea de timpuriu decedatul: V. a. S. C. a. n. t. a., care a  dezvoltat teorii n ue metafisice; apoi pe terenul limbistic-critic, pe emeritul profesor universitar  i fost ministru T. M. a. i. o. r. e. s. c. u., care prin criticele sale asupra limbei române a dat acesteia o direcţiune mai n u , mai populară  i mai naturală spiritului de dezvoltare limbistic. Asemenea merite neperitoare intru dezvoltarea regulelor fonetice ale limbei române  i-a c ştigat marele limbist B. P. H. a. s. d. e. u., profesor la universitatea din Bucureşti. Tot dela dinsul avem mai multe opuri istorice  i unele filosofice etc.

Unul dintre cei mai insemnaţi istorici ai Românilor mai este veteranul diplomat  i fost ministru Mihail C. o. g l. n. i. c. e. a. n., nascut in Jaşi la 1817, care a scris Letopesi ele Moldo-României, in cari sunt retip riţi toţi cronicarii moldo-românesci din vechime până in prezente; dinsul a mai scris  i alte istorii românesci, ba  i fr ncesci, tot despre Moldova  i România. Un monument

neperitor și-a rădicat Eudoxiū Hurmuzachi pentru colecțiunea cea mare de documente istorice privitoare la Români și pentru „Fragmentele” sale la istoria Românilor.

Nu putem trece cu vederea aici pe amintitul Tr. A. Laurian, care a îmbogățit istoria română cu mai multe opere. Asemenea laudabilă amintire merită G. Barițiū pentru multe studii istorice, ce a publicat în foile române. Cest din urmă este totodată întemeietorul țiaristicei române din Ardeal.

În arheologie și istorie sunt renumiți B. P. Hasdeu și Gr. Tocilescu; apoi tot ca arheolog și istoric literar și-a câștigat renume Alexandru Odobescu; precând amicul seū P. S. Aurelian, actualul ministru de instrucțiune, e cunoscut pe terenul economiei naționale.

În celelalte ramuri ale științelor nu ne sunt cunoscute capacități mai eminente, cari s'ar rădica preste nivelul scriitorilor de cărți didactice din cutare disciplină; de acea trecem la poeți.

b) Poeții acestui period.

Incepem firul schițelor biografice ale poezilor, cu acei bărbați, cari și în periodul trecut au contribuit la edificarea palatului cultural al națiunii române. Incepem deci cu principele poesiei române:

1. Vasile Alexandri, din familie de boer, născut la Mircești, în Moldova, la anul 1821, și-a început studiile într'un institut din Iași; ci deja în frageda etate de 15 ani îl trămiseră părinții la Paris, unde 5 ani de țile prin studiul filosofiei și al altor științe își perfecționă educațiunea. La anul 1839 re'ntorcându-se

cătră patrie se abătù prin Italia, unde petrecù timp mai mult in Neapolea și in Veneția, de care locuri își aduce aminte și in poesiile sale lirice. In Moldova conveni Alexandri cu mai mulți tineri, cari asemenea lui se re'ntórseră de pe la universitățile Franciei și ale Germaniei plini de idei și principii nóue, după cari se nésuiaă a reforma și patria lor. Cogălnicean fundase „Dacia literară“ la care colaboraă tinerii academisti. Alexandri debută cu nuvela „Buchetiera din Florența“. Ci politiceii de atunci nu-i conveniră principiile liberale și culturale ale junimei, din care causă principele M. Sturza oprì foia la 1842. Tot atunci murì și mama lui Alexandri, care ca se-și caute distracțiune, întreprinse o călătorie prin Moldova, cu care ocaziune aduna poesii poporale, de cari indulcindu-se își continuă cu asemenea scop călătoria și prin România și Transilvania. La 1844 căpëtară Alexandri, Cogălnicean și Negruzzi direcțiunea teatrului din Jasi; in lipsa de piese teatrale românesci, se apucară tus-trei de compunerea pieselor teatrale originale, luate din vieța poporului și predate in limbă poporală. Acest repertor de drame produse in public insuflețire mare.

Tot pe timpul acela inființă Alexandri cu Cogălnicean și cu Jon Ghica fôia „Progresul“, care inse din cause politice deja după o lună fù suspendată. Cumcă Alexandri deja de acum era cunoscut ca poet, vedește imprejurarea, că bolnăvindu-se fîca de 16 ani a principelui M. Sturza, fù poftit poetul se-i facă o poezie, ci până-ce sosise Alexandri, fata murì, ci poetul a compus elegia frumósă „Emmi“. Alexandri își incređințase de mirésă pe Elena, fîca lui C. Negri, ci mórtea fatală îi răpì mirésa, căreia mirele îi dedicà sub nume

de „Lăcrămiore“ mai multe poesii, între acestea inse cu deosebire i-a închinat poezia „Steluța“.

Poetul nostru érá călătorește, acum spre Orient își îndreptă pașii, la Constantinopol, Atena, apoi pe insulele ionice; de ici se duce prin Franția la Spania, apoi trece Gibraltarul la Maroco, de unde érá se re- întórce la Italia și anume la „Veneția cea măreță“:

La 1848 se întórce a casă și ia parte la mișcarea politică, pentru care faptă în anul următor fú exilat din țără. El se duse érá în Franția, ci trecând prin Bucovina și Ardeal ér culege la poezii populare, pe cari la 1852 aranjându-le, în Paris le dede la tipar, sub titula de „Balade și cântece populare ale României“, în 2 tomuri. Pe aceste le edită autorul și în versiune francesă sub titula: „Ballades et chants populaires de la Roumanie“ (1855). La 1853 eși de sub tipar tot în Paris: „Doine și lăcrămiore“. La 1855 érá se re- întórce Alexandri la Moldova și numai decât înființéză „România literară“, fôie beletristică și științifică, ci preste un an e silit érá se o sisteze. Acum se începe propagarea ideei de unirea principatelor; Alexandri cântă: „Hai. se dăm mână cu mână“ și țera cântă după el. La 1857 se alege Alexandri de deputat, érá la 1859 devine ministru de externe alui Cuza și ca atare călătorește la Paris, Londra și Roma în misiune diplomatică, pentru-ca aceste puteri se recunóscă România unită și pe principele ei Cuza. Ci politica nu-i place poetului, despre care se đice, că a figurat fără voia sa și între candidații tronului României. Lui i-a fost rezervat alt principat, care prin productivitatea fantasiei sale l'a și meruit, că-ci astădi dinsul este „principele poeziei române“.

Ci se-i urmărim biografia după succesiunea timpului. La 1864 fundă Alexandri cu Tit Liviū Maiorescu societatea „Junimea“ in Jași. La 1867 se înființază in București „Societatea academică română“ din membri conchemați din toate provinciile locuite de Români. Alexandri încă e invitat ca membru la ședințele Academiei, ci primindu-se prin majoritate de voturi ortografia etimologică in scrierile societății, Alexandri cu T. Maiorescu se retrag dela ședințe; inse la 1880 primindu-se proiectul de ortografie alui Maiorescu, Alexandri érá și-a reocupat locul ca membru al „Academiei române“. In Francia s'a format (1869) „Societatea limbelor romane“, care are de scop unirea limbelor romanice. Spre promovarea scopurilor sale societatea edă anale tot la pătrar de an, publică concurse pentru opuri științifice și imparte tot la trei ani premie. La 1878 și-a ținut societatea adunarea generală la Montpellier, in sudul Franciei; o mulțime de popor dinprejur și învățații din depărtare, precum și reprezentanții autorităților din țeră și membrii conveniseră, ca se asiste la împărțirea premiilor. Intre alte era și un concurs, ca: se se compue o odă la gintea latină, care odă se se pótă ușor traduce și pune in musică. Intre 56 de concurse la tema această se judecă premiul cu unanimitate de voturi poetului român Vasile Alexandri, care trâmise la concurs: „Cântecul gintei latine“. Astăzi această odă e tradusă mai in toate limbele europene și e pusă in musică de componistul italian Marchetti.

Activitatea bardului român e mare; căci de și etatea lui e inaintată, ci fantasia și simțul îi sunt tot productive și tinere; el și acum lucră fără preget. La 1875 librariul Socec et Comp. din București aranjase toate

operile lui Alexandri și le edită; atunci erau la olaltă 7 tomuri, anume un tom de proză, două de poezie și 4 de teatru. De atunci încôce a eșit și al treilea tom poezie epică (Legende) și o dramă istorică „Despot-Vodă” compus în versuri iambice, în 5 acte. Mai adaugă lângă acestea „Baladele și cântările populare”, tipărite Paris 1855; 1 tom gros.

Poesiile lui Alexandri poartă următoarele titluri, ce indică tot odată și anumite epoci în perfecțiunea gradată a poetului, așa d. e. epoca I. (1842—52) „Doine și lăcrămiore”, cari cântă iubirea naturii și amorul; ele nu cântă o natură ideală, ci reală, obiectivă, arătând partea naturii cea mai poetică. În Lăcrămiore se oglindesc tot simțământul junelui poet, înse cu un interes atrăgător. Într'însele avem romane și elegii. Epoca II. (1852—62) „Mărgăritărele” sunt după copriș asemenea Lăcrămiorelor. Mai bune într'însele sunt: „Banul Maracină” și „Înșirate Mărgărite”. Epoca III. (1862—75) „Pasteluri”, cari sunt nesce tablouri minunate ale naturii. Aici stă poetul mai sus, ca în Mărgăritărele. Epoca IV. (1875—x) „Legendele”, cari sunt poezii epice, narative, mitice și tradiționale.

Teatrul lui Alexandri e împărțit așa: tom. I. canțonete comice, scenete și operete; tom. II. vodeviluri; tom. III. comedii; tom. IV. drame.

Geniul poetic al lui Alexandri s'a dezvoltat la sinul poeziei populare, dela care a supt el atâtăul nutremânt poetic, ce l'a deșteptat, l'a crescut și întărit. Pentru acea forma poeziilor lui se poate numi simplă, ca și a poeziei populare, ci totdeuna forma și cuprișul stău în cea mai perfectă armonie; aceste două însușiri constituie clasicitatea lui. Limba lui Alexandri e poporală,

simplă, ci așa de dulce lirică, încât împrumută poeziilor sale un farmec atrăgător. Nime n'au știut se cânte așa dulce și din inimă și sufletul poporului român, ca Alexandri. Despre stilul cel liric alui Alexandri se exprimă un critic român așa, că în oda către Mihaiu Vitezul, în loc de spadă, a pus poetul o floare în mâna eroului!

2. Dumitru Bolintinean (1826—73), născut în Bolintin (Ilfov) dintr'o familie veche macedonénă, a studiat la S. Sava. După absolvirea studiilor a funcționat și în ministeriul de externe; înse prin poeziile sale publicate ici cole prin foi, atrase atențiunea fraților Golesci, Stefan și Nicolae, și a altor boeri, asuprași, cari îi făcură o colectă de bani, și-l trămiseră la 1847 la Paris spre completarea studiilor, ci la anul următor se re'ntorse acasă și redigeară fôia: „Poporul suveran“, fû înse exilat și fugi eră în Franța. La 1855 îi oferî principele Grig. Ghica catedra de literatură română în Iași, dar Pôrta otomană opri intrarea lui în Moldova. Sub Cuza revenind în țeră redigeară jurnalul „Dimbovița“, deveni ministru de externe și de instrucțiune. Retras în vieță privată, cădù la 1871 în paraclisie și la 1873 muri în spitalul Panteleimon lipsit de mijlóce. Zace îngropat în Bolintin.

* Vieța lui a fost o activitate încordată și fôrte prodigiôsă. Opurile lui sunt scrise într'o limbă epică frumôsă și energiôsă. — Cele mai însemnate sunt: 1. Cântări și plângeri (1852); 2. Manuil, roman în vers (1855); 3. Melodii române (1858); 4. Călătorii în Palestina și Egipt (1856), pe Dunare și în Bulgaria (1859), în Macedonia și pe muntele Atos (1862); 5. Elena, roman (1862); 6. Legende saũ basme națiionale (1862);

7. Poesii inedite (1865); 8. Florile Bosforului, poesii (1866); 9. Bolintineadele și Eumenidele, satire in vers (1866); 10. Conrad, poemă in 4 canturi (1867); 11. Mihaiu Vitezul condamnat la mörte, dramă in 5 acte (1867); 12. Stefan Vodă cel Berbant, dramă in 4 acte (1867); 13. Traianida, epopée (1867); 14. Alexandru Lăpușneanul și După bătălia dela Călugăreni, două drame (1868); 15. Stefan George Vodă, dramă istorică in 5 acte (1868); 16. Plângerile României și Câmpul și salonul, poesii (1870), s. a.

3. Constantin D. Aricescu, născut la 1823 in Câmpulung (România), a studiat și in comuna natală și in București la S. Sava. La 1845 fū ordinat ca inginer de drumuri și poduri intre Buzeu și Ploesci, dar bolnăvindu-se, se lăsă de inginerie și se făcū scriitor și poet.

Deja la a. 1846 publică: „Câteva ore de colegii“; la 1847 deschise in Câmpulung teatru național cu piese din Molière și de ale lui Alexandri și alte. Tot in anul acesta intră ca director la ministeriul de finanțe, dar și aci scrise versuri de libertate și le publică prin țiare. La 1849 exilat de Ruși se retrase la mănăstirea Sneagov, și traduse și scrise mult, intre alte: Lira și șoimul Carpaților.

La 1851 redeschise teatrul in Câmpulung și compuse: „Neaga rea, Peșitoriul, Boeriul Vladuță“ s. a.

Opurile lui mai insemnate afară de cele numite sunt: 1. Harpa română, poesii (1852); 2. Istoria Câmpului lung; 3. Lira poesiei (1858); 4. Trimbița unirii, in versuri (1860); 5. Misteriile căsătoriei (1862); 6. O preumblare pe munți (1872); 7. Sora Agapia (1871); 8. Tudor Vladimirescu, sau revoluția din 1821, s. a.

4. Grigorie Alexandrescu, născut în Tîrgoviște, la 1812, deveni coleg lui Eliade în S. Sava, ci ér se despărți de el, ca se între în serviciu militar; inse și de ici eși afară cu colonelul Cămpineanul și se făcù membru la partidul opozițional liberal și la societatea filarmonică. Activitatea lui e literară și politică. El compuse făimósa piesă „Anul 1848“. Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, Bolintinean și Alexandri forméză pleiada de poeți buni din periodul renascerei, adecă dinainte de 1860.

Opurile lui sunt: 1. Câteva poesii originale (1836); 2. Poesii (1839); 3. Suvenirii și impresii [epistole și fable] (1847); 4. Meropa, tragedie în 5 acte după Voltaire (1847); 5. Meditații, elegii și prosă (1863); 6. Poesii diverse (1266); 7. Resbelul șórecilor, sau mórtea lui Sion, s. a.

5. Vasile Maniú, născut în Lugoș, la 1824, absolvà studiile în Caranșebeș, Lugoș, Arad, Timișóra și Pesta. Ca absolut în drepturi trecù (1847) la București, unde și acuma se află. Dinsul a scris fórte mult pentru apërarea Românilor; ci aici vom aminti numai opurile lui poetice. Étă-le: 1. Amelia, sau victima amorului, dramă în 3 acte (1847); 2. Proscrisul, dramă originală în 5 acte (1874); 3. Monumentul dela Călugăreni, dramă în 1 act (1872); 4. Conjurațiunea lui Catilina, dramă istorică, 5 acte, s. a.

6. Bogdan Petriceic-Hășdëu, născut 1836 în Hotin, a studiat dreptul în Harcov (Rusia), unde a format o mică societate literară secretă, a cărei lucrări aú remas în manuscrise, pentru-că era în Rusia. În resbelul crimic a servit ca husariu în regimentul Radezki, dar demisiunà și scăpà în Basarabia, unde deveni

prin anexare sudit român; ci regimul rusesc cunoscându-l de revoluționar, de 14 ori îl ceru oficialmente. Peste puțin fu denumit de membru la tribunalul din Cahul; ér la 1858 fu érá destituit. Acum venind la Jași publicà diariul „România“. Sub Cuza fu mai de multe ori destituit din postul de profesor, de si dăruise Universității din Jași o bibliotecă de 4 mii volume.

La 1864 se căsători cu Julia Falix din Roșia Abrudului, despre care dice Hășdëu, că: „tot ce am produs mai bun, o detoresc nevastei mele.“ La 1867 întreprinse Hășdëu cu soția sa o călătorie prin Ardeal. De presente e profesor la universitatea din București. Activitatea lui literară e fórte prodigiósă și se estinde pe terenul istoric, limbistic și poetic.

Hășdëu e poliglot, el vorbește limbile classice, limba germână, francesă, italiană, englesă, slavonă antică, rusescă, polonesă, boemă, sêrbă și bulgară.

Opurile lui poetice și beletristice sunt: 1. Duduca micuță, sau trei đile din vieța unui student (1864); 2. Rěsvan-vodă, dramă istorică in 5 acte, in versuri (1867); 3. Domnița Ruxanda, dramă istorică in 5 acte; 4. Domnița Voichița, poemă in 3 cânturi.

Remarcabile sunt opurile lui istorice și limbistice: Istoria critică a Românilor și Cuvinte din bêtrâni s. a.

7. Nicolae T. Orășan, născut la 1833 in Craiova, a studiat la S. Sava. Incă ca student a dovedit talent poetic. Scrierile lui sunt poetice, satirice-umoristice și beletristice: 1. Florile de primăveră; 2. Broșure umoristico-satirice; 3. Mai multe romanuri in traducere și novele originale.

8. Joan C. Fundescu, născut la 1836 in Pitești, a studiat in București. Vieța lui era atunci plină de

suferinți și de neajunsuri. Pe la 1857 începù a scrie poezii prin diare. Opurile lui sunt: 1. Vocea Argeșului (1860); 2. Pepelea, fôie umoristică (1861); 3. Flori de câmp; 4. Teatru, fôie literară (1865); 5. Basme, poezii, păcălituri și ghicituri (1867); 6. Poezii nòue (1864); 7. Scarlat, roman original (1875) s. a.

In poeziile lui aflăm dulcetà și naivitate.

9. Mihail Zamfirescu, născut la 1839 in București, a studiat la S. Sava. Mai târziu șef in Eforia spitalelor civile din București. Dela 1856 a început a publica „poezii fugitive“ prin diferite diare. El a scris in poezie o serie de satire politice in „Scrinciobul“ și in „Musa dela Borta rece“; a mai scris poeme mari: Irena. (1873), Cântece și plângeri, Mireasa Strigoilui (1874).

10. George Sion, născut la 1825, in Hărșova (Moldova), a studiat în țeră; in etate de 18 ani intră in serviciu la judecătorie, unde invetà a produce. El inse observând, că îi lipsesce mult, se apucà de studiu și invetà in órele libere cu stăruință, incât deveni intre colegii sei mai bētrâni autoritate limbistică. Ci publicând in „Fóia pentru minte, inimă și literatură“ o poezie inocentă: „Viitoriul“, fù destituit din post. Prin astă sòrte își câștigà simpatia mai multor boeri, cari îl invitau la mesele și petrecerile lor și-l aleseră de secretar la compania boerilor arêndași de vămi. La 1847 luà el însuși in arêndă moșia părinților sei; la 1848 fù și el exilat și trăi un an și jumătate in Ardeal și Bucovina. Gr. Ghica îl rechemà ca archivar al statului. Mai târziu trecù in România și publicà „Revista Carpaților“. Acum e membru al academiei Române in București. — El a scris poezii lirice, satirice și fa-

bule: 1. Mórtea lui Sócrat in versuri (după Lamartin); 2. Misanthropul in vers (după Molière); 3. Zaira, in vers (după Voltaire); 4. Din poesiile mele; 5. Suvenire de călătorie in Basarabia; 6. Safir, petró preţiosă; 7. 101 fabule in vers; 8. Influenţa morală, comedie într'un act; 9. Fedra, dramă in vers (traducere); 10. Horaţiú, tragedie in 5 acte (tradus după Corneille); 11. Athalia, tragedie (trad. după Raçine). Afară de acestea a mai tradus dóue istorii ale Românilor după Fotino şi după fraţii Tunusli.

11. Vasile Alexandrescu-Ureche, născut in Piatra (Moldova) la 1834, din familia primului cronicar, a studiat in Jaşi, Paris şi Madrid, unde primí gradul de licenţiat in litere. Re'tors a casă fú denumit profesor de literatură la universitatea din Jaşi şi director general in ministeriul de culte al Moldovei. El colaboră la mai multe foi literare. La 1862 fú trămis in Spania, ca se cerceteze archivele statului. Mai târđiú ministru de instrucţiune in România. La 1840 aú infiinţat cu alţi amici ai sei „Societatea de cultură macedo-română“.

Activitatea lui literară o aflăm pe tóte terenele, in điaristică, in teatru, istorie, poesie, in scólă. De presente e profesor de istorie la universitatea din Bucureşti. Limba in scrierile lui se caracteriséză, ca dulce atrăgătoare, stil inflorit şi dicţiune puternică. Opurile lui mai insemnate sunt: 1. Mozaic, colecţiune de prosă şi poesie; 2. Coconul Gurluescovici, nuvelă; 3. Baptist Veleli, nuvelă; 4. Ateneul român, fóie literară şcientifică; 5. Archiva română; 6. Vasile, roman naţional; 7. Femeia română, conferinţă publică; 8. Balul mortului, farsă într'un act; 9. Despre fabulă şi in speţial despre

Țichindeal; 10. Despre satira română; 11. Flori uscate, poezii; 12. Vornicul Bucioc, dramă națională în 5 acte; 13. Odă la Elisa, comedie, 1 act; Lancierii, comedie, 1 act; Cordeluța albastră, comedie, 1 act; 14. Cine este ea? comedie în 5 acte (din spaniolesce); 15. Pamela (după Goldini); 16. Purcariul și Măria sa, dramă națională, s. a.

12. Jacob Negruzzi, fiul nemuritoriului Const. Negruzzi, s'a născut la 1836 în Jași, unde a și studiat până la 1855, când a trecut la Viena și Berlin, la drepturi. Re'ntorcându-se acasă fù numit la 1860 profesor de dreptul comercial la universitatea din Jași. De presente e și membru la Academia română din București.

La anul 1866 înființându-se societatea „Junimea“, J. Negruzzi a primit redacțiunea organului societății, a „Convorbirilor literare“, pre cari le redactază și în presente, cu bun succes.

Opurile lui sunt: 1. Miron și Florica, idilă în cinci cânturi; 2. Copii de pe natură, sau Pasteluri în prosă, scrieri satirice; 3. Mihaiu Vereanu, roman original; 4. Pe malul mării; 5. Hoții, Fiesco, Cabală și Amor, Fecióra de la Orleans, Don Carlos (traduceri după Schiller) în versuri; 6. Poesii.

13. Nicolae D. Popescu, născut la 1842 în București, apoi lipsit de mijloce, a intrat în funcțiune la ministeriul de externe. Studiul istoriei naționale l'a atras și l'a impins de timpuriu a eși la publicitate cu scrierile sale istorice. Dinsul e unul din cei mai de frunte nuveliști, care mereu deșteptă suvenirile strămoșesci în inimile lectorilor sei.

Limba în scrierile lui e dulce, curată, populară și stilul corect. Opurile lui sunt: 1. Radu III cel frumos;

2. Bătălia dela Rovine; 3. Mórtea lui Mihaiu-Bravul; 4. Púterea amorului, episod din vieța lui Radu-Negru; 5. Confidențiile unei oglinđi; 6. Jancu Jianu; 7. Neagoe Basarab și Mănăstirea de Argeș; 8. Distracțiile lui Vlad-Vodă Țepeș; 9. Aventurile unui candidat de insurătóre; 10. Juneța lui Mihaiu-Bravul; 11. Din vieța amploiaților; 12. Mórtea lui Constantin Brancovan; 13. Maria Putoianca; 14. Tunsu haiduc; 15. Dragostea străinilor și patriotismul ambițioșilor, episod din vieța lui Stefan-cel-Mare; 16. Vintilă-Vodă și Slatina; 17. Bujor haiduc; 18. Mihu, căpitan de haiduci; 19. Resultatele beției; 20. Mihnea-Vodă cel rău; 21. Banul Mărăcine; 22. Nu face, că ți se face; 23. Alexandru Lăpușnean; 24. Nu e pentru cine se pregătesce; 25. Donjuanii Bucureștilor, Elisa; 26. Aventurile dlui Borobóța; 27. Jujuca; 28. Emilia, saú istoria unui nebun, povestită de el însuși; 29. O pagină din vieța impiegaților; 30. Alexandru Cocescu.... și alte, câte va fi mai scris dela 1876 încóce.

14. Gregorie Haralampie Grandea, născut in Țândărei (Jalomița) din tată macedonean și mamă română, remase de timpuriu orfan. Cu trei clase gimnasiale intră in scóla de chirurgie alui Davila, unde-și petrecu anii copilăriei. Mai târđiú incredințându-i-se servițiul chirurgical in spitalul Colțea, Grandea decherà că nu-l póte suferi. Dr. Davilă îl numi profesor de botanică și fisiologie in scóla de medicină. Mândru de a se sui pe catedra vacantă prin mórtea lui Băraș, își implini misiunea cu serioșitate. Ci-și perdú postul pentru un articlu scris in contra ministrului. Grandea de mic avea aplecare spre poesie, și și scrise incercări prin diferite foi. Acum eliminat din post, își adunà poesiile

și le edede sub titlul: „Preludii“. Bolintinean îi incredință redacțiunea „Dimboviței“; aci publică el alt volum de poesii sub numele: „Miosotis“. Apoi făcù examenele liceale și plecà la Liège in Belgia spre completarea studiilor; la 1867 se reîntorse la București și la 1868 fù denumit profesor la scòla macedo-română din București; la 1868—71 redactor la „Albina Pindului“; la 1872—3 revisor scolar in Mehedinți și redactor la revista literară „Tribuna“; la 1874 profesor de limba francesă la liceul din Craiova și érá redactor la „Albina Pindului.“

Activitatea lui Granda ne fiind incheiată, însemnãm numai cât scim dintr'insa: 1. Preludii, poesii colectate și cu o prefațiune proveđute de George Sion; 2. Miosotis, poesii; 3. Nostalgia, poesii inedite; 4. Poesii inedite; 5. Nuvele și călătorii; 6. Idealul și Realul (Fulga); 7. „Aurel“, roman; 8. Ipsilant și Tudor, roman istoric; 9. Carpații și Balcanii, studii istorice și literare; 10. Amintiri, pagini din viața socială și politică, s. a.

15. Dumitru Petrino, născut pe la 1838, in Bucovina, a studiat gimnasiul in Cernăuți și universitatea in Viena. El cetia cu predilecțiune pe Alexandri, Bolintinean, Negruzzi și se inspira din scrierile lor. Pe la 1860 începù Petrino a-și vërsa focul seú poetic in poesii patriotice și in hore, executate de cătră orchestra teatrală, încât deveni poetul favorit al junimei române din Bucovina. Doinele lui ajunseră a se cânta și de popor. Ci murindu-i soția, se schimbară acordele lui in elegii. La anul 1875 trecù cu locuința la Jași, unde ocupà postul de director al bibliotecii statului.

Scrierile lui sunt: 1. Lumine și umbre, poesii (1870); 2. Flori de mormânt; 3. Raul, poemă, dedicată lui

Alexandri; 4. Poesii și articoli din diferite ziare; 5. Discurs ținut cu ocaziunea inaugurării pedestalului statuei lui Gr. Ghica-Vodă (1875).

16. Mihail Eminescu, născut la 1849 în Botușani, a studiat în Botușani, Cernăuți și Blaj. Apoi doi ani sufler la trupa teatrală alui Pascali. La 1870 reîntors la casa părintească, pe care o abandonase, fu trimis la Viena la facultatea de litere; ci după 2 ani devenind morbos, érá intrerupse cursul. Reînsănătoșindu-se îl trimise societatea „Junimea“ din Iași, la Berlin spre terminarea studiilor. La 1874 se reîntorse după terminarea studiilor érá acasă și fu numit bibliotecar la biblioteca centrală din Iași; apoi preste un an revisor scolar preste Iași și Vaslui. De presente (1883) togma aduc foile trista scire, că talentatul poet Eminescu a cădut într'un morb periculos și se află în casa alienaților.

Activitatea lui literară datéză de pe la anul 1865 până acum. Tit Maiorescu numérá pe Eminescu indată după Alexandri, dicând despre el, că are farmecul limbajului, concepțiune înaltă, iubirea și înțelegerea artei antice. Poesiile lui aú eșit în „Familia“ și în „Convorbiri literare“. În „Epigoni“ satiriséză cu ironie mușcătóre timpul presente. Aú mai scris și novela: „Sermanul Dionisie“ și traduceri din Schiller (mórtea lui Wallenstein) și din Alfr. Musset, etc.

17. Josif Vulcan, născut la 1840 în Leta-mare, aprópe de Debrețin, unde și-a început studiile gimnasiale și le-a terminat în Oradea-mare; apoi în Pesta aú absolvat drepturile, și aú depus censura de avocat la 1874, fără de a practica advocatura. — Activitatea lui literară datéză de pe la 1860, când a publicat unele

poesii in „Foie pentru minte etc.“, apoi in „Concordia“ și in „Aurora română“.

La 1864 a fundat el „Familia“ pre care o redac-téză până astăzi. „Șeșetórea“ inse a durat puțin.

Alte opuri ale lui Vulcan sunt: 1. Poesii (1868); 2. Cavalerii noștii (1869); 3. Novele (1872); 4. Sclavul amorului; 5. Ranele națiunei; 6. Mirésă pentru mirésă; 7. Lira mea, poesii.

18. Petru Ispirescu, s'a născut la 1830 in București; e tipografist de profesiune și scriitor poporal, care prin basmele și snóvele sale, prin stilul și limba sa adevérat poporală, aú atras atențiunea lumii literare asupra sa. Tot dinsul a mai scris și: Povestile un-chiașului sfátos, Pilde și Ghicitori, Isprăvile și vieța lui Mihaiú-Vitezul, Istoria lui Stefan-cel-Mare și cel bun, Vieța și faptele lui Vlad-Vodă Tepes.

Epilog.

Precând incheiám schițele biografice ale poetilor ro-mâni din periodul presente, nu putem trece cu vederea incă unele nume de poeți tineri, cari pe câmpul inflorit al poesiei române culeg și împletesc cele mai frumoșe bucheturi și cunune, spre a le oferi națiunei românesci! Frumóse speranțe pentru literatura viitóre ne promit:

1. Vasile D. Păun, dela care avem poesiile: Umbra lui Mihaiú, in 3 cânturi; Ospețul fatal; Su-veniri; Doruri; Plângeai-Rideai; Lampa și fluturul; La-crémile, Diminéta (elegii); Meditații; E prea târđiú; Odă la junime, Adio; Un mister; Reverie; Unei umbre scumpe; La Lida, la Byron ș. a.

2. Alexandru A. Macedonschi; dela el avem un volum de poesii „Flori de zăpadă“, intre cari se

desting: Călugărul, Margareta, Reintórcerea, La Bolintinean, Fatalitatea, Diogene, La Români, Carminela, Sapho, in 3 cânturi, Legenda Stâncei dela Rucăr, in 3 cânturi s. a.

3. Nicu Ganea, cunoscut ca bun nuvelist; dinsul a tradus in versuri „Infernul“ lui Dante; are 2 volume de nuvele și unele poesii.

4. Jon Creangă, asemenea nuvelist popular; mai are unele cărți didactice.

6. Joan Slavici, tot nuvelist.

6. Matilda Cugler, (căsătorită Poni) privighetórea literaturii noastre, născută in Jași (1853), germână și devenită română. T. Maiorescu dice: „Cece atrage pe cetitorii acestor poesii lirice, este eleganța limbajului și sinceritatea simțirii. Un merit deosebit este precizia cu care sunt compuse și care te feresce de lungile repetiri ale aceleiași idei.“

7. Vasile Ranta Buticescu, cunoscut ca poet popular, romanțier și nuvelist transilvănean.

8. Joachim C. Drăgescu, dela care avem „Noptile carpatine“ și Poesii.

9. Miron Pompilie, cunoscut prin balade populare.

10. Joan Scipione Bădescu, dela care avem un volum de „Poesii originale“ s. a.

11. Vasile Bumbac, profesor de limba și literatura română in Cernăuți, a scris mai multe poesii, dintre cari mai insemnată e epopea „Dragoșida“ in XII cânturi; de presente e redactor la „Aurora Bucovinei“.

1825/985. cu si 9. orar

Cuprinsul.

	pag.
Prefațiune	III
Introduțiune	1

Periodul I.

I. Originea Românilor	4
II. Prospect istoric-cultural	7
III. Numele „Valach“	9
IV. Propagarea creștinismului între Români	11
V. Formarea limbei române	13
VI. Urme de limba română în periodul migrării poporilor	21
VII. Poesia populară, datine și credințe	24

Periodul II.

I. Introducerea limbei și literelor slave în biserica și administrațiunea română	30
II. Părerile lui D. Cantemir despre introducerea limbei slave în biserica română	33
III. Influența tiparului și a reformațiunii asupra limbei naționale	35
IV. Renascerea limbei și literaturii bisericesci naționali	40
V. Monumente literare române din periodul II.	42
a) Cărțile și scriitorii bisericesci înainte de 1642	48
b) Cărțile istorice și autorii lor, înainte de 1642	52
VI. Poesia populară din period. II.	56

Periodul III.

I. Reintroducerea limbei române în biserica și renascerea literaturii bisericesci	59
II. V. Lupul și activitatea lui culturală în Moldova	61
III. Instituțiunile culturale ale lui M. Basarab în România	65
IV. Scriitorii și cărțile bisericesci în secolul al XVII.	67
a) în Transilvania	67
b) în Moldova	70

	pag.
c) in România	73
d) Scriitorii besericesci din secolul al XVIII.	75
e) Opere scolastice și dicționare	77
V. Cronicarii românesici din periodul III.	78
VI. Poesia română in periodul III:	
a) Poesia poporală	87
b) Poeții și poesia artificioasă	89

Periodul IV.

Introducciónue	98
I. Prospect asupra istoriei social-politice și culturale a per. IV	94
Epoca I: II. Literații români:	
a) prosaiști	101
b) poeți	115
Epoca II: III. Diuaristica română	121
IV. Istorical teatrului român	123
Scriitorii epocii II:	
a) prosaiști	131
b) poeți	142

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Periodul V.

I. Prospect general asupra momentelor mai insemnate politice și culturale ale acestui period	152
II. Direcțiunile de dezvoltare ale limbei române	154
III. Scriitorii periodului	156

EGYETEMI KÖNYVTÁR

259 * 1921.JAN.25.

KOLOZSVAR.